

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000347389

Αριθ. εγ. 131333

ΙΩΝΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

ΕΡΓΑ

ΣΕΙΡΑ Α'

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

3

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ΤΟ ΝΗΣΙ

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

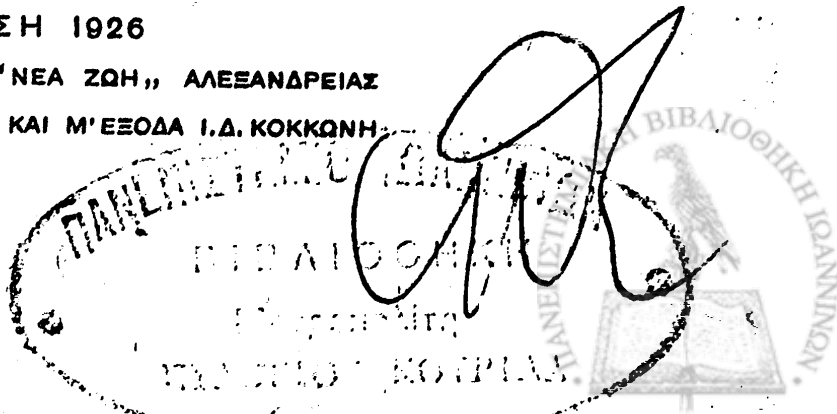
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
 Α. ΥΡΩΤΟΥ
 ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΑΘΗΝΑ

Β' ΕΚΔΟΣΗ 1926

ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ "ΝΕΑ ΖΩΗ", ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Μ' ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ Φ. Σ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ ΚΑΙ Μ' ΕΞΟΔΑ Ι. Δ. ΚΟΚΚΟΝΗ

BK

Δ 106

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΑΘΗΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ

ΚΕΝΤΡΟ

8

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΑΘΗΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

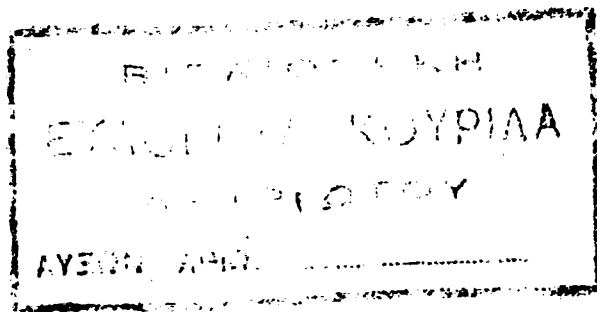
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ

ΚΕΝΤΡΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ «Σαμοθράκη» ἔρχεται χρονολογικὰ τρίτη στὴ σειρά τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων τοῦ ἀδελφοῦ μου. Μετὰ τὸ «Μονοπάτι» εἶχε γράψει ὁ Ἰων τὸ «Μαρτύρων καὶ Ἡρώων Αἷμα», που δημοσιεύθηκε στὰ 1907. Ἀλλὰ τούτου ἔχει γίνει δεύτερη ἔκδοση στὰ 1914, που δὲν ἐξαντλήθηκε ἀκόμη καὶ γι' αὐτὸ ἐκδίδεται τώρα τὸ ἀμέσως ἐπόμενο.

Ὁ Ἰων ἔμεινε στὸ προξενεῖο τοῦ Δεδεαγάτς ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1905 ὡς στὸ Δεκέμβριο τοῦ 1906. Τὸν Ἰούλιο τοῦ ἔτους αὐτοῦ εἶχε πάγει ἀπὸ κεῖ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ ἀπέναντι νησί καί, κατὰ τὴ συνήθειά του, κράτησε καὶ ὁ αὐτὴν τὴν περίσταση σημειώσεις γιὰ τὲς ἐντυπώσεις του καὶ γιὰ διάφορες πληροφορίες, ἱστορικές, λαογραφικὲς κλπ., σχετικὲς μὲ τὸ νησί, που τοῦ χρησίμεψαν ἔπειτα νὰ συνδέσῃ τὸ ἔργο. Τὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ τὴν ἄρχισε ἀμέσως, θὰ τὴν ἐξακολούθησε καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὸ Δεδεαγάτς εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ θὰ τὴν ἐτέλειωσε, ὑποθέτω στὴν Πόλη, ὅπου εἶχε διορισθῇ στὴν πρεσβεία τὸ Μάιο τοῦ 1907.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Ἡ «Σαμοθράκη» πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ «Νουμᾶ» στὰ 1909 καὶ ἡ ἴδια στοιχειοθέτηση σελιδοποιήθηκε γιὰ τὴν πρώτη ἔκδοση.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ «Μαρτύρων καὶ Ἡρώων Αἶμα» εἶχε ἐνθαρρύνει, φαντάζομαι, τὸν Ἰωνα στὴ συγγραφικὴ του κλίση. Ἡ ψυχολογικὴ ἐξέλιξή του εἶχε ὑποστῆ κατὰ τὰ χρόνια κεῖνα βαθύτατους κλονισμούς, που θὰ συνέτειναν εἰς τὸ ξεκαθάρισμα αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, τὸ διακρινόμενο καταφανῶς εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο. Οἱ αἰτίες αὐτὲς θαὔτειασαν τὴ «Σαμοθράκη» τὸ καλλίτερό του, ἴσως, ἔργο τέχνης, γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἀρμονία, που παρουσιάζει, καὶ γιὰ τὴν ἀβίαστη δύναμη καὶ ἀπέριπτη διαύγεια.

Ὁ Ἰων εἶχε τότε ἀποχωριστῆ ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ συμβατικὸ περιβάλλον του καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ σύγκαιρα πολλαπλασιάζει τὴν ἐνέργειά του μέσα σ' αὐτή. Τότε εἶχε αἰσθανθῆ συχνὰ τὸ θάνατον κοντὰ του καὶ τὸ αἶσθημα αὐτὸ τοῦ εἶχε δυναμώσει τὴ ζωτικότητα καὶ πλατύνει ἀνυπολόγιστα τὸν ἠθικὸ καὶ πνευματικὸν ὀρίζοντα, ὥστε νὰ χαρῆ ἀληθινότερα ὅλο τὸν πλοῦτον τῆς ζωῆς, νὰ καταλάβῃ ὅλο τὸ βάθος τῆς καὶ ὅλη τὴ ματαιότητα. Τότε ἔγιν' ἀσύγχρονος κ' ἔμεινε.

Ὅμοιο κορύφωμα εἶμαι βέβαιος πως ἔνοιωσε σ' ὑπέρτατον βαθμὸν καὶ κατὰ τὰς τελευταῖες στιγμὰς του, ὅταν, ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀποκαρδιωτικὸν ἀγῶνα τῶν τελευταίων χρόνων, ἐστάθηκε ἀλύγιστος γιὰ νὰ τὸν τουφεκίσουν. Εἶχε κεῖ ὅλη τὴν ἀτάραχην καὶ ἀποφασισμένην συναίσθησιν πως πέδαινε νέος καὶ ὄρθιος, ὅπως τὸ εἶχε εὐ-

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

χηθῆ, καὶ ἐπὶ πλέον ὡς χαρακτηριστικὸ πρόσωπο σὲ
μεγάλῃν ἔθνικῇ καὶ ἀνθρώπινῃ τραγωδίᾳ, ἐνεργούμενο
ἀπὸ ἀνεξιχνίαστη Μοῖρα. Γι' αὐτὸ ἡ Νίκη φτερούγισε
τελευταῖα φορὰ κοντὰ του, τὴν ὥρα που ἀντάμωνε τὸ
θάνατο, καὶ τοῦ ἄφηκε στὸ νεκρὸ πλέον πρόσωπο κά-
ποιο ἀσύλληπτο χαμόγελο.

Τὸ χαμόγελο κεῖνο μαζὶ μὲ τὸ αἷμα του σφραγίζει
τὴ μορφή καὶ τὸ ἔργο του τόσο, που, ἐντυπωνόμενο
μέσα μας, ἐπικυρώνει τὴ ζωὴ μας, ὡς ἀνθρώπων καὶ
ὡς ἔθνους.

Φίλιππος Στ. Δραγούμης.

Ἀθήνα, Φεβρουάριος 1926.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφάλαια

Πρόλογος τῆς δεύτερης ἐκδόσεως	σελ.	α'
Πρόλογος τοῦ συγγραφέα	»	3
Θάλασσα	»	5
Τὰ σύνορα.	»	14
Ἡ Χώρα	»	20
Παλιάπολη	»	32
Κοινότητες	»	40
Ἡ Νίκη.	»	52
Τὸ Φεγγάρι	»	60
Οἱ σκλάβοι	»	75
Φαρδὺς ὁ Σαμοθρακίτης.	»	87
Στὸ μετόχι	»	98
Φεύγοντας ἀπὸ τὸ νησί	»	130

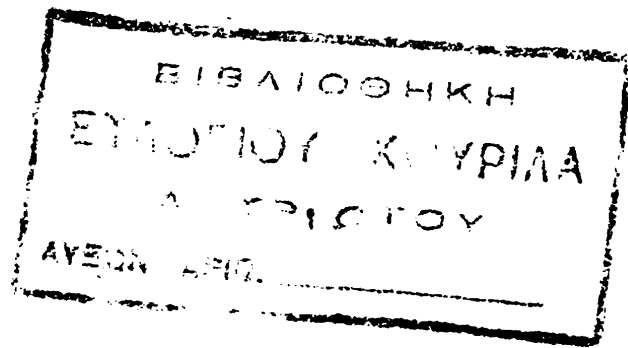
Εἰκόνες

Ἡ Νίκη τῆς Σαμοθράκης	σελ.	52
---------------------------------	------	----

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ

Σελ.	50,	σειρά 2η,	τὸ λιγιστὰ νὰ διορθωθῇ λιγοστὰ.
»	112,	» 3η,	νὰ διαγραφῇ τὸ κατα-.
»	117,	» 8η ἀπὸ κάτω,	τὸ μέλλει νὰ διορθ. μέλει.
»	123,	» 1η,	νὰ διαγραφῇ τὸ δεύτερο καί.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

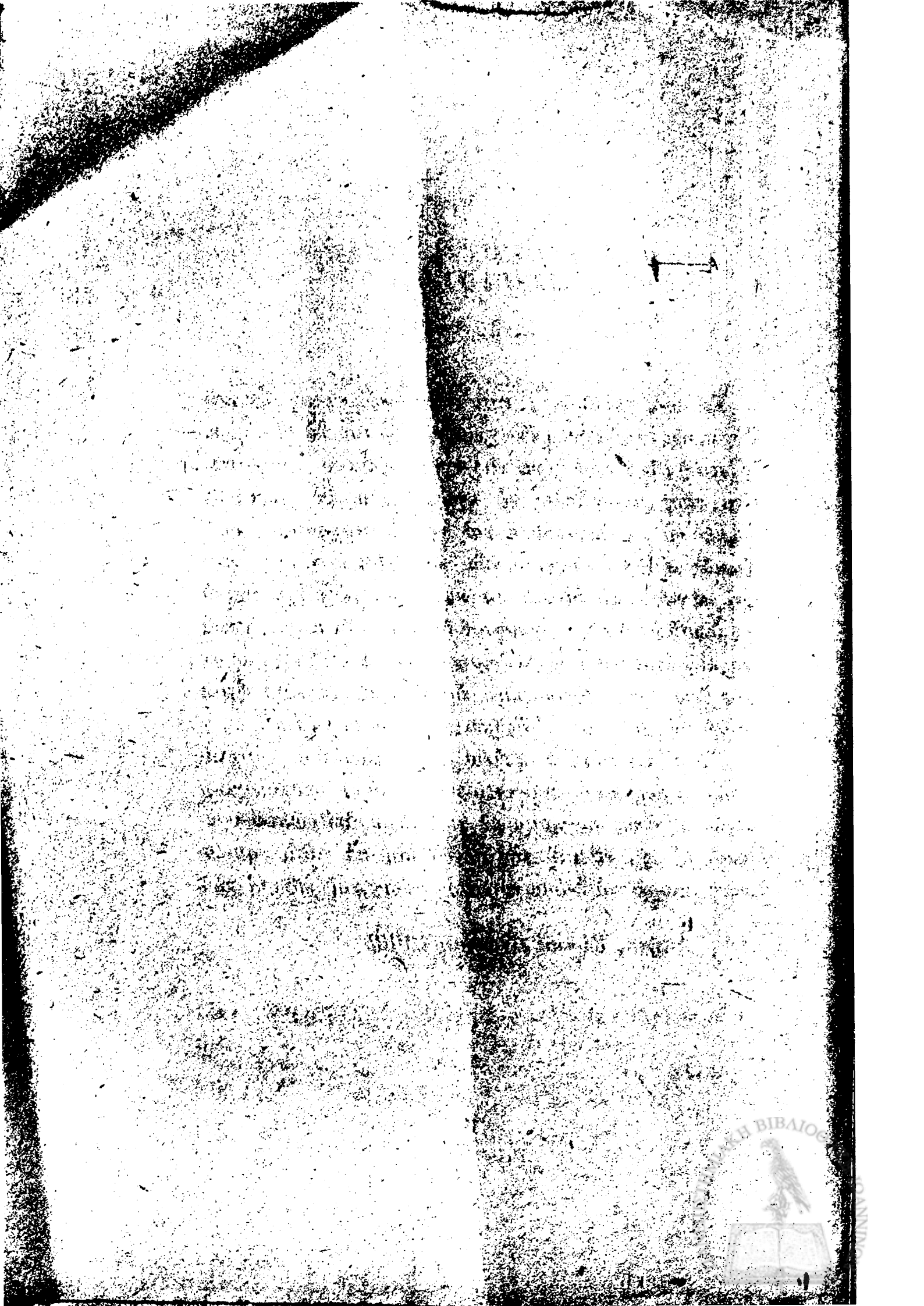
Κάποιος ταξιδιώτης, που είναι από φυσικό του και δουλευτής, μοῦ ἔδωσε ἓνα χειρόγραφο του νὰ διαβάσω. Ἐπειδὴ αὐτά, που λέγει τὸ χειρόγραφο του, μοῦ φάνηκαν πως μπορούσαν νὰ χρησιμέψουν σὲ μερικοὺς νέους νὰ τὰ διαβάσουν καὶ νὰ τὰ στοχαστοῦν, καί, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ ἴδιος, καθὼς μὲ βεβαιώνει, δὲν μπορεῖ νὰ κάμη τὸ βιβλίο του καλλίτερο οὔτε ἔχει καιρὸ νὰ διορθώσῃ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια, τὸν παρακάλεσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ τὸ δημοσιέψω ὅπως εἶναι, κάνοντας ἐγὼ τίς τυπογραφικὰς διόρθωσες. Ἐπειδὴ εἶμαι πολὺ γνωστός του, μὲ ἄφησε νὰ κάμω ὅ,τι θέλω.

Τὸ βιβλίο αὐτό, που εἶναι μᾶλλον δοκίμιο, φαίνεται πολὺ προσωπικὸ καὶ περιέχει κάποια ψυχολογικὴ ἀνάλυση ἐνὸς συγκαιρινοῦ καὶ νέου ἀνθρώπου σχετικὰ μὲ τὴν ἐθνικὴν του συνείδηση. Γι' αὐτὸ νομίζω πως μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρῃ τοὺς νέους τοῦ ἔθνους του.

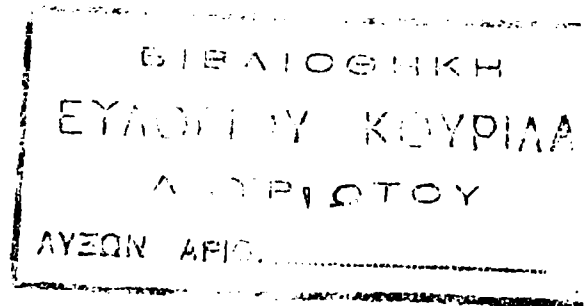
Ἀθήνα, 31 τοῦ Ἀλωνάρη 1909.

ΙΔΑΣ

ΘΑΛΑΣΣΑ

Σ' ένα ακρογιάλι έρημο τής Θράκης, ώρα μεσημέρι περπατώ, άφοϋ βγήκα από τή φθινοπωριάτικη δροσάτη θάλασσα. Και μου φαίνεται ή θάλασσα σά γυναίκα άγαπημένη, που τήν έκαμα δική μου και μόλις άποχωρίστηκα από τήν άγκαλιά της. Και τώρα κάθομαι στόν πολϋ παλιό και γνώριμο γιαλό κάτω από μιá δρυ μεγάλη, που τá φύλλα της τ' άναδεύει ό μπάτης δροσερός και μουρμουρίζουν άτέλειωτα. Κυτάζω μπροστά θάλασσα, που τρεμολάμπει σά φόρεμα βασιλικό φασμένο με χρυσαφένια άστρα, και μαγνητίζομαι. Άριστερά κυτάζω θάλασσα, που στολίζεται με ζεστά, ήδονικά, μαβιά χρώματα, όλο πάθος, και συλλογίζομαι γυναίκα πολύτροπη, που κάπου θά τήν έγνώρισα. Κυτάζω έπειτα, πρώτη φορά προσεχτικά, πέρα στα δεξιά και άγναντεύω, σ' αύτή τή γνωστή από τά παλιά τά χρόνια και πολυαγαπημένη θάλασσα, ένός ψηλοϋ νησιοϋ μορφή εύγενική, που τ' όνομά του από τά παλιά τά χρόνια τó ξέρουν οί άνθρωποι και άκούγεται σά μουσική. Τό είχα άκουστά και γώ και στο χάρτη τó είχα

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

κάποτε ιδωμένο. Πρώτη φορά όμως τώρα μου φανερώθηκε στ' αλήθεια. Λαχταρώ να μείνω πάντα έτσι, μαγεμένος, και να νοιώθω αιώνια με την ίδια ένταση την τωρινή ευτυχία. Και ύστερα θέλω να φωνάξω την ευτυχία μου, να της δώσω μορφή αιώνια, αφού δε δύνομαι να την κρατήσω αλλοιώτικα αιώνια στα σωθικά μου. Και όμως δεν μπορώ να δώσω μορφή στο αίσθημα, και παθαίνω και χαλώ έτσι μοναχός μου την ώριμασμένη ευτυχία μου αναταράζοντάς την με πόθους ανεκπλήρωτους.

* Άλλη μέρα, σταχτερό απόγεμα, σε ξένα ακρογιάλια. Ήταν συννεφιά και στάθηκα στην ακροθαλασσιά κυτάζοντας τη φουσκωμένη θάλασσα και φουσομανούσε ή νοτιά, σά να ήθελε να με πάρη. Μ' έπιασε ο φόβος, εκείνος ο ανεξήγητος, που με παίρνει κάθε που νοιώθω πως είμαι μόνος στον κόσμο και δεν μπορώ να διακρίνω κανένα δεσμό μου με κανέναν άνθρωπο. Αισθάνομαι όπως αισθάνεται ίσως καμιά φορά ή γη, που στριφογυρίζει μέσα στο χάος ξεμοναχιασμένη από τ' άλλα σώματα, που και αυτά στριφογυρίζουν μέσα στο χάος, χωρίς κανέναν δεσμό να τὰ συνδένη αναμεταξύ τους. Και είμαι τότε ξεριζωμένος από την κοινωνία και γίνομαι πράμα χαμένο στον κόσμο και ανατριχιάζω. Τότε ήθελα κάποια φωνή αγαπημένη να μου λήη «Και αν είσαι σὺ ἔρημος στον κόσμο, είμαι και γὼ μόνος· ἔρχομαι μαζί». Μὰ εκείνο τ' απόγεμα τὸ σταχτερότατο δὲν ἄκουγα καμιά φωνή και πήρα τὸν ἴσιο δρόμο μου πάλι και περπάτησα στην ακροθαλασσιά, ὡς που

ΘΑΛΑΣΣΑ

ἡ ἀνησυχία μου ἔγινε ἀγάλι ἀγάλι λύπη καὶ ὕστερα ἀναισθησία.

Πάλε ἡλιολουσμένο μεσημέρι. Σ' ἕναν ἀψηλὸ γιαλὸ πήγαινα, καὶ κεῖ δὲ κάτω, στὴν ἀμμουδιά, εἶδα κοπέλα μὲ κοντὸ φουστάνι, σηκωμένα μαλλιά καὶ γυμνὰ ποδάρια που ξέπλενε στὴ θάλασσα κάτι ἀνατολίτικα χαλιά. Μερικὰ ἦτανε ριχμένα χάμω στὴν ἄμμο, μερικὰ ἦτανε στοιβαγμένα σωρὸ σ' ἕνα τοιχάκι ἐπάνω. Ἕνα ἀγώρι ὡς δέκα ἐπτὰ χρονῶν, ὄμορφο, γυμνοπόδαρο, στεκόταν πίσω ἀπὸ τὸ τοιχάκι μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες καὶ κύταζε πότε κατὰ τὴ θάλασσα, πότε κατὰ τὸ κορίτσι. Στάθηκα στὸ ψηλὸ τὸ περιγιάλι καὶ κύταξα πέρα τὴ θάλασσα καὶ τὸ νησι καὶ κάτω μου τὸ ὄμορφο τὸ ἀκρογιάλι, κύταξα καὶ τὸ κορίτσι τὸ ξυπόλυτο, που ἔμπαινε στὴ θάλασσα ὡς στὰ γόνατα, ξέβγαζε τὰ χαλιά καὶ ἔβγαине πάλι καὶ ἔσταζαν νερὰ ἀπὸ τοῦ μαύρου της φορέματος τὴν ἄκρη καὶ τὰ πόδια της ἦτανε βρεγμένα. Τ' ἀγώρι σιγά, ἅμα μὲ εἶδε πως παρατηροῦσα, τράβηξε ἡσυχά, λιγάκι παρὰ πέρα, στὶς βάρκες τὶς ψαράδικες, τὶς ἀνασυρμένες στὴν ἀμμουδιά. Τὸ κορίτσι τέλειωσε τὴ δουλειά· κάθησε στὸ τοιχάκι καὶ πῆρε ἀπὸ χάμω τὶς μαῦρες κάλτσες της· γιὰ νὰ τὶς φορέση ἔβαζε τὸ ἕνα της πόδι ἐπάνω στὸ ἄλλο σηκώνοντας καὶ τὸ φουστάνι της ἔτσι, που τὰ γυμνὰ ποδάρια της φαίνονταν. ὡς ἀψηλά, καὶ κάθε τόσο σήκωνε τὸ κεφάλι της κατὰ μένα γιὰ νὰ δῆ ἂν τὴ βλέπω. Ἡ θάλασσα ἔλαμπε μὲ ὄλα τὰ λουσα της στὸν ἥλιο τὸν πρωινό. Καὶ σηκώθηκε ὄρθιο τὸ κορίτσι καί, ἀφοῦ φόρεσε τὰ παπούτσια

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

της, μάζεψε ἀπὸ καταγῆς τὸ μεσοφῶρι της, τὸ πέρασε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ φουστάνι της καὶ ἔλυσε τὸ φουστάνι καὶ πέρασε ἀπὸ μέσα τὸ μεσοφῶρι καὶ ξανάδεσε ἀπὸ πάνω τὸ φουστάνι καὶ μὲ κύταζε πάντα. Ἐπειτα διόρθωσε τὰ μαλλιά της μὲ ἀνασηκωμένα χέρια. Τὸ μπουστο της τὸν ἄφησε μισὸ ξεκούμπωτο μπροστά. Σιγὰ σιγὰ, μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες, σὰν ἀδιάφορο, ἐρχόταν ἀπὸ πίσω τὸ ἀγῶρι, τὸ καϋμένο τὸ ἀγῶρι, τὸ μόλις ἔφηβο, που ἦταν ἄρρωστο ἀπὸ τοὺς πρώτους πόθους του γιὰ κορμὶ γυναίκας. Τὸ κορίτσι, ἅμα τὸ εἶδε, τὸ φώναξε νὰ ἔρθῃ νὰ πάρῃ τὰ πράματα μ' ἓνα ἀμαξάκι, που ἦταν ἐκεῖ δὲ πέρα. Καὶ φόρεσε τὴν ποδιά της καὶ πάλι διόρθωσε λιγάκι τὰ μαλλιά της καὶ περπάτησε λίγο στὸ τοιχάκι ἐπάνω γιὰ νὰ τὴν ἰδῶ· καὶ ὕστερα σιγὰ σιγὰ ἀνέβαινε τὸν ἀνήφορο κατὰ μένα. Τὸ ἀγῶρι τράβηξε πρὸς τὸ ἀμαξάκι, μά, ἀντὶ νὰ βάλῃ τὰ χαλιά, πλάγιασε μέσα αὐτὸς μὲ τὰ πόδια του ὄξω, ἀκουμπισμένα στὸν ἄμμο. Μᾶς κύταζε καὶ εἶχε κάποιαν ἀόριστη κακοδιαθεσίαν ἀπὸ πόθους ἐρωτικούς καὶ ἀπὸ ζήλεια φαρμακωμένη. Τὸ κορίτσι ὀλοένα ἀνεβαίνοντας μὲ κύταζε μένα, που στεκόμουν ἀσάλευτος στὸ ἀψηλὸ περιγιάλι. Ἡ θάλασσα ἔλαμπε στὸν ἥλιο τὸν πρωινὸ. Ἐνοιωθε τὸ κορίτσι πως εἶχε δυὸ ἄντρες δικούς της, ἔτοιμους. Ὅμως ἐμένα δὲ μ' ἔμελε παρὰ γιὰ τὸ ἀγῶρι, που ἦταν ἄρρωστημένο ἀπὸ ἀόριστους πόθους. Καὶ ἡ θάλασσα ἢ ἡδονικὴ γελοῦσε σὰν ἀδιάφορη, ἐνῶ δὲν ἦταν ἀδιάφορη, παρὰ σπιρούνιζε εἰρωνικὰ σατανικούς πόθους.

Ἐπειτα μέσα της, κολύμπησα ὡς μακριά, ἴσια καὶ

ΘΑΛΑΣΣΑ

άνασκελα, και ἔκαμα μακροβούτια, εἶδα τὰ κύματα πολὺ κοντά μου, που μὲ χაΐδευαν και ἔπειτα μὲ ἔδερναν, ἔζησα μὲ τοὺς γλάρους, που πετοῦσαν σιμά μου και ἀπὸ πάνω μου, και μὲ τὰ φύκια, που ἔπλεαν μαζί μου μέσα στὸ νερό, γιατί τὰ εἶχε ξεριζώσει ἢ ταραχή.

Και ὕστερα ἦτανε νύχτα και σερνόταν ὡς στὰ πόδια μου και ξάπλωνε ὀλοένα τις ἴδιες ὁμορφιές της και μουρμούριζε σιγαλινά. Δὲν τῆς ἔμελε ποιὸς ἦμουν ἐγὼ και πῶς ἦμουν. Αὐτὴ ἦταν πάντα ἴδια και ἐρχόταν ὡς στὰ πόδια μου ὀλοένα και ξάπλωνε ἀτέλειωτα μπροστά μου τὰ κάλλη της, που ψεγάδια δὲν ἔχουν. Παράπονα δὲν ἔλεγε οὐδὲ και τραγούδια, μόνο μοῦ ἔφερνε τις ὁμορφιές της, σὰ νὰ μοῦ τις χάριζε. Δὲ μοῦ γύρευε τίποτε, δὲν ἤθελε νὰ πάρη, μονάχα ἔδινε και ἦταν ἀδιάφορη και δὲν τῆς ἔμελε γιὰ μένα τί θὰ κάμω και πῶς θὰ εἶμαι.

Τὴν ἴδια ὥρα τὸ ἄστρο τὸ μεγάλο τὸ πράσινο ἔλειωνε μέσα της και αὐτὴ τὸ δεχόταν και ἔστελνε σὲ μένα τὴν ἀντιφεγγιά του, σὰ λειωμένο μαργαριτάρι. Δὲν ἦταν καθρέφτης ἐκείνη, παρὰ ἦταν κι αὐτὴ ζωντανὴ σὰν τὸ ἄστρο και τὰ ἔνωνε ἕνας ἔρωτας.

Μιὰ μέρα ἔβλεπα ἔντονα, ξεχωριστὰ και ξεδιαλυμένα ὄλα τὰ πράματα στὸ δρόμο μου, τὸ χορτάρι, τις πέτρες, τὴν ἄμμο, τὴ θάλασσα, τὰ νησιά, τὰ δέντρα, τις ρεματιές, τὰ σπίτια και τοὺς ἀνθρώπους. Μπήγονταν μέσα μου οἱ μορφές τους εὐσυνείδητα. Στὴν ἄμμουδιά, σὲ κάποιο ἔρημο μέρος, τὸ δειλινό, ἕνας σκύλος δάγκανε και ξέσκιζε ἀρπαχτικὰ σάρκες ἀπὸ ἕνα πτώμα και δυὸ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

κοράκια κι αὐτὰ ἔτρωγαν. Ζύγωσα καὶ εἶδα σκύλου πτώμα. Μόλις πέρασα κοντά, ἡ συντροφιά διαλύθηκε, τὰ δυὸ κοράκια πέταξαν καὶ ὁ σκύλος, βλέποντας πως ἔχω τὸ μάτι μου ἐπάνω του, μὲ κύταξε καλά, κατέβασε, τὴν οὐρὰ κ' ἔφυγε. Μήπως ντράπηκε που τὸν εἶδα κ' ἔτρωγε τὸν ὄμοιό του, ἢ μὲ πῆρε γιὰ ἀνταγωνιστὴ στὴν πτωματοφαγία; Ἡ μήπως δὲν μπόρεσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν πάντα παράκαιρη ἀνθρώπινη περιέργεια;

Ἐνα χειμωνιάτικο πρωὶ σηκώθηκα μὲ τὸν ἥλιο καὶ κύταξα κατὰ τὴ θάλασσα. Τὸ νησι ἦταν κάτασπρο ὡς κάτω καὶ ἡ ἀμμουδιὰ ἦταν κι αὐτὴ χιονισμένη. Καὶ εἶδα πρώτη φορά, ἀπὸ τὴ ζεστασιὰ τοῦ ἡλίου, τὴ θάλασσα που ἀχνίζε ἤσουχα.

Ἡ ἴδια μὲ τὴ νοτιὰ τὶς περασμένες ἔριξε καὶ συντριψε στὰ βράχια τοῦ κάβου ἓνα τρικάρτο καράβι καὶ ἔπνιξε τοὺς ἀνθρώπους. Δὲ βρῖσκεις λογαριασμὸ μαζί της.

Ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἄκουσα μιὰν ὀμιλία στὸ λιμάνι.

—Τί γίνεται ὁ Κρανιδιώτης;

—Δὲν εἶναι πιά καπετάνιος.

—Γιατί; Δὲν ἔχει πιά καράβι;

—Τὸ ἔχει τὸ καράβι του, μὰ πίνει καὶ τὸν κἀνανε ναύτη ἀπὸ καπετάνιο.

—Ὅμως ἔχει καλὴ καρδιά ὁ Κρανιδιώτης, εἶναι καὶ παλληκάρι.

—Τί τὰ θές; Ἡ θάλασσα δὲν παίζει.

Βέβαια ἡ θάλασσα δὲν παίζει. Μπορεῖ ὁ Κρανιδιώτης νὰ ἔχῃ ἀδολὴ καρδιά καὶ νὰ εἶναι καὶ παλληκάρι,

ΘΑΛΑΣΣΑ

μὰ ἡ θάλασσα δὲ δέχεται πιωμένους καπετάνιους· ἅμα βαλθοῦν στὸ πιοτό, αὐτὴ τοὺς βάζει στὴ θέση, που τοὺς ταιριάζει, καὶ ἀπὸ καπετάνιους τοὺς κάνει ναῦτες ἢ τοὺς πνίγει μὲ τὸ καράβι τους. Ἄς ἦταν τόσο αὐστηρὴ καὶ ἀλύγιστη καὶ ἡ πατρίδα.

Γυρίζοντας ἀπὸ τὰ Κόκκινα Χώματα, που ἐκεῖ κοντὰ χύνονται στὴ θάλασσα τὰ νερὰ μιᾶς ρεματιᾶς, εἶδα βάρκα ψαράδικη που ζύγωνε στὴ στεριά, μικρὴ καὶ μυτερὴ στὶς ἄκρες. Ἦτανε δυὸ μέσα καὶ τραβοῦσαν κουπιὶ ἀντίθετα στὸν ἄνεμο τὸ γρεγολεβάντη. Μὲ κόπο ἔφτασαν στὸ γιαλὸ καὶ ὁ ἕνας τους—παιδὶ ὡς δεκάξι χρονῶν, ξυπόλυτο—πήδηξε ὄξω βαστώντας τὴν ἄκρη ἑνὸς σκοινιοῦ, δεμένου ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη στὴν πλώρη τῆς φαροπούλας. Μέσα ἔμενε καθισμένος ὁ μεγαλύτερος, παλληκάρι ὡς εἰκοσιτριῶν χρονῶν. Σὰν τ' ἄλογο ζεύτηκε τὸ σκοινὶ στὸν ὦμο τὸ παιδὶ καὶ τραβοῦσε τὴ βάρκα ἀντίθετα σχεδὸν στὸν ἄνεμο καὶ περπατοῦσε γοργὰ κατὰ τὴ χώρα. Ἐκεῖνος, που ἦταν μέσα, πότε πότε βοηθοῦσε λίγο μὲ τὸ κουπιὶ σπρώχνοντάς το ὡς στὸν πάτο τῆς ρηχῆς θάλασσας, στὴν ἄμμο. Ἐγὼ ἀπὸ πίσω ἀκολουθοῦσα. Τὸ παιδὶ πήγαινε κι ὄλο πήγαινε στὴν ἔρημη ἀκρογιαλιά καὶ μ' ἀπερνοῦσε στὴ γοργάδα. Φῶς ἀνοιξιάτικου δειλινοῦ, πρὶν βασιλέψη ὁ ἥλιος, φωτιζε τ' ἀκρογιαλί, τὴν πολιτεία πέρα καὶ τὰ χωράφια, ἀλλοῦ κατακκόκινα καὶ ὄργωμένα, ἀλλοῦ καταπράσινα μὲ βαλανιδιᾶς σκόρπιες ἐδῶ καὶ κεῖ. Τέλος ἔφτασαν στὸ μέρος, που ἦταν νὰ ρίξουν τὰ δίχτυα. Τὸ παιδὶ σταμάτησε, ἀνάσυρε λιγάκι τὴ βάρκα στὴν ἄμμο, τὴ στε-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ρέωσε με τὸ κουπί γιὰ νὰ μὴν πλαγιάσῃ, πήδηξε μέσα, ἄρπαξε τὴ λαήνα με τὸ νερὸ καὶ ἤπιε, ἤπιε ὡς πού ξεδίψασε· ὕστερα κάθῃσε καὶ τὰ χέρια του κρεμῶνταν ἀπὸ τὴν κούραση. Ὁ ἄλλος χωρὶς μιλιὰ ἔμενε στὴν ἴδια θέση καὶ τεμπέλικα ἐτοίμαζε τὰ δίχτυα.

Ἦρθε τὸ καλοκαίρι. Τίποτα δὲ θέλω παρὰ νὰ τρέχω πεζὸς ἢ καθαλάρης τὰ μεσημέρια στὰ ἔρημα ἀκρογιάλια. Θάλασσα ἀτίμητη, ἡδονικὴ, γλυκυτάτη καὶ φαρμακωμένη, μαγεύτρα καὶ πλανεύτρα, σὲ ἀγναντεύω καὶ σὲ ποθῶ, διψᾷ ὄλο μου τὸ κορμί, λαχταρῶ νὰ πέσω μέσα σου νὰ σβήσω τὴν ἀσθηστὴ δίψα μου καὶ νὰ γίνω ἓνα με σένα.

Κοριτσάκια ἔπαιζαν στὴν ἀμμουδιά, κ' ἓνα τους εἶχε πολὺ ψηλὰ ἀνασηκωμένο τὸ φορεματάκι του καὶ περπατοῦσε μέσα στὰ νερὰ ψάχνοντας γιὰ κοχλίδια, καὶ ὕστερα ἀνέβαινε καὶ καθόταν στὸ ξύλινο γεφυράκι κουνώντας τὰ γραμμένα ποδαράκια του ἐλεύτερα. Χαιρόταν τὴν ἐλευτεριά του καὶ δὲν ἤξερε ἀκόμα τὴ ντροπή.

Στὸ μῶλο καθόνταν δυὸ παιδιὰ δεκατεσσάρων ὡς δεκαεφτά χρονῶν· τὸ ἓνα, γυμνὸ, κύταζε τὰ ροῦχα, πού ἔβγαλε, καὶ σκεπάστηκε λιγάκι ὅταν περνοῦσα· τὸ ἄλλο γδυνόταν ἀκόμα. Καὶ τῶν δυὸ τὰ ροῦχα ἦταν παλαιϊκά. Τὸ γυμνὸ παιδί εἶχε ὠραιώτατο κεφάλι στρογγυλό, με λεπτὴ μύτη καὶ μαῦρα, ἔξυπνα, μάτια, στημένο σὲ κορμί λυγρό, σχηματισμένο, ψημένο, σὰν κερένιο. Ἔνοιωθαν τὰ σώματα οἱ Ἕλληνες, πού τοὺς μάγευε ἢ γύμνια καὶ ἢ ὀμορφιά, μὰ τὰ παράσταιναν ὄχι με λόγια καὶ στίχους, παρὰ στὸ μάρμαρο ἐπάνω σκαλισμένα, τὸ σκληρό, τὸ ἀλαλο καὶ ζωντανό. Τὸ γυμνὸ ἀγῶρι

ΘΑΛΑΣΣΑ

ἦταν ἔφηβος σὲ ἀνάγλυφο ἀρχαῖο, καὶ δὲν τὸ ἤξερε.

Μὲ τρικυμία ταξιδεύω πρὸς κάποιον τόπο, φυσομανᾶ ὁ βοριάς καὶ ἀφρισμένες εἶναι οἱ κορφές τῶν κυμάτων. Στὸ κατάστρωμα περπατῶ καὶ βλέπω ἤσυχα τὴν αἰώνια θάλασσα καὶ σχεδὸν μὲ παίρνει ὁ ἄγριος ὁ βοριάς καὶ λάμπει ἓνα ἄστρο. Εἶμαι καὶ γὼ ἓνα ὄν σὰν τὰ ἄλλα, ἴσος μὲ τὸ ἄστρο, μὲ τὴ θάλασσα καὶ μὲ τὸν ἀγέρα, μοναχικὸς σὰν κι αὐτά, ἐλεύτερος καὶ νικητής. Τίποτε δὲ φοβοῦμαι καὶ τίποτε δὲ βαραίνει ἐπάνω μου. Χορεύω στὸ κατάστρωμα γελῶντας, ἐπειδὴ χορεύουν γελῶντας καὶ τὰ κύματα. Τρελάθηκε ἡ θάλασσα, τρελάθηκα καὶ γὼ. Καὶ γὼ σήμερα νίκησα τὴ θάλασσα. Ἐνα δειλινὸ πέρασε τὸ πλοῖο μου ἀνάμεσα στὰ γινώριμα νησιά. Πέρα, στὸ συννεφιασμένον οὐρανὸ μὸλις διακρίνεται ἓνα σκοταδιασμένο νησί, που τὸ γνωρίζω. *Α, καὶ νὰ ἤμουν ἐκεῖ πάνω!

Μὲ καλοκαιρία ξαναπέρασε τὸ πλοῖο μου ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ νησιά, καὶ τὸ νησί αὐτό, που τὸ εἶδα σκοταδιασμένο τὸ χειμῶνα, τὸ δέρνουν ἀπαλὰ τώρα ὁ θαλασσινὸς ἀέρας καὶ τὰ νερά, τὸ λούζει ὁ ἥλιος καὶ στὸ λιόγερμα ἰσκιώνονται οἱ ρεματιές καὶ φωτίζονται οἱ ξερές οἱ ράχες, μενεξεδένιες. Λαχταρᾶ πάλε ἡ ψυχὴ μου νὰ πάη κοντὰ στὸ νησί καὶ νὰ τὸ χαϊδέψη. Λαχταρῶ τὴν πρώτη ὥρα, που θὰ πατήσω τὸ πόδι μου στὸ νησί, καὶ τὴν πρώτη στιγμή, που, λαφρίτατη, σὰ θύμηση, θὰ μοῦ ἔρθη ἡ μυρωδιὰ τῶν χορταριῶν του καὶ τοῦ χώματος.

Καὶ εἶναι τὸ νησί ζωντανὸς βράχος ζωσμένος ἀπὸ πολλὴ θάλασσα.

ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ

Σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Ἑσπερίας Θάλασσης, που εἶναι τὸ νησί, ὅλοι οἱ ἄνεμοι μαζώνονται καὶ σαρώνουν τὴ θάλασσα καὶ τὸν ἀέρα. Βοριάδες, νοτιές, δυτικοὶ καὶ ἀνατολικοὶ φυσομανοῦν λυσσασμένοι καὶ στριφογυρίζουν καὶ χυμίζουν καὶ χτυποῦν κατεπάνω στὰ βουνά, που τοὺς ξαναστέλνουν πίσω καὶ χώνονται μέσα στοὺς κόλπους τῆς στεριάς καὶ ξαναβγαίνουν καὶ περνοῦν ἀνάμεσα στὰ νησιά, σὰν πνεύματα καὶ σὰν κλέφτες, καὶ σφυρίζουν ἀδιάκοπα τὴ λαλιά τους, που εἶναι μυστήριον. Σπάνια σὲ κείνα τὰ μέρη ἀφήνουν τὴ θάλασσα ἀτάραχη οἱ ἀνεμοζάλες. Τὰ νερὰ τῆς Μαύρης Θάλασσης μαλλώνουν ἀτέλειωτα μὲ τῆς Ἑσπερίας τὰ νερά, περνώντας ἀπὸ τὶς δύο στενωσιές ἀνάμεσα στὶς δύο μεγάλες στεριές, Εὐρώπη καὶ Ἀσία. Μαζώνονται κάποτε οἱ ἄνεμοι σ' ἓνα ἀπὸ τὰ στενὰ ὅλοι μαζί μπλεγμένοι καὶ κλώθουν καὶ στριφογυρίζουν καὶ σκίζουν τὸν ἀέρα καὶ παλαίβουν ἀναμεταξύ τους καὶ ξανασκορπίζονται χυμίζοντας ἄγρια, τρελὰ καὶ ἀκράτητα στὰ πέρατα, λές, τῆς γῆς. Καὶ κάποτε ξαφνικὰ χάνονται

ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ

ὄλοι, σὰ μαγεμένοι, καὶ μοναχὸ ἓνα ἀπαλότατο γλυκὸ ἀεράκι χαϊδεύει τὴ θάλασσα καὶ σουρώνει τὰ νερὰ λαφρίτατα. Καὶ ἡ θάλασσα, τότε γελᾷ. Ἡ γαλήνη τέλεια δὲν ὑπάρχει· ζῆ πάντα ἡ θάλασσα, ὅσο καὶ νὰ φαίνεται ἀπ' ὄξω κοιμισμένη καὶ ἀσάλευτη. Εἶναι πάντα ἐτοιμὴ νὰ θυμώσῃ, ὅσο κι ἂν φαίνεται ἡμερὴ καὶ γελαστή. Καί, ἅμα θυμώσῃ αὐτὴ ἢ ἄξενη θάλασσα, σηκώνει ἄγρια κύματα καὶ ἀφρίζει καὶ χτυπᾷ καὶ δέρνει τὰ ἀνοιχτὰ τ' ἀκρογιάλια. Ἀνάμεσα στὰ δυὸ νησιά, που προβάλλουν σὲ κείνο τὸ μέρος, κάποιος δαίμονας, λέει ὁ λαὸς, εἶναι κρυμμένος στῆς θάλασσας τὸν πάτο καί, ἅμα θυμώσῃ, αὐτὸς ταραάζει καὶ ἀναστατώνει τὰ νερά. Ἐκεῖ κοντὰ ἔχει τὴ σπηλιά της καὶ ἡ θεὰ ἢ Θέτιδα.

Γύρω γύρω γλείφει τὸ νησί ἢ θάλασσα μὲ τὰ γλυκὰ της κυματάκια, στὴ γαλήνη. Γύρω τριγύρω τὸ δέρνει ἢ θάλασσα τὸ νησί, ἢ θυμωμένη, ὅταν μαλλώνῃ μὲ τοὺς ἀνέμους. Γύρω ἀγκαλιάζει τὸ νησί ἢ θάλασσα τὸ καλοκαίρι καὶ πότε τὸ σφίγγει περισσότερο, πότε κουράζεται καὶ χαλαρώνει λίγο τὴ δροσερὴ ἀγκαλιά της, τὴ μυρωδιασμένη. Καὶ τὸ χειμῶνα εἶναι λιγώτερο παγωμένη ἀπὸ τὸν ἀέρα. Τότε, τὴν αὐγὴ, σὰ δὲ φυσάῃ ἄνεμος, βγαίνει ὁ ἥλιος καὶ τὴ βλέπει, που ἀχνίζει. Μὰ, καλοκαιριά, κακοκαιριά, ὅ,τι καὶ νὰ ἴναι, τὸ ἔχει στὴν ἀγκαλιά της ἢ θάλασσα τὸ νησί καὶ τὸ σφίγγει ὀλοῦθε. Μὰ τὸ νησί ξεπροβάλλει στὰ ὕψη, γυρεύοντας ἀναπνοὴ καὶ λευτεριά.

Τοῦ νησιοῦ σύνορα εἶναι ἡ θάλασσα, σύνορα, που

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ξεκόβουν καθαρὰ καὶ ξάστερα φαίνονται. Τὸ νησί τὸ ξεμοναχιάζει ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμον ἢ θάλασσα καὶ ζῆ ξεχωριστό, ὀλάκερο, μοναχό. Ἐδῶ στεριά, ἐκεῖ τριγύρω θάλασσα. Ἀπὸ τὴν κορυφὴ φαίνονται ὀλοτρόγυρα τὰ σύνορα βέβαια, ὀρισμένα, ἀναμφισβήτητα. Ποὺς ἄνθρωπος μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀμφισβήτησῃ τὰ σύνορα αὐτά; Ποὺς μπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ τὴ θάλασσα, τὴ θάλασσα, που πλάθει ἀκρογιάλια;

Τὸν καιρὸ τοῦ μεγάλου κατακλυσμοῦ τὰ νερὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀνοιξαν δρόμον ἀπὸ τὸ Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὅλα τὰ νησιά καὶ ὄλα τὰ περιγιάλια τῶν μερῶν ἐκείνων πλημμύρισαν, καὶ στὸ βουνὸ τοῦ νησιοῦ, τὸ ψηλότατον, που μοναχὸ ἔμεινε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ νερά, ὄρμησαν καὶ συνάχτηκαν κατατρομαγμένοι οἱ ἄνθρωποι νὰ γλυτώσουν. Καθὼς ἀνέβαιναν τὰ νερὰ ὀλοένα καὶ περισσότερον, προσευχέθησαν στοὺς θεοὺς οἱ ἄνθρωποι, καί, ἀφοῦ γλύτωσαν ἀπὸ τὸν πνιγμό, στὰ μέρη, που σταμάτησε ἡ θάλασσα, ἔστησαν γύρω γύρω στὸ νησί βωμοὺς στοὺς μεγάλους θεοὺς, σημάδια καὶ σύνορα τῆς σωτηρίας. Στὸς βωμοὺς αὐτοὺς χιλιάδες χρόνια ἔπειτα ἔκαναν ἀκόμη θυσίες στοὺς θεοὺς οἱ ἄνθρωποι. Τὰ σημάδια ἔμειναν καὶ εἶναι ἀπὸ τὸν καιρὸ ἐκεῖνον τὰ σύνορα τοῦ νησιοῦ. Μὰ δὲν τὰ ἔπλασαν οἱ ἄνθρωποι τὰ σύνορα αὐτά. Τὰ ἔπλασε ἡ θάλασσα· πῶς νὰ τὰ ἀμφισβήτησουν; Γι' αὐτὸ τὰ ἐπικύρωσαν μὲ τὰ τεχνητὰ σημάδια τους. Τοῦ νησιοῦ τὰ σύνορα χωρὶς τὴν ἐπικύρωση τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχουν.

ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ

Ἄς σηκώσουν τις ἄγκυρες τὰ καράβια τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸν ἄγριο βοριά ἢ μὲ τὴ μανιασμένη τὴ νοτιὰ νὰ τραβήξουν κατὰ τὸ πέλαγο, κατὰ τὰ νησιὰ ἢ κατὰ τὴν ἀντικρυνὴ στεριά· θὰ βουλιάξουν σύξυλα. Γι' αὐτὸ μῆνες κάποτε περνοῦν χωρὶς συγκοινωνία οἱ νησιῶτες μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ τὸ καλοκαίρι ἀκόμη ὁ ἄνεμος εἶναι συχνὰ ἀγριώτερος, παρ' ὅσο χρειάζεται για νὰ ταξιδέψουν. Μιλοῦνε μονάχα ἀναμεταξύ τους, ἀνθρωπο ξένο δὲν ἀντικρύζουν καὶ λένε τὰ δικά τους κι ὄλο τὰ δικά τους ξαναλένε. Ἔτσι γίνονται οἱ νησιῶτες. Ζοῦν μετὰξύ τους καὶ κυτᾶζουν πάντα κατὰ τὴ μεγάλη θάλασσα, μὴν τοὺς φέρνῃ κανένα μήνυμα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Συνήθισε ἡ ματιά τους νὰ ἀντικρύζῃ τὸ πέλαγο καὶ τὶς μακρινὲς στεριὲς μὲ τὶς πολιτεῖες καὶ τὰ ξένα νησιὰ καὶ ἀκρογιάλια. Συνήθισε τ' αὐτί τους νὰ λογαριάζῃ τὴ δύναμη τῶν ἀνέμων καὶ τὸ θυμὸ τους. Ἐμαθαν νὰ ὑποψιάζωνται τὴ θάλασσα πάντα. Καὶ ὅταν ἀκόμη γελάῃ αὐτὴ, οἱ νησιῶτες μένουνε συλλογισμένοι. Αἰῶνες πέρασαν ἔτσι ζωσμένοι ἀπὸ τὴν ἄξενη θάλασσα καὶ τὰ ἄξένα περιγιάλια. Γενεὲς γενεῶν πέρασαν καὶ ζοῦν ἀναμεταξύ τους οἱ νησιῶτες, ρίχνοντας ματιὲς στὴ μεγάλη θάλασσα καὶ ἀκούοντας τὴ βοή της καὶ τὰ βογγητὰ τῶν ἀνέμων. Καὶ γίνηκαν ἄλλοι ἀνθρωποί.

Οἱ στεριανοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ πάρουν βουνὰ γιὰ σύνορα καὶ νὰ χτίσουν κάστρα στὶς κλεισοῦρες καὶ στὶς ράχες σκοπιές. Καὶ αὐτῶν τὸ κράτος ἦταν μικρό, σὰν τὸ νησί, καὶ ἀπὸ ἓνα βουνάκι στὴ μέση τοῦ κάμπου

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

φαίνονταν ἄλλοτε τὰ κάστρα ὄλα τριγύρω καί, σάν περιδέραιο, τὰ βουνά, που ἦταν σύνορα.

Ἄλλοι πάλε ἔκαμαν τὸν τόπο τους τόσο μεγάλο, που δὲ φαίνονται τὰ σύνορά του καὶ δὲν ξέρουν καὶ οἱ ἴδιοι καλὰ καλὰ ποῦ τελειώνει ὁ τόπος τους.

Μὰ τὰ πλατιά σύνορα δὲ φανερώνουν πάντα λαὸ πλατύμυαλο καὶ μεγαλόκαρδο· φανερώνουν μονάχα μεγάλο ἀνθρωπομάζωμα. Καὶ τὰ ἀνθρωπομαζώματα ὄλο ἀπλώνονται περισσότερο, ξεχάνονται, χαλαρώνεται ἢ σύστασή τους καὶ ἢ ψυχὴ τῶν ἀτόμων χαμηλώνει.

Ἐκεῖνοι πάλε, που ἔχουν τὰ στενὰ σύνορα καὶ τὰ βλέπουν οἱ ἴδιοι γύρω τους, περιμαζεύονται, φυλάγονται περισσότερο, συμπυκνώνεται ἢ ψυχὴ τους, δὲν ξεχνοῦν τὸν ἑαυτό τους εὐκόλα καὶ ἀνεβαίνουν πρὸς τὰ ὕψη. Γίνονται στριμένοι καὶ ψηλότεροι.

Ἔτσι καὶ τὸ νησί, που τὸ σφίγγουν ὀλόγυρα τὰ σύνορά του, ξεπετιέται πρὸς τὰ ὕψη.

Οἱ Ἕλληνες εἶναι σχεδὸν παντοῦ νησιῶτες· σχεδὸν παντοῦ βλέπουν τὰ σύνορά τους, τὴ θάλασσα. Μὰ ἢ θάλασσα που ξεχωρίζει ἀνθρώπους ἀπ' ἄλλους ἀνθρώπους, ἢ ἴδια τοὺς εἶναι ἀνοιχτὴ γιὰ ταξίδια σὲ τόπους καὶ ἄλλους τόπους.

Τὸ νησί, ὡς τόσο, εἶναι πάντα κάτι ξεχωριστὸ καὶ ὀλάκερο. Ἔτσι τὸ βλέπει κανεὶς ἀπ' ὄξω. Καὶ ἀπὸ τὴν ψηλὴ του κορυφὴ πάλι ἔτσι τὸ βλέπει, ἐρημικὸ μέσα στὸ πέλαγο.

Σὲ κείνο τὸ μέρος τῆς Ἀσπρης Θάλασσας, που

ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ

είναι τὸ νησί καὶ γίνονται ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια σίφωνες, σεισμοί, κατακλυσμοὶ καὶ καταποντισμοί, μπορεῖ καὶ τὸ νησί δλάκερο μὲ τὰ σύνορά του νὰ χαθῆ. Οἱ σφουγγαράδες, που βουτοῦν σὲ κεῖνα τὰ νερά, λέγουν πως ἀνάμεσα στὸ νησί καὶ στὴ στεριά βλέπουν μιὰ βουλιαγμένη πολιτεία. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἀναφέρουν πως ἐκεῖ ἄλλοτε ἦτανε νησιά, που τὰ ἔθαψε ἡ θάλασσα.

Η ΧΩΡΑ

Όταν ξύπνησα μόλις γλυκοχάραζε και αγνάντεφα μέσα στη διαλυμένη καταχνιά βουνοῦ φάντασμα μεγάλου. Ἀγέρας φυσούσε αποβραδὺς βοριᾶς και τὸ καῖκι μὲ τὰ πανιὰ γεμάτα ἀνεβοκατέβαινε ἀπὸ τὴ φουσκοθαλασσιὰ, ξέσκιζε πότε πότε κανένα μεγάλο κύμα και ἄλλοτε πάλι ἔσπανε ἤσυχα τὶς κορφὲς τῶν κυμάτων. Ἐμενα πλαγιασμένος πότε κλείνοντας τὰ μάτια πότε βιγλίζοντας πάνω ἀπὸ τὴν κουπαστὴ κατὰ τὸ νησι γιὰ νὰ δῶ πότε θὰ φανῆ καθαρώτερα τὸ ἀκρογιάλι. Τὸ καῖκι ἔφερνε βόλτες ἀμέτρητες, ὡς που νὰ φέξῃ καλὰ και νὰ διαλυθῇ ἢ καταχνιά γιὰ ναύρη μέρος νὰ φουντάρῃ.

Πέρασε καιρός, εἶχε ξημερώσει, ἤμαστε πιὸ κοντὰ στὸ νησι και φάνηκαν δέντρα στὴν ἀκρογιαλιὰ και μερικὰ σπίτια ψηλότερα. Πῆραν κάτω τὰ πανιὰ και ἔριξαν τὴν ἄγκυρα. Στὴν ἀκροθαλασσιὰ στεκόταν ἕνας νησιώτης μὲ βράκες. Ἐφεραν δυὸ ναῦτες τὴ βαρκούλα, που ἦταν δεμένη στὴν πρύμη· μισοζαλισμένος σηκώθηκα και πήδηξα μέσα· ἔπιασαν οἱ ναῦτες τὰ κουπιὰ και πηγαίναμε κουνιστοὶ κατὰ τὴ στεριά. Καμιὰ εἰκο-

Η ΧΩΡΑ

σαριά δργυές από τὸ γιάλδ σήκωσαν τὰ κουπιὰ καὶ σταμάτησαν τὴ βάρκα ρίχνοντας τὸ σίδερο· πέταξαν ἕνα παλαμάρι τοῦ νησιώτη, που ἀπάντεχε· με τὴν πρώτη ἄδραξε τὸ σκοινί, πῆγε καὶ τὸ ἔδεσε σ' ἕνα δέντρο κοντὰ στὴ θάλασσα. Σὲ κεῖνο τὸ μέρος μονάχα μιὰ στενὴ λουρίδα χαλίκια χῶριζε τὴ θάλασσα ἀπὸ τὸ σῦδεντρο, που ἀπλώνεται ὡς στὸ βουνό. Ἄμα δέθηκε ἡ βάρκα, μπῆκε στὸ νερὸ ὡς στὶς ἀμασχάλες ἕνας ἀπὸ ναῦτες, με πῆρε στοὺς ὤμους του καί, περπατῶντας δύσκολα μέσ' στὰ νερά, μ' ἔβγαλε στὴ στεριά.

Βρέθηκα σ' ἕνα γιάλδ στρωμένο λιθάρια καὶ χαλίκια καὶ φραγμένο με πρασινάδα. Ἐξαφνα, ἀπὸ τὰ χαμόδενδρα ἀπὸ μέσα, σὰ μαϊμούδα ἢ καγγουροῦ, ξεπετάχτηκε ἕνας ξυπόλυτος, που φοροῦσε φουστάνια καὶ ἦταν νέος. Ἦρθε κ' ἔκατσε σιμά μου ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ δένδρο, που καθόμουν καὶ κάτι μουρμούριζε. Ρώτησα τὸ νησιώτη ποιὸς ἦταν αὐτὸς καὶ γιατί φοροῦσε γυναίκεια καὶ μοῦ διηγήθηκε μιὰν ἱστορία, πως ἦταν ἡλίθιος καὶ πως ἕνα καλοκαίρι εἶδε κεῖ, στὰ Θέρμα, τὴν κόρη ἑνὸς Αἰνίτη καπετάνιου, τὴν Πηνελόπη, καὶ τὴν ἐρωτεύτηκε. Καὶ ἀπὸ κεῖνον τὸν καιρὸ, κάθε που ἀράζει καίτι στὶς ἔρημες ἀκρογιαλιές, κατεβαίνει στὸ γιάλδ ἀπαντέχοντας τὴν Πηνελόπη· μὰ ἐκεῖνη ἀκόμα νάρθη. Καὶ ὁ ἡλίθιος, φορῶντας φουστάνια, προσμένει πάντα. Ἡ ἱστορία αὐτὴ δὲ με συγκίνησε.

Ὁ νησιώτης μοῦ ἔδειξε τὸ δρόμο πρὸς τὰ Θέρμα. Αὐτὸς πηγαίνοντας μπροστὰ κ' ἐγὼ πίσω, χωθήκαμε στὰ φουντωμένα χαμόδεντρα· περπατούσαμε ἀνάμεσα

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

σὲ πυκνὲς κουμαριές, μυρτιές, λυγαριές, πικροδάφνες, παλιούρια, πρινάρια, κληματσιές, ἀγράμπελες καὶ πλατάνια. Οἱ πικροδάφνες καὶ οἱ λυγαριές ἦταν ἀνθισμένες καὶ μοσκοβολοῦσαν τὸν τόπο. Στὶς ρίζες ἀνάμεσα περνοῦσαν νερά, τρεχάμενα ἄταχτα κατὰ τὴ θάλασσα. Ἡ αὐγινὴ δροσιὰ καὶ εὐωδία ἀνέβαιναν ἀπὸ τὰ φυτὰ σὰ θυσία πρωϊνὴ γιὰ νὰ τὶς πιῇ ὁ ἥλιος ὁ καλοκαιριάτικος ὅ,τι σηκώθηκε. Τὸ ἔνοιωσα δυνατὰ καὶ ταραχτήκα, καὶ ἦταν ἡ μόνη μου ταραχὴ τὸ πρωὶ ἐκεῖνο.

Τὰ Θέρμα δὲν ἦταν μακριά. Καὶ εἶδα, ἐκεῖ, ψηλὰ καὶ χοντρά πλατάνια, που ἰσκιώνουν κάτι καλυβόσπιτα, ὅπου μένουν οἱ λιγωστοί, που τὸν Αὐγουστο ἔρχονται στὸ νησί ἀπὸ ξένα μέρη γιὰ νὰ λουστοῦν στὰ ζεστὰ λουτρά. Καὶ κεῖ νερὰ πολλὰ τρεχούμενα εἶδα, ζεστὰ καὶ κρύα. Ἦταν βέβαια ωραία καὶ καταπράσινη τοποθεσία. Γιατί ἤμουν ἔτσι ἀσυγκλίνητος;

Συμφώνησα χωρὶς ὄρεξη μὲ τὸ νησιώτη νὰ μοῦ δώσῃ τ' ἄλογό του γιὰ νὰ πάγω στὴ Χώρα καὶ νὰ τοῦ δώσω ἐγὼ δυὸ ἄσπρα, ὅσα μοῦ ζήτησε. Καί, ἐνῶ συμφωνοῦσα, κύταζα τὰ γένεια του τὰ ἀπεριποίητα, που ἦτανε μαῦρα. Ὡς που νὰ σελώσῃ, προσπάθησα νὰ ξυπνήσω βουτώντας τὸ κεφάλι μου στὸ κρύο νερό, μὰ δὲν ξύπνησα. Καβαλίκεψα ἔτσι τ' ἄλογο καὶ πῆρα δρόμο ὁ νησιώτης ἀκολουθοῦσε γυμνοπόδαρος. Πάλι κατεβήκαμε στὴν ἀκροθαλασσιὰ καὶ πηγαίναμε γιαλὸ γιαλὸ στὸ μονοπάτι τῆς Παλιάπολης.

Τί μοῦ ἔλεγε ὁ νησιώτης ἀγωγιάτης μου ἐκεῖνη τὴν ὥρα καλὰ καλὰ δὲν ξέρω, μὰ βαθὺ μαθὶ ἦταν ἡ θά-

Η ΧΩΡΑ

λασσα στα δεξιά μου και έφτανε ως στη Θράκη και τη Μακεδονία. Και πάσκιζα να χαρώ — όπως περίμενα πως θα χαιρόμουν — που πατοῦσα σε νησι έλληνικό, που τ' όνομά του ήταν Σαμοθράκη. Τ' όνομα αυτό πάντα αντιλαλοῦσε στ' αὔτι μου ευγενικό, σα χρυσαφένιο, και μ' άρεσε ή μορφή του νησιου από τότε, που πρώτη φορά από το "Άγιον Όρος τήν αντίκρυσε τὸ μάτι μου. Και από τή στεριά και από τή θάλασσα τὸ εἶχα δεῖ απ' όλες τις μεριές, απ' έξω, τὸ νησι, και πόθησα να τὸ γνωρίσω και από κοντά. Ἡ μορφή του και τ' όνομά του με μάγεψαν, χωρίς να ξέρω τήν ιστορία του. Ἐτσι θα μάγεψε ή Σαμοθράκη και τούς περασμένους ανθρώπους. Ἡ μορφή ενός τόπου, αὔτη θα πλάθη και τήν ιστορία του «κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν αὔτου».

Πέρα, μακριά, μπροστά μου έβλεπα ένα ακρωτήριο, που έπεφτε απότομα στη θάλασσα, και στήν κορφή του στεκόταν ένας πύργος. Ἦταν ή Παλιάπολη. Κάτι μυστηριώδικο μου έλεγαν βέβαια στ' αὔτι οἱ άγνωστοι Κάβειροι, που ως στήν ὦρα μόνο τὸ όνομά τους εἶχα ακουστά. Και τῆς Νίκης τὸ φτερωτὸ κορμι τὸ εἶχα δεῖ στα ξένα μιαν ήμέρα, και τὸ ανανοῦσα τώρα. Τί άλλο ήθελε για να κάμη φτερά ή φαντασία μου; Ὅμως ήμουν βαρῦς εκείνο τὸ πρωῖ και για ένθουσιασμοῦς άπροετοίμαστος· με κρατοῦσε μιαν άλλάλητη και μελαγχολική άταραξία, μολυβένια. Μιλοῦσαν, φαίνεται, μέσα μου κάποιες βαθύτερες φωνές.

Ἄριστερά από τὸ πέτρινο κατάξερο βουνὸ δλο ρεμα-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

τιές, με άνθισμένες λυγαριές και ροδοδάφνες και με πλατάνια, κατέβαζαν νερά στη θάλασσα.

Τώρα, που ξανασυλλογίζομαι, θυμοῦμαι πως ο νησιώτης παραπονιούνταν που οί φόροι είναι βαρυπλήρωτοι και του ξηγοῦσα πως θὰ ἔρθη και ο καιρὸς για να φύγουν οί τύραννοι, μὰ για να ἔρθη εκείνη ἡ μέρα πρέπει ὅλοι μας να βάλουμε τὰ δυνατά μας, να κοπιάσωμε, να πολεμήσωμε ἴσως, να τῆς ἀνοίξωμε δρόμο για να μᾶς ἔρθη. Πρέπει να τῆ φέρωμε μεῖς, δὲ θὰ μᾶς ἔρθη μοναχῆ της. Ἦταν ἴσως ἀπάντεχα τὰ λόγια μου και ο νησιώτης με τὰ γένεια και τις βράκες δὲν εἶπε τίποτε, ὅμως ξέρω πως κάποια παρηγοριὰ θὰ χύθηκε στὰ σωθικά του και με τὴν ἐλπίδα θὰ τοῦ φάνηκε λιγάκι λαφρύτερο τὸ βάρος τῶν φόρων. Μοῦ μένει μονάχα κάποια λύπη τώρα, γιατί ξέρω και τοῦτο, ὅτι δὲ θὰ ἔκανε ποτὲ τίποτε ο νησιώτης ἐκεῖνος για να ἔρθη οὔτε μιὰν ὥρα νωρίτερα ἢ ποθητῆ μέρα. Ἡ ἀόριστη ἐλπίδα, ἡ σκλάβια, προσμένει τὸ γλυτωμὸ ἀπὸ τὴν τύχη, ἐνῶ ἡ ἐλπίδα ἡ ὀρισμένη, ἡ εὐγενική, φυτρώνει στὴν ψυχὴ τοῦ δουλευτῆ. Ἐκεῖνος που κοπιάζει για κάτι τι ἔχει και τὴ δίκια τὴν ἐλπίδα. Ὁ ἄλλος εἶναι σκλάβος· ἀλλὰ και τούτου ἡ ἐλπίδα κάτι λέει, ἀφοῦ, ἂν δὲν τὴν εἶχε, θὰ σήμαινε πως δὲ νοιώθει πιὰ τὴ σκλαβιά του και πως ἔγινε ἡ ζωὸ ἢ με τὸν τύραννό του ἓνα πράμα.

Λέγοντας και περπατῶντας φτάσαμε στὴν Παλιάπολη. Ἀνέβηκα στὸ ἀκρωτήρι με τὸν πύργο, που ἔβλεπα ἀπὸ μακριὰ τόσην ὥρα. Εἶδα τείχη ἀρχαῖα, ποιά χτισμένα με ἀκανόνιστους βράχους, ποιά με

Η ΧΩΡΑ

ἀγκωνάρια κανονικά, είδα και τοίχους με ασδέστη χτισμένους, και μέσα στις έλιές, στα πρινάρια και στ' άλλα χαμόδεντρα είδα χαλασμένα παλιά χτίρια, και σκόρπια σκαλισμένα μάρμαρα. Για να νοιώσω την Παλιάπολη και την ιστορία της ήταν ανάγκη να δω πρώτα τους σημερινούς Σαμοθρακίτες. Και κατέβηκα βιαστικά να πάγω στη Χώρα των ζωντανών ανθρώπων.

Φύτρωσαν κάτω στο ρίζωμα του λόφου — έπειδή είναι νερά τρεχούμενα πολλά — πλατάνια μεγάλα, και σ' έναν κούφιο κορμό μέσα ηύρα ένα Σαμοθρακίτη, που έφενε καφέδες· το κούφωμα ήταν καταμαυρισμένο από τον καπνό και στο σκοτεινό εκείνο από τον ίσκιο των δέντρων μέρος έλαμπε μονάχα ή μικρή φωτιά και, μέσ' στη λάμψη της, σαν Κάβειρος μου φάνηκε ο Σαμοθρακίτης, που δεν τον περίμενα διόλου στην έρημιά εκείνη.

Και τώρα φύγαμε από την ακρογιαλιά και το μονοπάτι πήραμε, που ανεβαίνει μέσα στο σύδεντρο κατά την πλαγιά. Έπάνω μεσημεριάζει και αριώνουν τα δέντρα· γύρω σε μεγάλο δέντρο σταλίζουν τα πρόβατα· σ' άλλο αποκάτω πλάγιαζε ο τσοπάνος και το σκυλί. Το λιοπύρι βράζει και άχνίζουν διάφανον άχνό οί πυρωμένες πέτρες. Είμαι ξυπνητός και από τη ζέστη την κατάξερη μέθυσσα. Αρχίζει μια λαγκάδα, μα δεν κατέβηκα ως στο βάθος της. Από κάποιο άνοιγμα είδα, χωμένο στα βουνά, που το φύλαγαν, ένα χωριό· τα σπίτια του, σκαρφαλωμένα σε μια ξερή ράχη το ένα έπάνω στο άλλο, είχαν το χρώμα των πετρών του

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

βουνοῦ καί, ἀντί γιά σκεπές, εἶχανε δώματα. Τὰ παραθύρια λιγιστά.

Ἡ Χώρα, μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα φερμένη σὲ ψήλωμα παράμερο, κρυφὸ καὶ προφυλαγμένο, σὰ χτισμένη ἀπὸ ἀνθρώπους τρομαγμένους, εἶναι τῶν τώρα ζωντανῶν Σαμοθρακιτῶν ἢ πολιτεία. Ἀπὸ κεῖ, που τὴν ἔβλεπα ἀνεβαίνοντας, τὴ μισοέκρυβε κ' ἓνας ἀπόκρημνος βράχος, που στὴν κορφὴ του στυλώνεται τὸ κάστρο τῶν Γενοβέζων.

Θὰ ἦταν τὸ μεσοχώρι ἐκεῖνο τὸ στενὸ πεζούλι που ξεπέζεφα. Ἦμουν σὲ τόπο καινούργιο, που δὲν τὸν εἶχα ἰδωμένο πρὶν, μὰ οἱ ἄνθρωποι δὲ μοῦ ἦταν ξένοι καὶ τὰ κατατόπια σὰ νὰ τὰ ἤξερα· τὸ καφεενεδάκι, τὰ πολλὰ скаμνιά ὄξω, οἱ λίγοι πάγκοι κοντὰ στὰ λίγα ξύλινα τραπέζια μέσα, ἓνα δυὸ δέντρα στραβά, τὸ μπακάλικο παρὰ πέρα μὲ λογιῆς πραιμάτειες τῆς μπακαλικῆς καὶ τῆς μαναβικῆς ἀνάκατες, καὶ νησιῶτες βρακάδες μὲ μαντίλι στὸ κεφάλι, περαστικοὶ μὲ βήματα τεμπέλικα, καὶ λιγιστοὶ καθισμένοι στὰ скаμνιά ὄξω ἢ στὰ τραπέζια μέσα στραβοκυτάζοντας τὸν ξένο, καὶ μαζωμένα σιωπηλὰ νησιωτόπουλα μὲ μικρὲς βράκες, που αὐτὰ παρατηροῦν τὸν ξένο μὲ κατάνυξη, καὶ μύγες που κολοῦν στὰ τραπέζια καὶ ὄπου ἀκαθαροῖα. Καμιὰ κίνηση σ' ὄλα αὐτά. Μονάχη ἢ μεσημεριάτικη ὥρα μ' ἔχει μαγεμένο καὶ κάθομαι σ' ἓνα скаμνί. Σ' ἄλλο скаμνί κοντὰ μου ἦλθε σὲ λίγο καὶ κάθησε ἓνας μὲ γένεια καὶ μὲ ρωτοῦσε θαρρετὰ ἀπὸ ποῦ ἦρθα καὶ τί δουλειὰ κάνω

Η ΧΩΡΑ

και τι θέλω που ήρθα. Μοῦ φάνηκε σάν κάπως ζωηρός μέσα στην τόση νέκρα τοῦ χωριοῦ και τοῦ μεσημεριοῦ και ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἔμαθα ὕστερα πως ἦταν ὁ Ἄλῆς ὁ Τοῦρκος, карабоκύρης και κατάσκοπος.

Τὸ δεῖλι βρέθηκα στὴ Βίγλα ὄξω μὲ μερικοὺς νησιώτες, τὸν πρωτόπαπα και τὸ δάσκαλο. Ἦθελα νὰ δῶ τὴ Λῆμνο, που δὲν τὴν εἶχα δεῖ ποτὲς ἀκόμα, και ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ ψηλὸ φαίνονταν πολλοὶ τόποι. Μπροστά μας κατέβαινε μιὰ πλαγιά μὲ μαλακοὺς λόφους, ἀλλοῦ δασοῦς μὲ δέντρα, ἀλλοῦ μὲ ξεραμένα χωράφια. Και πέρα ἀπὸ τὴ φωτεινὴ θάλασσα ἦταν, σὰ γερμένη, ἡ χαμηλὴ Λῆμνο και ξεπετιοῦνταν τὸ Ἅγιον Ὅρος μυτερὸ πρὸς τὸν οὐρανό. Καθήσαμε σὲ κάτι πέτρες σκορπισμένες ἐπάνω στὴν κατάξερη χρυσὴ χλόη και που εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸ γειτονικὸ βουναλάκι τὸν καιρὸ που σείστηκε τὸ νησί. Ὁρα, που, σάν ἀποσταμένο, τὸ φῶς ἀπαλαίνει τὰ χρώματα και μακραίνει τοὺς ἴσκιους και σταλάζει σὰ μιὰ χινοπωριάτικη ἀτίμητη γλύκα στὰ πράματα. Ὁριμάζει ὁ κόσμος.

Μοῦ ἔδειξαν κατὰ τὸ γιαλὸ ἓνα κατατόπι·

—Λέγεται Μακρηλιές τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἔκαμε ὁ παπᾶς. Και ὁ δάσκαλος εἶπε·

—Ἐκεῖ βγῆκαν οἱ Τοῦρκοι τὸν καιρὸ τοῦ χαλασμοῦ.

—Ποιὸ χαλασμὸ λέτε;

—Στὰ εἰκοσιένα.

Και ἄκουσα τὴν ἱστορία τοῦ χαλασμοῦ, ὅπως τὴ θυμοῦνται στὸ νησί οἱ γέροντες.

Δυὸ τρεῖς προεστοὺς, που ἦταν παγεμένοι στὴν

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Πόλη για έμπόριο, τούς είχανε μυήσει εκεί στη Φιλική Έταιρεία. Γυρίζοντας στο νησί τους ξεμυστηρεύτηκαν και σ' άλλους μερικούς προεστούς ὅ,τι είχαν μάθει. Ἀπὸ τὸ Μάρτη τοῦ εἰκοσιένα ἀκούστηκε, ἀπὸ κάποιο καράβι, που ἄραξε στὴ Σαμοθράκη, πως παντοῦ σηκώνονται οἱ Χριστιανοὶ καὶ χτυποῦν τοὺς Τούρκους. Ἀρνήθηκαν τότε καὶ οἱ Σαμοθρακίτες νὰ πληρώνουν τὰ δοσίματα. Οἱ Τούρκοι τοὺς ξαπέστειλαν ἓνα Ἴμπριώτη, τ' ὄνομά του Λογοθέτης, που κάλεσε τοὺς νησιώτες μὲ τὸ καλὸ νὰ πληρώσουν τὰ δοσίματα, μὰ αὐτοὶ τοῦ ἀποκρίθηκαν, καθὼς καλὰ τὸ θυμοῦνται οἱ γέροι, που τ' ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς πατεράδες τους, πως δοσίματα δὲν ἔχουν νὰ δώσουν, μονάχα μολύβι καὶ μπαρούτι. Ἐπειτα ὅμως, σὰν ἔφυγε ὁ Ἴμπριώτης, φοβήθηκαν γι' αὐτὸ που εἶπαν, μὴν ἔρθῃ ὁ Τούρκος καὶ τοὺς σφάξῃ. Ἐνας Σαμιώτης ἔμνησκε στὸ νησί καὶ, μὲ τὸ νὰ ἔχη τουφέκι, ἄρχισε καὶ γύμναζε μερικοὺς Σαμοθρακίτες στὸ σημάδι. Θαυρίζονταν ἴσως καὶ ἄλλα ὄπλα στὸ νησί, μπορεῖ καὶ νὰ ἔφεραν μερικὰ τότε γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό. Τὸ Σεπτέμβρη, τὴν πρώτη τοῦ μηνός, ξεπέζεψαν στὶς Μακρηλιές χίλιοι ὡς δυὸ χιλιάδες Τούρκοι, καθὼς λένε. Μόλις τὸ ἔμαθαν οἱ Σαμοθρακίτες, ἄρχισαν νὰ φεύγουν στὰ βουνά. Ὁ Σαμιώτης μὲ τριάντα σαράντα νησιῶτες ἔπιασαν τοὺς λόφους, τὸν Κοῦκο καὶ τὸν Βρυχό, στὸ στενὸ που λέγεται Σταυρὶ καὶ εἶναι στὰ δυτικὰ τῆς Χώρας. Ὅταν φάνηκαν οἱ Τούρκοι προβαίνοντας κατὰ τὴ Χώρα, τοὺς πυροβόλησαν. Τὸ βόλι τοῦ Σαμιώτη παίρνει κάτω τὸ σημαιοφόρο

Η ΧΩΡΑ

τους. Ἀλλὰ στή δεύτερη ριζιά τὸ τουφέκι σκάνει, ὁ Σαμιώτης ζητεῖ τοῦ γείτονά του τὸ τουφέκι γιὰ νὰ τραβήξῃ. Τὸ βλέπουν αὐτὸ οἱ ἄλλοι Σαμοθρακίτες καὶ τὸ βάζουν στὰ πόδια, ἀκράταγοι. Σκόρπισαν ὀλοῦθε καὶ μερικοὶ τρέχοντας κατὰ τὴ Χώρα μήνυσαν τὰ νέα στοὺς χωριανούς. Τότε ἄρχισε τὸ μεγάλο φευγιό. Μερικοὶ ὅμως ἔμειναν καὶ κρύφτηκαν μέσ' στὰ σπίτια. Μπῆκαν στή Χώρα οἱ Τοῦρκοι, ἔπιασαν ἀμέσως δυὸ τρεῖς καὶ κάποιον Κυριάκο, ἔξυπνο καὶ τετραπερασμένον ἄνθρωπο, τοῦ ἔταξαν πολλά, τὸν ἔκαμαν τσαούση καὶ τὸν ἔβαλαν καὶ προσκάλεσε τοὺς νησιῶτες νὰ παραδοθοῦν, τάχα πως θὰ τοὺς συγχωρέσουν οἱ Τοῦρκοι. Ἦρθαν λοιπὸν σιγὰ σιγὰ καὶ παραδόθηκαν ἑφτακόσιοι ἄντρες, καὶ κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο, σὲ μιὰ μεριά που λέγεται Ἐφκάς, στὰ βράχια ἐπάνω, ἕναν ἕναν, σὰν τ' ἄρνια, τοὺς ἔσφαξαν ὄλους. Τρεῖς μέρες βάσταξε τὸ μακελειό. Ὅσοι ξέφυγαν, ἄλλοι στὰ βουνὰ ἀνέβηκαν καὶ κρύφτηκαν στὶς σπηλιές, ἄλλοι κατέβηκαν στή θάλασσα καὶ τοὺς γλύτωσαν τὰ καράβια στή Ρούμελη καὶ στὰ νησιά. Οἱ Τοῦρκοι, γυρεύοντας παντοῦ ἀνθρώπους, ἔμπαιναν στὰ σπίτια καὶ τὰ ρήμαζαν. Ὅσους εὔρισκαν τοὺς χαλοῦσαν στὸν τόπο. Στὴν ἐκκλησία μπῆκαν, τύφλωσαν τοὺς Ἅγιους, ἄρπαξαν ὅ,τι πολύτιμο εἶχε, σύντριψαν τὴν Ἅγια Τράπεζα κ' ἕνας μὲ τὴ λόγχη του τρύπησε τὸ Εὐαγγέλιο πέρα πέρα. Ἐνα μῆνα, λένε, κυνηγοῦσαν τοὺς νησιῶτες στὰ βουνὰ καὶ στὶς σπηλιές γιὰ νὰ τοὺς ξεπαστρέψουν ὄλους καὶ νὰ κλέψουν τίς γυναῖκες τους. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἄγριο κυνη-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

γητό, τὸ δρόμο τοὺς τὸν ἔδειχνε πάντα ὁ Κυριάκος ὁ τσαούσης, γιὰ τὸ πετοῖ του. Γυναῖκες παράτησαν τὰ μικρὰ παιδιὰ τους, ἄλλες σὰν τρελὲς πέταξαν τὰ βυζανιάρικα μωρὰ τους ἀπὸ τὰ βράχια γιὰ νὰ γλυτώσουν αὐτές, ἄλλες ἔπεσαν κ' οἱ ἴδιες ἀπὸ γκρεμοὺς καὶ σκοτώθηκαν. Ὅσες ἤσαν ζωντανὲς οἱ Τοῦρκοι τὶς ἔκαμαν σκλάβες. Καμιὰν ἀντίσταση δὲν ἔφερναν οἱ νησιῶτες, ἅμα τοὺς ἔπιαναν. Καὶ σὲ μεριὲς ἀπάτητες καὶ ψηλές, που καὶ μιὰ πέτρα νὰ κυλοῦσαν μπορούσαν νὰ πλακώσουν πολλοὺς Τοῦρκους, δὲν ἔκαναν ἀπὸ τὸ φόβο τους τίποτε, παρὰ ἄφηναν καὶ τοὺς ἔπιαναν ζωντανοὺς καὶ ἢ τοὺς ἔσφαζαν ἀμέσως ἢ τοὺς ἔσερναν κι αὐτοὺς σκλάβους, σὰν τὶς γυναῖκες. Στὴν Πόλη πῆραν πολλοὺς καὶ πολλὰ καὶ τούρκεψαν. Ἄλλοι πέθαναν ἀπὸ τὴν πείνα. Λίγοι ἔμειναν στὸ νησί, που κρύφτηκαν τόσο καλὰ στὰ κατσάβραχα καὶ στὶς σπηλιές, που δὲν τοὺς βρῆκαν οἱ Τοῦρκοι. Ἀφοῦ ἔσφαξαν ὄσους εἶχαν νὰ σφάξουν καὶ πῆραν σκλάβους τοὺς ἄλλους, τὸν Κυριάκο τὸν τσαούση, τὸν καλὸ τους ὁδηγό, τὸν θανάτωσαν κι αὐτόν, λέγοντας πως κι αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καλός, ἀφοῦ προδίνει τοὺς συντοπίτες του.

Ἐφτὰ ὀχτὼ χρόνια ἔμεινε σχεδὸν ἔρημο τὸ νησί καὶ ἔρχονταν μονάχα κάπου κάπου κουρσάροι καὶ τὸ ἀπορήμαζαν.

Ἐβλεπα τὰ σιωπηλὰ κατατόπια καὶ ἡ διήγησις, σὰ νὰ ζωντάνευε, περνοῦσε μπροστὰ μου σὲ ζωγραφιές.

Ἰστοτερα πόθησα νὰ ἔμενα πάντα σ' ἓνα νησί κρυμέ-

Η ΧΩΡΑ

νος, νὰ τὸ ἔκανα δικό μου. Καὶ πάλι ὕστερα φαντά-
στηκα νὰ γινόμεναι τοῦ νησιοῦ βασιλιάς, νὰ τὸ δριζα.

Ὁ ἥλιος εἶχε δύσει καὶ γυρίζαμε σιγὰ σιγὰ κατὰ τὴ
Χώρα· μᾶς προσπέρασε ἕνας βοσκὸς μὲ ἀνθοτύρια σὲ
μαντίλι. Μᾶς τὰ ἔδειξε καὶ τὰ ἀγοράσαμε.

—Θὰ τὰ φᾶμε τὸ βράδυ μὲ τὸ μέλι, ἔκαμε ὁ παπᾶς.

ΠΑΛΙΑΠΟΛΗ

Είναι άνθρωποι και φυλές και πολιτισμοί, που περνοῦν χωρὶς ν' ἀφήσουν χνάρια πίσω τους. Καὶ ἄλλοι, που βλέπει ὁ στερνὸς ἄνθρωπος τὴ ζωὴ τους στὰ ἔργα, που ἀπόμειναν ἀπὸ τὸν καιρὸ τους, εἴτε ξεχαρβαλωμένα ἐρείπια εἴτε σπασμένα ἀγάλματα εἴτε κομματιασμένα βιβλία.

Κάθε πόλη δὲν ἔχει καὶ παλιάπολη· ἡ Χώρα στὴ Σαμοθράκη ἔχει τὴν Παλιάπολή της.

Ἐκεῖ βλέπω ναῶν μαρμαρένιων καὶ χτιρίων χαλάσματα, γκρεμισμένα τείχη, πέτρες κομμάτια καὶ μάρμαρα μεγάλα καὶ μικρὰ μὲ γράμματα καὶ δίχως γράμματα, μορφὲς εἰδώλων κομματιασμένων καὶ παραμορφωμένων καὶ ἓνα λιμάνι χωσμένο ἀπὸ τὶς κατεβασιὲς τῶν ποταμιῶν. Καὶ παντοῦ μέσ' στὰ ἐρείπια φυτρώνουν ἀγριλιές, πρινάρια καὶ χόρτα, σὰ νὰ πασκίζουν νὰ τὰ ἀποσκεπάσουν. Καὶ βλέπω ἐκεῖ τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων, τὸν ἐρχομὸ τους στὸ νησί γιὰ νὰ γλυτώσουν τὸν καιρὸ τοῦ μεγάλου κατακλυσμοῦ, τὴν ἐγκατάστασή τους καὶ τὴν ἐπίσκεψη τῶν θεῶν, που τοὺς

ΠΑΛΙΑΠΟΛΗ

φανέρωσαν μιὰ θρησκεία και τούς ξεμυστηρεύτηκαν τὰ μυστήρια. Και ἤρθαν οἱ Πελασγοὶ και πέρασαν και ἤρθαν ἔπειτα οἱ Ἑλληγες.

Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἥρωες πέρασαν ἀπὸ τὸ νησι και ἔμειναν γιὰ νὰ μυηθοῦν στὰ μυστήρια, ὁ Ἰάσωνας, οἱ Διόσκουροι, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ὀρφέας, ὁ Ὀδυσσεύς και ὁ Ἀγαμέμνωνας. Οἱ ποιητὲς λέγουν πως οἱ Ἀργοναῦτες, που τούς ἔδερνε ἄγρια τρικυμία, ἔταξαν, κατὰ τὴ συμβουλή τοῦ Ὀρφέα, νὰ πιάσουν στὸ νησι και τὴν ἴδια ὥρα ἢ τρικυμία ἔπεσε. Οἱ Μεγάλοι Θεοὶ τῆς Σαμοθράκης ὀρίζουν τούς ἀγέρηδες και τὶς μπόρες και γλυτώνουν τούς ναυτικούς ἀπὸ τὶς θαλασσοφουρτοῦνες. Και τότε οἱ Ἀργοναῦτες ἔκαμαν πανιὰ κατὰ τὸ νησι και νύχτα βγήκαν ὄξω, πήγαν στὰ μυστήρια και ξανάβαλαν πανιὰ κατὰ τὸ πέλαγο, σίγουροι πιά πως τὸ ταξίδι θὰ τούς ἔρθη δεξιά. Στὸ νησι και ὁ Κάδμος ἤρθε και πήγε στὴν τελετὴ, στὰ μυστήρια. Ἐκεῖ ἡ τύχη τὸ ἔφερε και γνώρισε τὴν Ἀρμονία και τὴν πῆρε γυναῖκα, τὴ θυγατέρα τοῦ Δία. Στὴ χαρὰ φανερώθηκαν και οἱ θεοὶ και ὁ καθένας τούς ἔδωσε και ἀπὸ ἓνα δῶρο, ὁ Ἀπόλλωνας ἔπαιξε τὴν κιθάρα και οἱ Μοῦσες τούς αὐλούς. Μιὰ μέρα ὁ Ποσειδῶνας, χολιασμένος μὲ τὸ Δία, βγήκε ἀπὸ τὴ θάλασσα και ἀνέβηκε στὴν κορυφὴ τοῦ νησιοῦ και ἀπὸ κεῖ τὸν πόλεμο κύταξε, που εἶχαν στήσει ἀναμεταξύ τους οἱ Τρῶες και οἱ Ἀχαιοί, και ἔτρεμε ὄλο τὸ νησι ἀπὸ τὸ θεῖκό του βάρος.

Αὐτὰ κι ἄλλα διηγούνταν μὲ περηφάνεια οἱ νησιῶτες τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, οἱ κάτοικοι τῆς Παλιάπολης,

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

οί Πελασγοί, τοῦ Δία οἱ ἀπόγονοι, καὶ ἀπ' αὐτοὺς τὰ ἴμαθ' αὐτῶν καὶ οἱ Ἕλληνας, ποὺ κατοίκησαν στὴ Σαμοθράκη ἀργότερα.

Ἦρθε καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ἐκεῖνος ποὺ εἶδε τόπους καὶ ἄλλους τόπους, καὶ πῆγε στὰ μυστήρια. Στὴν ἱστορία τοῦ γράφει γι' αὐτά, σὰ νὰ ἤξερε κάτι, ποὺ δὲ θέλησε νὰ τὸ φανερώσῃ. Ἐκεῖνοι ὁμῶς, ποὺ ἦταν μυημένοι, καταλάβαιναν τί ἐννοοῦσε. Ὅλοι τοὺς ὡς τόσο πέθαναν, χωρὶς νὰ μᾶς ξηγήσουν τίποτε.

Τέσσερις ἦταν, καθὼς φαίνεται, οἱ Μεγάλοι Θεοί, οἱ Κάβειροι τῆς Σαμοθράκης, καὶ τὰ ὀνόματά τοὺς Ἄξιερος, Ἄξιόκερσα, Ἄξιόκερσος καὶ Κάσμιλος. Ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ θεοί, σύμφωνα μὲ τὴν Πελασγικὴ ἀντίληψη, δὲν ξέρεται κανεὶς, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐρμηνεύονταν, ἢ φανερώνονταν σ' αὐτοὺς σὰν τὴν Δήμητρα, τὴν Περσεφόνη, τὸν Ἄδην καὶ τὸν Ἑρμῆ, καὶ ἄλλοτε πάλι σὰν ἄλλους συγγενικοὺς θεοὺς. Τὰ ἀγάλματα τοῦ Σκόπα, ποὺ ἔστειλε κάποιος βασιλιάς γιὰ νὰ στηθοῦν στὴ Σαμοθράκη, παράσταναν τὴν Ἀφροδίτη, τὸ Φαέθωνα καὶ τὸν Πόθο. Στὴ Λῆμνο ἦταν οἱ Κάβειροι θεοὶ ἢ δαιμόνιοι τῆς φωτιᾶς καὶ ὁ Ἡφαιστος ἓνας ἀπ' αὐτοὺς. Ἴσως ἡ πρώτη μορφή τῶν Μεγάλων Θεῶν νὰ ἦταν ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός, τὸ ἀνώτατο ζευγάρι, τὸ πρῶτο ταίρι, καὶ ἱερέας τοὺς ὁ Ἑρμῆς. Ποιός μπορεῖ νὰ ξέρῃ; Μὰ καὶ μὲ τί δίκαιωμα γυρεῦουν οἱ τωρινοὶ ἄνθρωποι νὰ ξεσκαλίσουν τὴν ὑπόστασιν καὶ νὰ ξεσκεπάσουν τὰ μυστήρια τῶν Μεγάλων Θεῶν; Ἡ ἀδιακρισία τῶν ἀνθρώπων δὲ λέγεται. Τί ἔβλεπαν ἢ τί ἔκαναν οἱ μυημένοι,

ΠΑΛΙΑΠΟΛΗ

είναι σὲ μᾶς ἀδιάφορο. Ὅμως, ὅ,τι ξέρομε θὰ τὸ ποῦμε. Ἦταν, φαίνεται, δυὸ βαθμοὶ στὴ μύηση καὶ δυὸ λογιῶν οἱ μνημένοι, «μύσται» καὶ «μύσται εὐσεβεῖς», καὶ εἶχαν γιὰ σημάδια καὶ φυλαχτὰ ἓνα στεφάνι ἀπὸ ἐλιά καὶ μιὰ ταινία πορφυρῆ, που τὴ φοροῦσαν στὸ κεφάλι ὅταν τύχαιναν σὲ μεγάλο κίνδυνο, γιὰτὶ, τοῦτο τουλάχιστο εἶναι βέβαιο, ὅτι τοὺς μνημένους, ἀλλὰ καὶ μόνο αὐτούς, τοὺς γλυτώνουν οἱ Μεγάλοι Θεοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ τρανοὺς κινδύνους, ἀπὸ τὸν πνιγμὸ καὶ ἀπὸ τὴν πείνα. Καὶ ἄλλο ἓνα εἶναι βέβαιο, ὅτι ὅσοι μαθαίνουν τὰ μυστήρια γίνονται εὐσεβέστεροι, δικαιοτέροι καὶ καλλίτεροι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους. Ἡ μύηση δὲ γινόταν σὲ μιὰ μονάχα ἐποχὴ τοῦ χρόνου. Ἀλλὰ, ἂν γινόταν τὸν καιρὸ τῆς μεγάλης καὶ ἱερῆς τελετῆς, στὴν πιὸ μεγάλη ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ, ἦταν ἱερώτερη. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Ἀλωνάρη ὡς στὴν ἀρχὴ τοῦ Τρυγητῆ κάθε χρόνο γινόταν τὸ μεγάλο πανηγύρι τῶν Μεγάλων Θεῶν. «Θεωρίες» ἱερεῖς ἔρχονταν τότε ἀπὸ ἀμέτρητες ἑλληνικὲς πολιτεῖες στὴ Σαμοθράκη, νὰ προσκυνήσουν. Ἀργότερα καὶ ἡ Ρώμη ἔστειλε τὴ θεωρία τῆς στὸ προσκύνημα. Οἱ ἱερωμένοι τῶν Μεγάλων Θεῶν, που λέγονταν Σάοι, χόρευαν τότε ἀρματωμένοι μυστηριώδικους χορούς, σὰν Κορύθαντες, μὲ μουσικὲς ἀπὸ αὐλοῦς καὶ τύμπανα. Τί ἦταν στίς τελετὲς τὰ «δρώμενα» καὶ τὰ «λεγόμενα» πάλι κανεὶς δὲν ξέρει. Τὰ λόγια, που ἔλεγαν στὰ μυστήρια, καὶ τὰ ὀνόματα ἦτανε πελασγικά, ἀπὸ μιὰ γλῶσσα, που μιλοῦνταν στὸ νησί ἀπὸ τοὺς νησιῶτες ἀκόμα καὶ ἀφοῦ χάθηκαν οἱ Πελασγοί. Ἀπὸ τοὺς ἱερωμένους ἓνας, που

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

οί Πελασγοί, τοῦ Δία οἱ ἀπόγονοι, καὶ ἀπ' αὐτοὺς τὰ ἴμαθ' αὐτῶν καὶ οἱ Ἑλληνας, που κατοίκησαν στὴ Σαμοθράκη ἀργότερα.

Ἦρθε καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ἐκεῖνος που εἶδε τόπους καὶ ἄλλους τόπους, καὶ πῆγε στὰ μυστήρια. Στὴν ἱστορία του γράφει γι' αὐτά, σὰ νὰ ἤξερε κάτι, που δὲ θέλησε νὰ τὸ φανερώσῃ. Ἐκεῖνοι ὁμῶς, που ἦταν μνημένοι, καταλάβαιναν τί ἐννοοῦσε. Ὅλοι τους ὡς τόσο πέθαναν, χωρὶς νὰ μᾶς ξηγήσουν τίποτε.

Τέσσερεις ἦταν, καθὼς φαίνεται, οἱ Μεγάλοι Θεοί, οἱ Κάβειροι τῆς Σαμοθράκης, καὶ τὰ ὀνόματά τους Ἄξιερος, Ἄξιόκερσα, Ἄξιόκερσος καὶ Κάσμυλος. Ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ θεοί, σύμφωνα μὲ τὴν Πελασγικὴ ἀντίληψη, δὲν ξέρεται κανεὶς, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐρμηνεύονταν, ἢ φανερώνονταν σ' αὐτοὺς σὰν τῇ Δήμητρα, τῇ Περσεφόνη, τὸν Ἄδη καὶ τὸν Ἑρμῆ, καὶ ἄλλοτε πάλι σὰν ἄλλους συγγενικοὺς θεοὺς. Τὰ ἀγάλματα τοῦ Σκόπα, που ἔστειλε κάποιος βασιλιάς γιὰ νὰ στηθοῦν στὴ Σαμοθράκη, παράσταναν τὴν Ἀφροδίτη, τὸ Φαέθωνα καὶ τὸν Πόθο. Στὴ Λῆμνο ἦταν οἱ Κάβειροι θεοὶ ἢ δαιμόνιοι τῆς φωτιᾶς καὶ ὁ Ἡφαιστος ἓνας ἀπ' αὐτοὺς. Ἴσως ἡ πρώτη μορφή τῶν Μεγάλων Θεῶν νὰ ἦταν ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός, τὸ ἀνώτατο ζευγάρι, τὸ πρῶτο ταίρι, καὶ ἱερέας τους ὁ Ἑρμῆς. Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρῃ; Μὰ καὶ μὲ τί δίκαιωμα γυρεύουν οἱ τωρινοὶ ἄνθρωποι νὰ ξεσκαλίσουν τὴν ὑπόστασιν καὶ νὰ ξεσκεπάσουν τὰ μυστήρια τῶν Μεγάλων Θεῶν; Ἡ ἀδιακρίσια τῶν ἀνθρώπων δὲ λέγεται. Τί ἐβλεπαν ἢ τί ἔκαναν οἱ μνημένοι,

ΠΑΛΙΑΠΟΛΗ

είναι σὲ μᾶς ἀδιάφορο. Ὅμως, ὅ,τι ξέρομε θὰ τὸ ποῦμε. Ἦταν, φαίνεται, δυὸ βαθμοὶ στὴ μύηση καὶ δυὸ λογιῶν οἱ μνημένοι, «μύσται» καὶ «μύσται εὐσεβεῖς», καὶ εἶχαν γιὰ σημάδια καὶ φυλαχτὰ ἓνα στεφάνι ἀπὸ ἐλιά καὶ μιὰ ταινία πορφυρῆ, που τὴ φοροῦσαν στὸ κεφάλι ὅταν τύχαιναν σὲ μεγάλο κίνδυνο, γιὰτὶ, τοῦτο τουλάχιστο εἶναι βέβαιο, ὅτι τοὺς μνημένους, ἀλλὰ καὶ μόνο αὐτούς, τοὺς γλυτώνουν οἱ Μεγάλοι Θεοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ τρανοὺς κινδύνους, ἀπὸ τὸν πνιγμὸ καὶ ἀπὸ τὴν πεῖνα. Καὶ ἄλλο ἓνα εἶναι βέβαιο, ὅτι ὅσοι μαθαίνουν τὰ μυστήρια γίνονται εὐσεβέστεροι, δικαιότεροι καὶ καλλίτεροι ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους. Ἡ μύηση δὲ γινόταν σὲ μιὰ μονάχα ἐποχὴ τοῦ χρόνου. Ἀλλά, ἂν γινόταν τὸν καιρὸ τῆς μεγάλης καὶ ἱερῆς τελετῆς, στὴν πιὸ μεγάλη ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ, ἦταν ἱερώτερη. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Ἀλωνάρη ὡς στὴν ἀρχὴ τοῦ Τρυγητῆ κάθε χρόνο γινόταν τὸ μεγάλο πανηγύρι τῶν Μεγάλων Θεῶν. «Θεωρίες» ἱερεῖς ἔρχονταν τότε ἀπὸ ἀμέτρητες ἑλληνικὲς πολιτεῖες στὴ Σαμοθράκη, νὰ προσκυνήσουν. Ἀργότερα καὶ ἡ Ρώμη ἔστειλε τὴ θεωρία τῆς στὸ προσκύνημα. Οἱ ἱερωμένοι τῶν Μεγάλων Θεῶν, που λέγονταν Σάοι, χόρευαν τότε ἄρματωμένοι μυστηριώδικους χορούς, σὰν Κορύβαντες, μὲ μουσικὲς ἀπὸ αὐλοὺς καὶ τύμπανα. Τί ἦταν στίς τελετὲς τὰ «δρῶμενα» καὶ τὰ «λεγόμενα» πάλι κανεὶς δὲν ξέρει. Τὰ λόγια, που ἔλεγαν στὰ μυστήρια, καὶ τὰ ὀνόματα ἦτανε πελασγικά, ἀπὸ μιὰ γλῶσσα, που μιλοῦνταν στὸ νησί ἀπὸ τοὺς νησιῶτες ἀκόμα καὶ ἀφοῦ χάθηκαν οἱ Πελασγοί. Ἀπὸ τοὺς ἱερωμένους ἓνας, που

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Έκανε τὴν τελετὴ τοῦ καθαρισμοῦ, λεγόταν Κόης καὶ ἑομολογοῦσε κείνους που πήγαιναν νὰ μνηθοῦν. Αὐτὸς ρώτησε τὸ Λύσαντρο νὰ τοῦ μολογήσῃ τὸ μεγαλύτερο κακούργημά του:— Σὺ γιὰ οἱ Θεοὶ τὸ ἀπαιτοῦν, ρώτησε ὁ Σπαρτιάτης.

—Οἱ Θεοί, ἀποκρίθηκε ὁ Κόης.

—Τραβήξου λοιπὸν ἐσὺ· ἅς μὲ ρωτήσουν αὐτοὶ καὶ θὰ τοὺς πῶ τὴν ἀλήθεια.

Καὶ ὁ Ἄνταλκίδας, ἅμα τὸν ρώτησε τὸ ἴδιο πρᾶμα ὁ Κόης, ἀποκρίθηκε μονάχα: «Οἱ Θεοὶ τὸ ξέρουν».

Στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο τὰ μυστήρια τῶν Καβείρων ἦταν ξακουσμένα στὸ Πανελλήνιο, σ' Εὐρώπη καὶ Ἄσια, σὰν τὰ ἐλευσίνεια μυστήρια. Ὁ Ἄριστοφάνης τὰ ἀναφέρει. Σπαρτιάτες πηγαίνουν νὰ μνηθοῦν. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πηγαίνουν, γιὰτι καὶ αὐτοὶ σέβονται καὶ λατρεύουν τοὺς Καβείρους. Στὶς κατηγορίες που ἔκαμαν τοῦ Διαγόρα εἶναι σημειωμένη κοντὰ κοντὰ ἡ ἀσέβεια γιὰ τὰ μυστήρια τῆς Σαμοθράκης καὶ τὸ φανέρωμά τοὺς σὲ ἀμύητους ἀνθρώπους καὶ ἡ ἀσέβεια γιὰ τὰ ἐλευσίνεια μυστήρια.

Στὸν καιρὸ τῶν Μακεδόνων ἡ φήμη τῶν Καβείρων δλο καὶ ἀπλώνεται. Ὁ Φίλιππος στὴ Σαμοθράκη γνώρισε τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν ἐρωτεύτηκε. Εἶχαν βρεθῆ ἐκεῖ καὶ οἱ δύο τους στὰ μυστήρια καὶ ἀπὸ τῆ γγνωριμία καὶ τὸν ἐρωτᾶ τους γεννήθηκε ἄνθρωπος ξεχωριστὸς στὴν οἰκουμένη, ὁ Ἀλέξαντρος. Ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς νικᾷ τοὺς ἄλλους Μακεδόνες καὶ στήνει τὴ Νίκη στὴν Παλιάπολη, ἀντίκρου στὴ Μακεδονία, γιὰ

ΠΑΛΙΑΠΟΛΗ

φοβέρα. Ὁ Λυσίμαχος γίνεται μονάχος του προστάτης τῶν ἱερῶν τῆς Σαμοθράκης καὶ τὰ κυβερνάει αὐτός. Ἡ Ἀρσινόη Φιλάδελφος στὴ Σαμοθράκη φεύγει γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο Κεραυνό, που ἔσφαξε τοὺς γιούς της, καὶ χτίζει καὶ ἀφιερώνει στοὺς Μεγάλους Θεοὺς ἓνα πολὺ ὁμορφο στρόγγυλο χτίριο, που τὰ θεμέλιά του φαίνονται ἀκόμα στὴν Παλιάπολη. Ἐκεῖ καὶ ὁ Περσέας, ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, νικημένος στὴ μάχη τῆς Πύδνας ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς Ρωμαίους, ζητεῖ ἄσυλο. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος Φιλομήτωρ φεύγει. Ἐκεῖ μὲ τοὺς θησαυροὺς του, ἀφοῦ νικήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο. Τὸ νησί ἦταν ἄσυλο γιὰ κάθε κατατρεγμένο, ἐξὸν ἂν ἦταν κακοῦργος. Ὁ Ἀγήσαντρος, στρατηγὸς τοῦ Περσέα, ἔφυγε μαζί του στὴ Σαμοθράκη γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ἐκεῖ ὁμοῦς ὁ Ρωμαῖος Ἀττίλιος, που βρισκόταν στὴ Σαμοθράκη γιὰ τὰ μυστήρια, τὸν κατηγοροῦσε πως θὰ μόλευε τὸ ἱερὸν τῶν Μεγάλων Θεῶν ἢ παρουσία του, γιὰτὶ εἶχε σκοτώσει τὸν Εὐμένη κοντὰ στὸ βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφούς· τὸν κάλεσε λοιπὸν στὸ ἱερὸ δικαστήριον τοῦ τόπου, που δίκαιζε ὅσους ἔφευγαν στὴ Σαμοθράκη καὶ ἦταν φονιάδες. Φοβούμενος πως θὰ ἀποδειχτῆ φονιάς τοῦ Εὐμένη προσπάθησε νὰ φύγῃ, μὰ ὁ Περσέας, γιὰ νὰ μὴν ἀνακαλυφθῆ καὶ ἡ δική του συνηγορία, πρόσταξε καὶ τὸν θανάτωσαν. Κι αὐτὸς ὁμοῦς τότε κατηγορήθηκε γιὰ φόνο καὶ τὸν ἔπιασαν τέλος οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὸν πῆγαν σκλάβο στὴ Ρώμη, τὸν τελευταῖο βασιλιά τῆς Μακεδονίας, καὶ τὸν πόμπεψαν.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

“Ολοι σέβονται τὰ ἱερὰ τῆς Σαμοθράκης. Ἐπὶ τὸν Ἀλέξαντρο ὡς στὸν Αὐγούστο δυὸ μονάχα φορές τόλμησαν ἄνθρωποι νὰ τὰ παραβιάσουν, καὶ τῇ μιᾷ φορᾷ ἦταν πειρατές, τὸν καιρὸ που γινόταν ὁ Μιθριδατικὸς πόλεμος· ρήμαξαν τὰ ἱερὰ καὶ πῆραν στολίδια που ἄξιζαν χίλια τάλαντα. Καὶ ἦταν τὸν καιρὸν ἐκεῖνο τὰ προσκυνήματα τῆς Σαμοθράκης παρά ποτε καλλίτερα στολισμένα.

Τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποιητὲς καὶ μυθογράφοι γράφουν γιὰ τοὺς Καθεῖρους τῆς Σαμοθράκης, ὁ Καλλιμαχος, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, ὁ Μνασέας ἀπὸ τὰ Πάταρα καὶ ἄλλοι. Ἄλλοι πάλε γράφουν εἰδικὰ συγγράματα καὶ διηγοῦνται κάθε παράδοση καὶ τὴν ἱστορία ὅλη τοῦ νησιοῦ, ὁ Καλλίστρατος, ὁ Πολέμωνας καὶ ὁ Ἰδομενέας.

Ἦρθε ὁ καιρὸς τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ Σαμοθράκη ἔγινε καὶ γι' αὐτοὺς ἐθνικὸ προσκύνημα, γιατί οἱ ἱερωμένοι τῶν Καθεῖρων, μὲ σκοπὸ πολιτικὸ, ἔλεγαν μ' ἐπιμονὴ πως οἱ Πενάτες τῆς Ρώμης ἦταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τῆς Σαμοθράκης οἱ θεοὶ καὶ ὅτι τοὺς ἔφερε ἀπὸ τῆ Σαμοθράκη στὴν Τροία ὁ Δάρδανος καὶ ἀπὸ κεῖ στὴ Ρώμη ὁ Αἰνείας. Ἀμέτρητοι εἶναι οἱ Ρωμαῖοι προσκυνητὲς στὰ ἱερὰ τῶν Μεγάλων Θεῶν. Οἱ ἐπίσημοι Ρωμαῖοι καλλίτερα εἶχαν νὰ μυηθοῦν στὴ Σαμοθράκη, παρά στὰ ἑλευσίνεια. Ὁ Μάρκελλος ἀφιέρωσε πλούσια δῶρα, ζωγραφιῆς καὶ ἀγάλματα παρμένα ἀπὸ τὸ ρήμαγμα τῶν Συρακουσῶν. Λένε πως εἶχε μυηθῆ καὶ ὁ Κικέρωνας. Ὁ Βοκώνιος τὸν καιρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Λούκουλλου ἐνάντια

ΠΑΛΙΑΠΟΛΗ

στο Μιθριδάτη, ἀργοπόρησε τόσο στη Σαμοθράκη για να δῆ τῆ χρονιάτικη μεγάλη τελετῆ και να μάθη τὰ μυστήρια, που με τὴν ἀργητα αὐτὴν ὁ βασιλιάς τοῦ Πόντου κατάφερε και ξέφυγε. Στὰ 18 μετὰ τὸ Χριστὸ ὁ Γερμανικὸς σκόπευε να πάγη να μνηθῆ, μὰ ἡ κακοκαιρία και οἱ μανιασμένοι ἀνεμοὶ τὸν ἐμπόδισαν να πατήση τὸ πόδι του στὸ νησί. Ὁ Διδάνιος ἀναφέρει πως στὸν καιρὸ του ἀκόμα γίνονταν ταχτικὰ τὰ μυστήρια τῆς Σαμοθράκης.

Ἄντρες, γυναῖκες και παιδιὰ αἰῶνες ἔτρεχαν στη Σαμοθράκη να μάθουν τὸ μυστικὸ τῶν Μεγάλων Θεῶν και να μποροῦν με τῆ βοήθειά τους να ἀσφαλιστοῦν για πάντα ἀπὸ κάθε ἀφανισμὸ.

Ἦταν στη Σαμοθράκη και τὸ μαντεῖο τῶν Καβείρων και ἄλλων θεῶν ἱερά. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες σπηλιές τοῦ νησιοῦ, στὸ Ζηρύνθιον ἄντρον, ἀφιερωμένο στην Ἑκάτη, θυσίαζαν μυστικὰ τῆ νύχτα σκύλους στη θεά. Οἱ νησιῶτες λάτρευαν και φανερὰ τῆ Δήμητρα κοντὰ στὸ λιμάνι, που λεγόταν Δημήτριος λιμὴν, και τὸν Ἑρμῆ Σάο ἢ Σῶκο, και τὸ Δία στὶς ψηλές κορφές τοῦ νησιοῦ, τὸν πρόγονο τῶν ντόπιων κατοίκων και τῶν ἡρώων που τοὺς φανέρωσαν τὰ μυστήρια.

Ἄπ' αὐτὰ οἱ τωρινοὶ νησιῶτες τίποτε δὲ θυμοῦνται, τὰ ξέχασαν ὀλότελα ὅλα. Και τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν τὰ ρίξανε στὰ καμίνια και τὰ ἔκαμαν ἀσβέστη για τὰ σπίτια τους.

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Ήταν προσκύνημα ἡ Σαμοθράκη γιὰ τοὺς Πελασγούς, τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους· λαὸς προσκυνητάδες μαζεύονταν ἐκεῖ. Ἀλλὰ τῶν Μεγάλων Θεῶν ἡ θρησκεία ἔσβησε καὶ μόνο ἡ θύμησή τους σὰν ἄρωμα περασμένο ἀπομένει, πλεούμενο ἀργοπορινὰ στὸ νησιώτικον ἀέρα. Μὰ ὅπως οἱ πέτρες καὶ τὰ χορτάρια τῶν βουνῶν μιλοῦν μονάχα σὲ κείνους που ξέρουν, ἔτσι καὶ τὰ μάρμαρα τῆς Παλιάπολης. Σὲ κάποια βιβλία φυλάγονται κρυσταλλωμένα παλιὰ παραμύθια, που τὰ διαβάζουν ἀκόμα μερικοί.

Ἀπὸ τῆ Σαμοθράκη στὸ βασίλειμα τοῦ ἡλίου φαίνεται, που ξεπροβάλλει ἀπὸ τῆ θάλασσα μέσα στὸ φῶς, μιὰ μυτερὴ πανύψηλη κορυφή, ὁ Ἅθως. Ἐγινε προσκύνημα μιᾶς ἄλλης θρησκείας. Στὰ ἱερὰ τῆς Σαμοθράκης πήγαιναν νὰ προσκυνήσουν μικροὶ καὶ μεγάλοι. Μικροὶ καὶ μεγάλοι πήγαιναν ἔπειτα στὸ ἄλλο προσκύνημα, στὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ τὰ πολλὰ μοναστήρια. Στρατηγοὶ καὶ βασιλιάδες προσκυνοῦσαν στὴ Σαμοθράκη. Πρίγκιπες γινόνταν μοναχοὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος.

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Και οί ἴδιοι οί Σαμοθρακίτες, που λάτρεψαν τοὺς Καθείρους και ἔκαμαν τὰ μυστήρια, οί ἴδιοι πιστεύουν και προσκυνοῦν τώρα τὸ Χριστό, που ἡ θρησκεία του στὸ Ἅγιον Ὅρος εὔτειασε τὰ μοναστήρια.

Οί ἄνθρωποι πρέπει ὅπως ὅπως νὰ γλυτώνουν πάντα, εἴτε μοναχοί τους εἴτε μὲ θεῶν βοήθεια. Ποιοί θεοὶ θὰ τοὺς γλυτώσουν εἶναι ἀδιάφορο. Ἄν οί ἀρχαῖοι θεοὶ χάσουν τὴ σωτήρια μαγικὴ δύναμή τους, καινούργιοι πρέπει ναυρεθοῦν νὰ λυτρώσουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄγνώριστοι κατάντησαν οί ἀρχαῖοι θεοὶ και σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς Σαμοθρακίτες, που τοὺς λάτρευαν ἄλλοτε. Ἐτυχε μιὰ μέρα νὰ μπῆ σὲ μιὰ σπηλιὰ και νὰ κυτάξῃ στὸ βάθος ἓνας Σαμοθρακίτης· και βλέπει κοῦκλες πολλές, που στέκονταν στὴν ἀράδα. Τόσο τρόμαξε, που βουβάθηκε. Ἦταν ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων θεῶν και τὰ εἶχαν στήσει ἐκεῖ ἄνθρωποι τῆς γενιᾶς του.

Ἡ Σαμοθράκη πέρασε· περνᾶ και τ' Ἅγιον Ὅρος. Οί ἄνθρωποι ὅμως που προσκύνησαν και τῆς Σαμοθράκης τοὺς Μεγάλους Θεοὺς και τὸν Ἐνα Θεὸ μὲ τοὺς Ἁγίους του, οί ἄνθρωποι μένουν. Τοὺς βοήθησαν οί θεοί, τοὺς παραστάθηκαν σ' ὄλους τοὺς κινδύνους, και οί ἄνθρωποι ἔζησαν και ζοῦν, ὡς τώρα. Ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ δὲν πέθανε μὲ τοὺς θεοὺς της. Οί θεοὶ μένουν ὅσο γιὰ νὰ σώσουν τοὺς ἀνθρώπους. Ἄμα τοὺς σώσουν πιά, τότε γίνονται περιττοί, φεύγουν αὐτοὶ και, ἂν εἶναι ἀνάγκη, ἔρχονται ἄλλοι. Οί θεοὶ περνοῦν και χάνονται, σὰν τὰ εἰδῶλα· οί ἄνθρωποι ὅμως μνήσκουν. Και ἀπὸ κάθε θρησκείας ρίζες δυνατώτερες εἶναι οί ρίζες τῆς φυλῆς.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Ποιό είδος κοινωνικός οργανισμός ἔπλασε τὴ φυλὴ τέτοια που εἶναι καὶ τὴ βίασταξε αἰῶνες τώρα; Ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση. Καὶ αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι μονάχα ἀποτέλεσμα ἄλλων λόγων, που δὲν τοὺς καλοξεδιαλύνει ὁ ἄνθρωπος. Ὅμως ἡ θάλασσα που πλάθει τ' ἀκρογιαλίας καὶ τὰ πολλὰ νησιά καὶ που χώνεται καὶ στίς στεριές τις ἴδιες καὶ τις ξεχωρίζει ἀναμεταξύ τους, φαίνεται σὰ νὰ εἶναι κάποια αἰτία.

Μὲ ποιὰ εἶχαν νὰ κάμουν ξένα κράτη οἱ Σαμοθρακίτες τὸν καιρὸ που ἔμεναν στὸ νησί τους οἱ Μεγάλοι Θεοὶ καὶ μὲ ποιὰ ἔπειτα καὶ πῶς πάντα κράτησαν τὴν αὐτονομία τους, εἶναι ζήτημα που ἐνδιαφέρει καὶ τ' ἄλλα τὰ νησιά καὶ ὅλη τὴ φυλὴ.

Ἡ Σαμοθράκη πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικοὺς πολέμους ἦταν κράτος ξεχωριστό, μὲ πλοῖα δικὰ της. Στὸν ἀντικρυνὸ γιαλὸ τῆς Θράκης εἶχε δικούς της τόπους, τὴ Σάλη, τὴ Ζώνη, τὸ Σέρρειο καὶ τὴ Μεσημβρία. Ὅταν ὁ Δαρεῖος πολέμησε μὲ τοὺς Σκύθες, οἱ Σαμοθρακίτες ἀναγκάστηκαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ. Καί, ὅταν πάλι ὁ Ξέρξης κατεβαίνοντας νὰ πολεμήσῃ τὴν Ἑλλάδα περνοῦσε ἀπὸ τὴ Θράκη, πῆρε καὶ σαμοθρακίτικα πλοῖα, που μαζί μὲ τὸ στόλο του χτύπησαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὴ Σαλαμίνα. Ἐνα σαμοθρακίτικο μάλιστα βούλιαξε ἓνα ἀθηναῖικο πλοῖο, ἀλλὰ τότε ἓνα αἰγινήτικο βούλιαξε τὸ σαμοθρακίτικο, μὰ οἱ Σαμοθρακίτες, που ἦταν ἀκοντιστές, πρόφτασαν καὶ χτυπώντας τοὺς Αἰγινήτες τοὺς πῆραν τὸ καράβι τους. Τὰ πολιτικὰ ὅμως πράγματα ἀλλάζουν, καὶ

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

οί Ἀθηναῖοι, που τοὺς βούλιαξαν ἓνα πλοῖο οἱ Σαμοθρακίτες στὴ Σαλαμίνα, ἔδιωξαν τοὺς Πέρσες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ τὸ μεγάλο ναυτικό τους πῆραν τὰ πεπερισσότερα νησιὰ καὶ τὶς περιθαλάσσιες πολιτεῖες τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Τότε στὴν ἡγεμονία τους, δηλαδή στὸ κράτος τους, πῆραν καὶ τὴ Σαμοθράκη καὶ τὴν ἀνάγκασαν νὰ πληρώνη βαρύτερο φόρο. Οἱ Σαμοθρακίτες, γιὰ νὰ ξεφορτωθοῦν τὸ βάρος αὐτό, διόρισαν πληρεξούσιό τους στὴν Ἀθήνα τὸν Ἀντιφῶντα τὸ ρήτορα κ' ἔγραψε αὐτὸς τὸ λόγο του «περὶ Σαμοθράκων φόρου», που ἔγινε δεῖγμα ρητορικῆς τέχνης στοὺς κατοπινούς. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ τὴ ναυμαχία στοὺς Αἰγῶδες Ποταμούς ἢ Σαμοθράκη πάρθηκε ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες καὶ μπῆκε στὴν ἡγεμονία τους. Μὲ τὴν εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα κράτησαν τὴν αὐτονομία τους οἱ Σαμοθρακίτες. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Φιλίππου ἢ Σαμοθράκη ἔπεσε στὴν ἐξουσία τῶν Μακεδόνων, που τῆς ἄφησαν ὡς τόσο καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτονομία της, καὶ ὁ πρῶτος ἄρχοντάς της καὶ τότε ἀκόμα ἔμεινε μὲ τὸ ὄνομα «βασιλεύς». Ὅταν ὁ στερνὸς βασιλιάς τῶν Μακεδόνων ὁ Περσέας, κατατρεγμένος ἀπὸ τὸν Παῦλο Αἰμύλιο, ἔφυγε γιὰ νὰ γλυτώσῃ στὸ ἄσυλο τῆς Σαμοθράκης, ἦρθαν καὶ κεῖ οἱ Ῥωμαῖοι κι αὐτὸν τὸν ἔπιασαν καὶ τὸ νησιὶ τὸ πῆραν. Μὰ καὶ τοῦτοι ἄφησαν στοὺς Σαμοθρακίτες τὴν αὐτονομία τους. Ὁ Πλίνιος τὸν πρῶτο αἰῶνα μετὰ τὸ Χριστὸ τὴν ὀνομάζει τὴ Σαμοθράκη ἐλεύθερη πολιτεία. Τὸ ρωμαϊκὸ κράτος στὴν Ἀνατολή γίνεται σιγὰ σιγὰ βυζαντινὸ· ὁ χριστιανισμὸς χώνεται σ' ὅλους τοὺς τόπους

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ἀγάλι ἀγάλι καὶ σβήνει δλότελα τῇ λάμψη τῶν ἀρχαίων θεῶν, που καὶ μόνοι τους ξέπεφταν. Ἔσθησε καὶ τῆς Σαμοθράκης ἢ φεγγοβολή, καὶ ἔμεινε νησι μικρὸ καὶ ἀσήμαντο, σὰν τόσα ἄλλα. Καὶ ἐξουσίαζαν τῇ Σαμοθράκη οἱ Βυζαντινοί, ὡς που χύμιξαν κατὰ τὴν Ἀνατολὴ οἱ Φράγχοι σταυροφόροι. Τότε τὸ νησι πέφτει στὰ χέρια τῆς βενετσιάνικης οἰκογενείας τῶν Δάντολων. Ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτσης τὸ παίρνει πίσω ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους, ὡς που κάποιος Παλαιολόγος δίνει τῇ Σαμοθράκη προῖκα μιᾶς Παλαιολογίνας, που τὴν πῆρε πρίγκιπας τῆς Μιτυλήνης Γενοβέζος τῆς οἰκογενείας τῶν Γατελούζων. Ἀπὸ τοὺς Γενοβέζους ἀρπάζουν τὸ νησι οἱ Τοῦρκοι, που αὐτοὶ τὴν ἔχουν ὡς στὰ τώρα.

Ἄλλαξε πολλοὺς κυρίους τὸ νησι κι ὁμως ἔμεινε πάντα ἐλληνικὸ καὶ πάντα, εἴτε αὐτόνομο εἴτε αὐτοδιοίκητο, ἀπὸ τὸν καιρὸ, που ἦταν ἀνεξάρτητη πολιτεία πρὶν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ὡς σήμερα, που τὴν ὀρίζουν οἱ Τοῦρκοι. Στους διαφόρους κυρίους πλήρωνε μὲ τὴν ἀράδα φόρο, καὶ τώρα τὸ ἴδιο κάνει, πληρώνει δοσίματα στοὺς Τούρκους. Μὰ τὰ ἐσωτερικὰ της τὰ κυβερνοῦν οἱ νησιῶτες μοναχοὶ τους, καὶ τὰ κυβερνοῦν ἔτσι που χρειάζεται γιὰ νὰ φυλάξουν τὴν ἐλληνικὴ τους ὑπόσταση.

Ἡ τωρινὴ Σαμοθράκη ἔχει κοινότητα, που εἶναι συνέχεια τῆς σαμοθρακικῆς πολιτείας, που περιγράφει ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀδιάφορο ἂν ἄλλαξαν ὀνόματα οἱ ἄρχοντες, τὰ πράγματα μένουν τὰ ἴδια. Τότε ὁ πρῶτος ἄρχοντας λεγόταν «βασιλεὺς» καὶ ἦταν θρησκευτικὸς μαζὶ

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

και πολιτικὸς ἄρχοντας. Τώρα δ ἄρχοντας λέγεται «δεσπότης».

Ἐπειδὴ ἡ ἔδρα τοῦ δεσπότη εἶναι στὴ Θράκη, ἔχει ἀντιπρόσωπό του στὸ νησί τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο, εἴτε λαϊκὸ εἴτε κληρικὸ. Ἔχει διορισμένους και παπάδες, που λειτουργοῦν στὶς ἐκκλησιές, βαφτίζουν, μυρώνουν, στεφανώνουν, ἀγιάζουν, διαβάζουν νεκροὺς και κάνουν σαρανταλείτουργα. Γιὰ κάθε ἱεροπραξία πληρώνονται ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερόμενους. Ὁ δεσπότης παίρνει ἐμπατίκι ἀπὸ τοὺς παπάδες και ἀπὸ κάθε οἰκογένεια τὰ κανονικά του· ἔχει και τὰ τυχερά του.

Τὶς ἐκκλησίες τὶς φροντίζουν οἱ ἐπίτροποι και τὰ σχολεῖα οἱ ἔφοροι. Οἱ δημογέροντες μαζί μὲ τὸ δεσπότη δικάζουν οἰκογενειακὲς και κληρονομικὲς διαφορές, συμβιβάζουν και ἄλλες ἰδιωτικὲς διαφορές και ἀποφασίζουν γιὰ τὰ κοινοτικὰ συμφέροντα. Ἐπιτρόπους, ἔφορους και δημογέροντες, τοὺς ἐκλέγει ὁ λαὸς κάθε δυὸ τρία χρόνια σὲ γενικὴ συνάθροιση, γιὰτὶ αὐτὸς ξέρει καλλίτερα τοὺς καλοὺς και τοὺς ἄξιους γιὰ νὰ κυτάζουν τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου· και ὁ δεσπότης ἐπικυρώνει μονάχα τὴν ἐκλογή. Δημογέροντες εἶναι εἴτε οἱ ἴδιοι οἱ ἔφοροι και ἐπίτροποι μαζί εἴτε και ἄλλοι. Αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν τὴν κοινότητα σὲ κάθε περίσταση, συμφωνοῦν τὸ δάσκαλο και τὴ δασκάλα και ὁ δεσπότης μονάχα ἐπικυρώνει τὸ διορισμό, συνάζουν τὰ κοινοτικὰ χρήματα, πληρώνουν μισθοὺς σὲ καντηλανάφτες, ψάλτες και δασκάλους, βάζουν δραγάτες και δασοφύλακες, σὰν εἶναι ἀνάγκη, φροντίζουν τοὺς δρόμους τοὺς κοινο-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

τικούς, τὰ ὑδραγωγεία, τὰ νεκροταφεία, τὶς βρύσες, κυτάζουν τὰ κοινοτικά χτήματα, οἰκόπεδα καὶ σπίτια, που τὰ εἰσοδήματά τους χρησιμεύουν πάλι γιὰ τὶς κοινοτικὲς ἀνάγκες. Πληρώνουν οἱ νησιῶτες δασίματα στοὺς κυρίαρχους Τούρκους, μὰ πληρώνουν χώρια καὶ στὴν κοινότητα ἔμμεσους καὶ ἄμεσους φόρους. Οἱ δῖσκοι, ἄς ποῦμε, που βγάζουν στὴν ἐκκλησιὰ εἶναι ἔμμεσος φόρος γιὰ τὴ συντήρηση τῆς ἐκκλησιᾶς, γιὰ τοὺς παπάδες καὶ γιὰ τὰ σκολεϊά. Κάποτε ἀφήνουν μικρὰ ποσοστὰ στὴν κοινότητα ὅσοι μπάζουν στὸν τόπο ἢ βγάζουν προϊόντα· κι αὐτὸς ἔμμεσος φόρος. Τὰ βασιλικά δασίματα εἶναι ἡ κοινότητα ὑπεύθυνη νὰ πληρωθοῦν στὸ κράτος, γι' αὐτὸ μεταξὺ τους οἱ νησιῶτες ξεμοιράζονται τοὺς φόρους, που κάθε σπίτι ἢ κάθε ἄτομο ἔχει νὰ πληρῶση τὸ χρόνο.

Μὲ τὸν τρόπο τοῦτον ὁ ἐπικυρίαρχος κάνει οἰκονομίες. Τί ἀνάγκη νὰ ἔχη πολλοὺς ὑπαλλήλους; Ἔχει διορισμένο ἓνα μουντίρη στὴ Χώρα καὶ κάθεταί στὸ ξεχαρβαλωμένο κάστρο τῶν Γενοβέζων, ἔχει καὶ ἓναν ὑποτελώνη — λιμενάρχη καὶ ἓνα λοχία μὲ τέσσερεις χωροφύλακες γιὰ τὴν ἀσφάλεια τάχα τοῦ νησιοῦ. Ἀπὸ τοὺς χωροφύλακες δυὸ εἶναι Ἀρβανίτες καὶ οἱ ἄλλοι δυὸ Σαμοθρακίτες. Ὁ μουντίρης δὲν ἀνακατεύεται στὰ νησιωτικὰ πράματα, παρὰ μόνο ἂν τύχη καὶ γίνῃ κανένας καυγᾶς μὲ μαχαιρώματα εἴτε ὅταν παρασκοτίσῃ τὸν τόπο κανένας κατοικοκλέφτης ἢ ὅταν χρειαστῇ νὰ βοηθήσῃ τὸ δημόσιον εἰσπράχτορα, που ἔρχεται πότε πότε ἀπὸ τὴ Ρούμελη γιὰ νὰ πάρῃ τὰ βασιλικά δασί-

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

ματα. Ὄταν εἶναι πάρα πολὺ ἄγριος ὁ μουντίρης, ἐνεργοῦν οἱ νησιῶτες μὲ πλάγια μέσα, πρὸ πάντων μὲ χρήματα, καὶ τὸν βγάζουν. Καὶ στὰ 1855 βρέθηκε κάποιος πολὺ σκληρὸς μουντίρης καὶ χριστιανομάχος, καθὼς τὸν ἔλεγαν οἱ νησιῶτες, ὁ Χουσεῖν-ἐφέντης. Δὲ θὰ κατάφερναν, φαίνεται, νὰ τὸν ξεφορτωθοῦν ἄλλοιῶς οἱ Σαμοθρακίτες, καὶ ἀποφάσισαν καὶ δυὸ τοὺς τὸν ξεμπερδεψαν.

Ἔτσι ἐπάνω κάτω πέρασαν οἱ νησιῶτες καὶ μὲ τοὺς ἄλλους κατακτητὲς τοῦ νησιοῦ τοὺς. Οἱ Ἕλληνες ζοῦν πάντα αὐτόνομοι ἢ ἰδιοκυβέρνητοι ὅσο καὶ νὰ εἶναι πολιτικῶς σκλάβοι τῶν δυνατώτερων τοὺς λαῶν. Ἐπειδὴ δὲν καταφέρνουν πάντα νὰ κρατήσουν τὴν πολιτικὴν τοὺς ἀνεξαρτησία καὶ νὰ ζοῦν ὅλοι μαζὶ σὲ κράτος ἀνεξάρτητο, ἑλληνικόν, μεγάλο, κάθε πολιτεία κυβερνιέται ἢ ἴδια ὅπως ξέρεи. Καὶ εἶναι οἱ ἑλληνικὲς οἱ πολιτεῖες—καὶ κοντὰ στίς πολιτεῖες καὶ τὰ χωριὰ—τὰ κύτταρα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ὅπου καὶ ἂν βρεθοῦν δέκα Ἕλληνες, φτειάνουν ὁ καθένας πρῶτα τὴν καλύβα τοὺς καὶ ἔπειτα τὴν κοινότητά τοὺς, κανονίζοντας τὴν ζωὴ τοὺς μὲ τρόπο ἑλληνικόν, συμφωνοῦν πῶς θὰ κυβερνήσουν τὰ ἐσωτερικά τοὺς καὶ τὰ ἰδιαίτερά τοὺς, καὶ ἀποφασίζουσιν, ὅπως τοὺς τὸ ἐπιβάλλει καὶ ἡ ἀνάγκη, ποῖα θὰ εἶναι ἡ σχέση τοὺς μὲ τὸν κυρίαρχο, ὅποιος καὶ νὰ εἶναι.

Καὶ ἔτσι, εἴτε ὑπάρχει εἴτε λείπει ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία στοὺς Ἕλληνες, οἱ πολιτεῖες τοὺς μένουν πάντα κάπως αὐτόνομες καὶ αὐτοδιοίκητες. Αὐτὸ πάντα

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

γλύτωσε τήν ἑλληνική φυλή ἀπὸ τήν τελειωτική καταστροφή, καὶ πάλι θὰ τὴ γλυτώσῃ. Καὶ οἱ καταχτητῆς, που πλάκωσαν ὁ ἓνας ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἄλλο στὰ ἑλληνικὰ τὰ χῶματα, βλέποντας πως οἱ Ἕλληνες εὐκολὰ ὑποτάσσονται στὴν πολιτικὴ τους κυριαρχία, τοὺς ἀφήνουν νὰ ζοῦν μεταξύ τους ὅπως θέλουν. Γιατὶ τοῦτο μονάχα ἀπαιτοῦν οἱ καταχτητῆς, νὰ μὴν ἀντιστέκωνται παρὰ νὰ τοὺς ὑπακούουν οἱ λαοὶ στὴν πολιτικὴ τους ἐξουσία, ὄχι σὲ τίποτε ἄλλο. Τὰ παρὰ πέρα δὲν τὰ πολυεξετάζουν. Καὶ φέρνονται ἔτσι γιὰ δυὸ λόγους· γιὰ νὰ μὴν ἀπελπίζουν καὶ ἀγριεύουν τοὺς ὑποταγμένους λαοὺς καὶ γίνουν ἐπικίνδυνοι στὴν κυριαρχία τους· καὶ γιὰ νὰ ἀποφεύγουν τὸν πολὺν κόπο, τὰ ἔξοδα, τοὺς πολέμους καὶ τὰ αἵματα. Σὰν πολιτικοὶ που εἶναι, νοιώθουν πως τοὺς συμφέρει νὰ ἀναγνωρίζουν κοντὰ στὰ δικά τους, καὶ τὰ τοπικὰ συμφέροντα, ἀντὶ νὰ τὰ πολεμοῦν· καὶ τοὺς φτάνει μονάχα νὰ μὴ γυρέψουν ποτὲ οἱ ὑποταχτικοὶ τους πολιτικὴ ἀνεξαρτησία. Οἱ καταχτητῆς κάνουν ὅσον κόπο χρειάζεται γιὰ νὰ ἀναγκάσουν τοὺς λαοὺς νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν πολιτικὴ τους ὑπεροχὴ καὶ ἐξουσία. Σκοπὸς τους δὲν εἶναι νὰ ἐξαντληθοῦν πολεμῶντας, ἀπὸ πείσμα μονάχα νὰ σβήσουν κάθε ξένη ζωὴ γύρω τους. Ἄμα οἱ ξένοι λαοὶ τοὺς ἀναγνωρίσουν πολιτικούς κυρίους, αὐτὸ τοὺς φτάνει, καὶ τότε γιὰ ἀντάλλαγμα τάχα οἱ κυρίαρχοι τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ κυτάζουν οἱ ἴδιοι τὰ ἰδιαίτερα τους, τὰ τοπικὰ συμφέροντα. Μόλις οἱ ὑποταγμένοι δείξουν πως σηκώνουν κεφάλι, θὰ τοὺς χτυπήσουν ἐκεῖνοι κατακέφαλα. Καὶ οἱ ὑποταγμέ-

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

νοι πάλι έχουν κι αὐτοὶ τὸ πολιτικὸ τους συμφέρον· νοιώθουν πως, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πάρη ὁ δυνατός, ὁ καταχτητής, ὅλη τὴ ζωὴ τους, πρέπει νὰ τοῦ παραχωρήσουν κάτι καὶ τοῦ παραχωροῦν τὴν πολιτικὴ τους ἀνεξαρτησία. Δίνουν τοῦ δράκου νὰ φάη κάτι, ἀφοῦ εἶναι δράκος καὶ πρέπει νὰ τρώη. Καὶ ἔτσι γλυτώνουν τουλάχιστο τὸ πετοῖ τους καὶ μὲ τὸ πετοῖ τους τὴν ἐθνικὴ τους ὑπαρξή. Κάθε κατάχτηση εἶναι σιωπηρὴ συμφωνία τοῦ κατακτητῆ μὲ τοὺς ὑποταγμένους καὶ νέα ἰσορροπία ἀπὸ συμφέροντα.

Ἔτσι ἡ Σαμοθράκη ἔμεινε πάντα ἰδιοκυβέρνητη καὶ ἐλληνικὴ. Οἱ διάφοροι ξένοι κατακτητὲς πέρασαν ἀπὸ τὴ Σαμοθράκη, ὅπως περνοῦν ἀπὸ τὸν καθρέφτη ἀπὸ πάνω διάφορες μορφὲς ἀνθρώπων. Καὶ κεῖ, που θαρροῦσαν πως εἶχαν πιά ὑποτάξει ὀλότελα τὸ νησί καὶ τὸ εἶχαν κάμει παντοτινὰ δικό τους, ἐκεῖ, που φαντάζονταν πως εἶχαν φτειάξει τοὺς κατοίκους κατὰ τὴ δική τους τὴν κρυφὴ ἐπιθυμία, ἐκεῖ ξέπεφτε ἡ ἐξουσία τους ἢ πολιτικὴ, ἔφευγαν ἀπὸ τὸ νησί καὶ ἔμεναν πάλι οἱ Σαμοθρακίτες Σαμοθρακίτες ἀκέραιοι. Καὶ ἔρχονταν τότε ἄλλοι κύριοι καὶ ὄριζαν τὸ νησί, μὰ τὸ νησί δὲν ἄλλαζε μορφὴ καί, ὅπως τὰ βράχια του ἦταν καὶ ἔμεναν ἀπὸ γρανίτη, ἔτσι καὶ οἱ κάτοικοί του ἔμεναν Ἕλληνες.

Κανένας πολιτισμὸς δὲν ἀντικατάστησε τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ στὴ Σαμοθράκη. Κανένας δὲ χώθηκε στὴν ψυχὴ τῶν νησιωτῶν γιὰ νὰ τὴν ποτίση καὶ νὰ τὴν ἀλλάξη. Ὅ,τι μπορεῖ καὶ ἀφομοιώνει ὁ Ἕλληνας ἀπὸ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

τοὺς ξένους πολιτισμούς, τὸ παίρνει καὶ τὸ κάνει δικό του· μὰ λιγωστὰ πράματα μπορεῖ καὶ ἀφομοιώνει. Τὰ περισσότερα τοῦ μένου ξένα, δὲν τὸν ἀγγίζουν κὰν ἢ δὲν μπαίνουν μέσα του. Ποτὲ ὡς στήν ὥρα δὲν ξέχασε τὸν ἑαυτό του ὁ Ἕλληνας.

Ἔτσι διοίκησαν τοὺς Ἕλληνες ὡς τώρα ὅλοι οἱ ξένοι κατακτητές, Πέρσες, Ρωμαῖοι, Βενετσιάνοι, Φράγκοι καὶ Τοῦρκοι. Ἔτσι τοὺς διοίκησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, Σπαρτιάτες, Θηβαῖοι ἢ Μακεδόνες. Μονάχα, ὅταν ἦρθαν οἱ νέοι Ἕλληνες κατακτητές, οἱ πολιτικοὶ καὶ νομοθέτες τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, τότε καταργήθηκαν οἱ κοινότητες, σβήστηκε ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση μὲ μιὰ μονοκοντυλιά, μ' ἓνα νόμο. Τὸ ἴδιο κάνουν τώρα καὶ οἱ Βούλγαροι γιὰ τὶς ἐλληνικὲς κοινότητες, που εἶναι στὴ σημερινὴ Βουλγαρία. Γιὰ νὰ πνίξουν τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ τσαλαπάτησαν τὶς ἐλληνικὲς κοινότητες καὶ τὶς διαλύσανε. Ξέρουν τί κάνουν ἐκεῖνοι. Οἱ ἄλλοι ξένοι τὶς σεβάστηκαν τὶς ἐλληνικὲς κοινότητες, ὅλοι. Μονάχα οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες τοῦ νέου κράτους καὶ οἱ Βούλγαροι τὶς ἀφάνισαν. Χαλνῶντας τὶς κοινότητες, χάλασαν κάτι στερεό, κάτι ὀργανωμένο, κάτι που ζοῦσε καὶ ἦταν φυσικό. Οἱ Ἕλληνες δὲ σεβάστηκαν ἓναν ὀργανισμό, που τοὺς γλύτωσε ὡς τώρα ἀπὸ χίλιους θανάτους καὶ θὰ τοὺς γλυτώνη πάντα, ἂν τὸ θέλουν. Ὡς στὰ τώρα εἶχε ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ τουλάχιστο τὴ θέληση τῆς αὐτοσυντηρησίας. Μήπως καὶ αὐτὴν τὴν ἔχασε;

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Ἄλλὰ καὶ τί ἀξίζει νὰ θέλῃ νὰ ζῆ μιὰ φυλή, ἂν δὲ θέλῃ καὶ νὰ νικήσῃ; Καὶ πῶς θὰ νικήσῃ, ἂν δὲν ἐνωθῆ ὅλη καὶ δὲ φτειάσῃ ἓνα κράτος μεγάλο καὶ δυνατὸ, ὄργανισμὸ πολιτικὸ μὲ βάση τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, ἀφοῦ τέτοιο εἶναι τὸ φυσικὸ της;

Η ΝΙΚΗ

Νίκα γλυκύδωρε,

Ἐν πολυχρύσῳ δ' Ὀλύμπῳ

Ζηνὶ παρισταμένα,

Κρίνεις τέλος ἀθανάτοι—

—οἶν τε καὶ θνατοῖς ἀρετᾶς.

Βακχυλίδης

Ἡ τεχνητὴ Νίκη, ἡ μαρμαρένια, τὸ ἄγαλμα τῆς Σαμοθράκης εἶναι ἡ τελευταία ἐλληνικὴ νίκη, τὸ στερνὸ λουλούδι τῆς φυλῆς, τὸ λουλούδι τῆς, που ἀνοίγει ἅμα ἀρχίζει καὶ κουράζεται ἀπὸ κάθε νίκη ἢ φυλῆ.

Ἡ νίκη πηγαίνει πάντα κατὰ τὴ δύναμη, τῆς παραστέκεται. Στὸν κόσμον βρίσκεται δύναμη καὶ ἀδυναμία, δυνατὸς, πῶς δυνατὸς ἢ πῶς ἀδύνατος· εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος, ὁ ἀδύναμος. Ὁ δυνατὸς καὶ ὁ ἀδύνατος, ἅμα πιαστοῦν στὰ χέρια, γίνονται σὲ λίγο ὁ νικητὴς καὶ ὁ νικημένος. Ἐκεῖ που παλαίθουν ἀναμεταξύ τους, ἀνάμεσα στοὺς πολεμιστὲς πετάει δῶθε κεῖθε—γι' αὐτὸ ἔχει καὶ φτερά—ἡ Νίκη καὶ τηράει ποῦ νὰ πάη νὰ καθήση. Καρτερᾶ νὰ δῆ τὸ δυνατώτερο. Καὶ ὅσο πῶς ἄγριος ὁ πόλεμος γίνεται, τόσο πῶς μεθᾶ ἡ Νίκη καὶ ἀναγαλιάζει. Ἡ προσπάθεια τῆ μεθᾶ, ὁ ἀγῶνας, που ζεσταίνει καὶ πυρώνει ὅλο πῶς περισσότερο τοὺς πολεμιστάδες. Ἀπαντέχει ἡ Νίκη, ἀνυπόμονα κυτάει καὶ ὅλο προσμέ-

ETHIOPIAN BIR

KKO4300

Η ΝΙΚΗ

νει νὰ δῆ τὸ νικητῆ καὶ τὸ νικημένο. Καὶ τέλος, ὡ χαρά, ὡ ἡδονὴ ἄφραστη, τὸν ἀβάσταγο ἀγναντεύει τὸ νικητῆ καὶ ἀκράτητη κι αὐτὴ τρέχει καὶ φτερουγίζει καὶ πετᾶ καὶ φωλιάζει μέσα του καὶ γίνεται μ' αὐτὸν ἓνα. Ἐκεῖ ἀρχίζει τὸ πανηγύρι, φρενιάζει τὸ πανδαιμόνιο. Τραντάζει τὸ κορμὶ τοῦ νικητῆ καὶ ἀνατριχιάζει. Ἡ γῆ στὰ πόδια του ἀποκάτω τρέμει.

Ἔτσι καὶ ἡ μέρα νικᾷ τὴ νύχτα καὶ ἀπλώνει τὴ λάμψη της ὅλη καὶ φαντάζει δείχνοντας στὸν κόσμον τὰ μυριανθισμένα στολίδια της. Ἔτσι καὶ ἡ νύχτα ἔπειτα νικᾷ τὴ μέρα καὶ δείχνει στὸν κόσμον ὅλο τὸ σκοτεινὸ φέγγος της καὶ ἀνοίγει τοὺς οὐρανοὺς της σπαρμένους μ' ὀλόφωτα στολίδια.

Καὶ ἡ Νίκη δημιουργεῖ πάντα καὶ ἡ Νίκη νομοθετεῖ ποῖός θὰ τὴν ἐμποδίσει; Εἶναι ἡ Ἐλευθερία, καὶ εἶναι μεγάλη χαρά.

Καὶ εἶπε ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἐκεῖνος, που ἔχει μέσα του τὴ Νίκη, εἶπε: «Θέλω ἡ χαρὰ ἐτούτη νὰ μείνη παντοτινά», γιατί εἶναι ἡ μεγαλύτερη χαρὰ τῆς ζωῆς, ἡ σκληρότερη, ἀλύπητη γιὰ τοὺς ἄλλους, ἡ χαρὰ, που δίνει τοῦ νικητῆ καὶ νοιώθει ὅλη τὴν ἔνταση τῆς ζωῆς, ἡ χαρὰ, που κάνει τὸν ἄνθρωπο καὶ νοιώθει τί θὰ πῆ νὰ εἶναι θεός.

Καὶ λέει ὁ νικητής.

— «Εἶμαι ἐλεύτερος, λεύτερος νὰ πλάσω πράματα, που ὡς τώρα δὲν ἦταν, πράματα, που κανεὶς δὲν τὰ εἶδε οὔτε τὰ φαντάστηκε ἴσως. Μπορῶ νὰ κάμω τὸν κόσμον ὅπως τὸν θέλω ἐγώ, ὅπως ἐγὼ τὸν φαντάζομαι. Δὲ μὲ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

οκλαβώνουν τὰ πράματα οὔτε τὰ παλιὰ οὔτε τὰ καινούργια, οὔτε τὰ περασμένα, οὔτε τὰ τωρινά, ἀφοῦ ἐγὼ τὰ δημιουργῶ ὅλα καὶ μπορῶ κάθε στιγμή νὰ δημιουργήσω νέα. Ἀπὸ μένα κρέμονται ὅλα, ὡς καὶ ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. Τίποτε δὲ σκιάζομαι, εἶμαι ἐλεύτερος καὶ τίποτε δὲ μοῦ εἶναι βάρος. Εἶμαι σκληρὸς καὶ μοῦ εἶναι ἀδιάφορη ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος. Ἡ γνώση αὐτὴ μὲ μεθᾶ καὶ χορεύω καὶ τραγουδῶ. Ὅταν ὅλα μοῦ φανοῦν παλιὰ καὶ πάρα πολὺ γνωστὰ καὶ ἄσκοπα καὶ τίποτε στὸν κόσμο δὲ μὲ ξυπάζει πιά καὶ τίποτε δὲν ὀρέγομαι, τότε θαυτειάσω κόσμο καινούργιο ἐγώ, ὀλότελα διαφορετικὸ ἀπ' ὅλους τοὺς περασμένους κόσμους καὶ ἐπίσης ἄσκοπο. Γιατὶ ἐγὼ δὲν ἀγωνίζομαι γιὰ κανένα σκοπὸ. Χωρὶς σκοπὸ ἀγωνίζομαι γιὰ τὴ Νίκη. Σκλάβοι μοῦ εἶναι οἱ θύμησες καὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ λόγια καὶ οἱ πράξεις, σκλάβοι καὶ οἱ πόθοι μοῦ καὶ οἱ χαρὲς καὶ οἱ λύπες. Ἀγαπῶ τὸν ἑαυτὸ μου τόσο μονάχα, ὅσο χρειάζεται γιὰ τὴ νίκη μου καὶ τὴ μεγαλωσύνη μου, καὶ τὸν περιφρονῶ τὸν ἑαυτὸ μου ἔπειτα. Διψῶ γιὰ τὸν κόσμον ὅλο καὶ εἶναι δικός μου ὁ κόσμος».

Καὶ μ' αὐτὰ τὰ λόγια κάνει σχέδια γιὰ τὰ μελλούμενα χρόνια καὶ χτίζει πύργους καὶ κάστρα καὶ παλάτια καὶ πάλι γκρεμίζει πύργους, κάστρα καὶ παλάτια καὶ ρημάζει τῶν νικημένων τοὺς ναοὺς καὶ τὰ σπίτια. Καὶ κάνει δική του ἠθικὴ ὁ νικητὴς καὶ λέει.

— «Αὐτὸς θὰ εἶναι νόμος».

Καὶ παίρνει καὶ ρουφᾶ καὶ κάνει δικό του ὅ,τι ὁμορφο, ὅ,τι τρανό, ὅ,τι ἀσύγκριτο ἔχει ἡ ζωὴ καὶ ὁ

Η ΝΙΚΗ

κόσμος. Ἀρπάζει ὅ,τι βρῆ μπροστά του καὶ τοῦ ἀρέσει. Γιατὶ ἀλήθεια ὁ κόσμος εἶναι δικός του. Κι ὀμπρὸς του δὲν κοτᾶ κανεὶς νὰ σηκώση κεφάλι, οὐδὲ μπορεῖ κανεὶς ναὺρῆ οὔτε νὰ πῆ ἀντιλογίες. Ἡ λάμψη τῆς Νίκης θαμπώνει καὶ ὁ κρότος ξεκουφαίνει καὶ βουβαίνει καὶ ἡ ἀνίκητη δύναμή της τσακίζει κάθε ἄλλη θέληση, κομματιάζει κάθε δύναμη μικρότερη, που καὶ αὐτὴ θέλει νὰ νικήσῃ. Γιατὶ ὅλες οἱ δυνάμεις, ὅσο μικρὲς καὶ ἂν εἶναι, νὰ νικήσουν θέλουν. Δὲν κυτάζουν πῶς νὰ ζήσουν, κυτάζουν πῶς νὰ νικήσουν. Δὲν πολεμοῦν γιὰ κανέναν ἄλλο σκοπὸ, παρὰ γιὰ νὰ νικήσουν. Πολεμοῦν, γιατί ἔχουν φωτιὰ νὰ ξοδέψουν καὶ κάθε φωτιὰ θέλει νὰ φανερωθῆ καὶ νὰ φαντάξῃ. Τῆ Νίκη θέλουν, αὐτὴ γυρεύουν, γι' αὐτὴν πολεμοῦνε καὶ σκοτώνονται. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀφορμές, λόγια καὶ πρόφασες. Καί, μόνο σὰν καταλάβουν πως εἶναι ἀδύνατο νὰ νικήσουν, τότε πιά μὲ κρυψίματα καὶ ταπεινώσεις καὶ κουτοπονηριὲς κυτάζουν μονάχα πῶς νὰ ξεφύγουν καὶ νὰ ζήσουν. Ἡ Νίκη καθίζει στὸν κόσμο, σὰν ἀποτέλεσμα, τὴν ἰδέα της. Πρῶτα τοῦ ἐπιβάλλει τὴν ἠθικὴ της θεωρία, που ἀπ' αὐτὴν ἔπειτα καὶ ἄλλες ξεφυτρώνουν ἰδέες καὶ θεωρίες ἀμέτρητες καὶ ἀνωφέλευτες καὶ γίνονται ἡ κληρονομία τῶν ἀνθρώπων, γιατί ἡ ζωὴ εἶναι ἀγνή καὶ παρθένα ἀπὸ θεωρίες, μονάχα ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς νίκες καὶ τὶς ἡττες του βρέθηκε νὰ τὶς ἀνακαλύψῃ γιὰ νὰ περνᾶ τὸν καιρὸ του. Καὶ οἱ ἰδέες, που κάθισε στὸν κόσμο ὁ νικητῆς, τὸν μάγεψαν κι αὐτόν, ἐνόσω ἀδυνατίζε, καὶ τὸν παιδεψαν τόσο τὰ ἴδια καμώματά του, οἱ θεωρίες

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

του, που κατάντησε στο τέλος σκλάβος τους. Και, ἄμα ἔχασε τὴ δύναμή του τὴ μεγάλη, ἔπαψε πιά νὰ εἶναι νομοθέτης. Οἱ ἰδέες, που δημιούργησε τότε, ἦταν ἀποτέλεσμα καὶ εἰκόνα τῆς ἀδυναμίας του. Καὶ τότε ἡ Νίκη τὸν ἄφησε μιὰ μέρα, φτερούγισε, σὰν νὰ ἤθελε νὰ τινάξῃ ἀπὸ τὰ φτερά της κάποιο μούδιασμα, καὶ ἔφυγε ἄλλοῦ. Σὰν τὰ ἄτομα καὶ οἱ φυλὲς τῶν ἀνθρώπων. Νικῶντας μιὰ γίνεται ἐλεύτερη καὶ δημιουργεῖ ἀρχιτεκτονικὲς, πυργοποιεῖς καὶ θεωρίες καὶ χαίρεται μὲ τὴν ἐλευθερίά της καὶ μὲ τὰ καμώματά της, ὡς που ξεπέφτει ἀγάλι ἀγάλι, ξεθυμαίνει, πετρώνει, κρυσταλλώνεται καὶ σκλαβώνεται πιά στὶς θεωρίες, που ἡ ἴδια ἔχει πλάσει. Καὶ φεύγει πάλι ἡ Νίκη καὶ φτερουγίζει καὶ πάει ἄλλοῦ.

Ἡ Νίκη εἶναι τὸ ξέσπασμα τῆς δυνατώτερης δύναμης, που τραντάζει κόσμο καὶ συνταράζει τον.

Ἡ Νίκη εἶναι Χαρὰ καὶ Ἐλευθερία, εἶναι νομοθέτισσα καὶ καταλύτρα, βασίλισσα.

Ἡ Νίκη κάνει ὅ,τι τὴ διατάζει ἡ δύναμη, που τὴ λέν οἱ ἄνθρωποι «βία», ἐπιβάλλει τὰ θελήματά της καὶ δὲ ρωτᾶ κανένα.

Ἡ Νίκη, ἡ μεθυσμένη, ἔχει βασιλεῖο τὸν κόσμο, ἀνοίγει τὰ ρουθούνια της καὶ ἀναπνέει τὸν ἀέρα ὄλον, γιατί εἶναι δικός της ὁ ἀέρας, ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός.

Ἡ Νίκη ἔχει αἰτοῦ μάτια καὶ τὰ μάτια της βλέπουν τὸν κόσμο σὰν παράδεισο δικό της καὶ τοὺς ἀνθρώπους σὰ μερμήγκια.

Ἡ Νίκη ἔχει φτερά, ὅμως ἐλαφρεία δὲν εἶναι· ἔχει

Η ΝΙΚΗ

κορμί και τὸ κορμί της εἶναι στερεὸ και ἀληθινὸ και γυναικεῖο, με̄ σάρκες κατάσκληρες. Ἐκεῖνοι που τῆ θεωροῦν τὴν ἐρωτεύονται.

Ἄλλὰ ἡ Νίκη δὲν εἶναι ὁ πόθος ὁ δικός μου, ἡ λαχτάρα μου γιὰ τὴ Νίκη. Ἡ Νίκη εἶναι και ἐπιβάλλεται. Ἄν τὴν ἐρωτεύωμαι και ἔχω καῦμό, δὲ θὰ εἶναι δική μου.

Ἡ Νίκη προβαίνει σὰν τὸν ἄνεμο· κανένα ἐμπόδιο δὲν τῆ βαστᾶ, γιατί ἔχει φτερά. Και ὁ ἀγέρας παίρνει τὰ φορέματά της και δείχνει τοῦ στερεοῦ κορμιοῦ της τὴ μορφή τὴν τέλεια.

Τὰ κατάσαρκα στὸ σῶμα της κολλημένα ἀπὸ τὸν ἄνεμο φορέματα, που κάτω κάνουν δίπλες λεπτότητες, δείχνουν τὰ στήθια της τὰ σκληρά, τὴ μέση της και τὰ στερεὰ καμπυλωτὰ ποδάρια της.

Ἡ Νίκη, δταν ἀνοίγει τὰ φτερά της, ἀπλώνει ἐμπρός της τὰ γυμνὰ στρόγγυλα χέρια της, που βαστοῦν τρόπαια και στεφάνια.

Ἡ Νίκη εἶναι ὕμνος, παιάνας, ἄρμονία, εἶναι μέθη, εἶναι γέλοιο, εἶναι χαρά, εἶναι θεὰ — εἶναι φτερωτὴ γυναίκα.

Ἡ Νίκη εἶναι φῶς, φεγγοβολή, φωτιά. Ἡ Νίκη λάμπει σὰν ἄστρο, καίει σὰν πυρωμένο σίδηρο, κεραυνοβολᾶ. Ἡ Νίκη ἀστράφτει!

Ὅμως ἡ Νίκη δὲν εἶναι Δόξα, δὲν τῆ μέλει γιὰ καμιά Φήμη, ὅσο και ἂν κἀνη κρότο τὸ πέρασμά της. Δὲ φταίει αὐτὴ, ἂν φαίνεται και ἀκούγεται. Δὲν τὸ θέλει οὔτε τῆ νοιάζει.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Ἡ Νίκη, που κάποιος νικηφόρος γιὰ φοβέρα τὴν εἶχε στήσει στὴν ψηλὴ ἀκροθαλασσιὰ, σ' ἓνα βράχο στὴ Σαμοθράκη, κατάντικρα στὴ Θράκη καὶ στὴ Μακεδονία, ἀνέβηκε καὶ στάθηκε στὴν πλῶρη ἐνὸς καραβιοῦ πολεμικοῦ καὶ πῆρε τὶς θάλασσες. Ἄφησε τὸ νησί της καὶ πάει ἄλλοῦ· μὰ φεύγοντας ἔκρυψε τὸ κεφάλι της γιὰ νὰ μὴν τὴν ἀναγνωρῖσουν οἱ ἄνθρωποι· γιὰ τὸ πρόσωπό της ἦταν παράξενα λυπημένο, που ἄφηνε τὸ νησί της καὶ τὸν ὁμορφο λαό, που δὲν ἦταν ἄξιος πιά νὰ τὴν κρατήση. Πρῶτη φορὰ τῆς συνέβηκε τέτοιο πράμα, μὰ ἦτανε σὰ νὰ μὴν ἤθελε νὰ πάγη σ' ἄλλους νικητὲς ἢ σὰ νὰ πῆγαινε ἄθελα. Ἐέχασε ὁμως νὰ κρύψη καὶ τὰ φτερά της, λησμόνησε πως τὰ φοροῦσε φεύγοντας ἀπὸ τὸ νησί της γιὰ πάντα σὲ ξένους τόπους. Καὶ ἀπὸ τὰ φτερά της τὴν ἐγνώρισαν.

Ἡ Νίκη ἢ φτερωτὴ — εἶναι ἢ Μοῖρα της τέτοια — πρέπει νὰ φεύγη πάντα καὶ νὰ πηγαίνει στοὺς δυνατωτέρους, ἄς εἶναι καὶ πιὸ ἄγριοι καὶ ἀπολίτιστοι. Δὲ λογαριάζει εὐγένεια φυλῆς καὶ ὁμορφιὰ ἢ Νίκη, λογαριάζει δύναμη.

Ὅσο καὶ νὰ ξέρη ὁμως ὁ νικητὴς πως ἡ Νίκη ἀσάλευτη δὲν εἶναι, παρὰ εἶναι φτερωτὴ καὶ δὲ στέκει σ' ἓναν τόπο παντοτινά, ὡς τόσο λησμονεῖ ὁ νικητὴς καὶ λέγει·

— «Θέλω ὡς στὸ βράδυ ἢ μέρα τούτη νὰ εἶναι δική μου, θέλω καὶ ἡ ἄλλη καὶ ἡ ἄλλη, που ἔρχονται, νὰ εἶναι δικές μου, ζωντανές μέρες, μέρες νικητρες τοῦ γύρω ξεπεσμοῦ. Θέλω νὰ εἶμαι καὶ νὰ μείνω νικητὴς πάντα».

Η ΝΙΚΗ

Καὶ τῆς χτίζει εἰδωλα, καὶ ἀγάλματα πέτρινα γιὰ νὰ μὴν πεθάνη ποτέ, νὰ μὴ λείψῃ ποτέ ἀπὸ κοντά του. Μὰ τίποτε δὲ φελαῖ, ἡ Νίκη πάντα φεύγει. Οἱ Ἀθηναῖοι γιὰ νὰ τὴν κρατήσουν στὴν πολιτεία τους τῆς ἔκοψαν τὰ φτερὰ καὶ ναὸ τῆς ἔχτισαν γλυκύτερο στὴν ἄκρια τῆς Ἀκρόπολης. Μὰ δὲν ἔμεινε· ἔκαμε καινούργια φτερὰ καὶ τοὺς ξέφυγε, γιατί δὲν ἦταν ἄξιοι πιά νὰ τὴν κρατήσουν. Ὡς καὶ ὁ ναὸς ὁ μαρμαρένιος γκρεμίστηκε κ' ἔγινε θρύμματα καὶ τὸ ἀγαλμα χάθηκε.

Ἔτσι κ' ἡ νιότη μας γερνάει καὶ τὸ ἄνθος μαραίνεται καὶ ὁ ἔρωτας ξεθυμαίνει καὶ οἱ ἀγαπημένοι μας πεθαίνουν. Ὅμως γεννιοῦνται κάθε ὥρα νέες ζωές, ἀνοίγουνε καινούργια ἄνθη καὶ τὰ περιμένει ἡ Νίκη. Ἡ Νίκη ἀκολουθεῖ τὴ Νιότη, σὰν τὸν Ἔρωτα· σὰν πεταλούδα φτερουγίζει γύρω της καὶ κάποτε χτυπιέται μὲ τὸν Ἔρωτα. Τί καὶ ἂν φεύγῃ ἀπὸ μᾶς ἡ Νίκη; Δὲν πάει τάχα σ' ἄλλους; Μήπως αὐτὴ πεθαίνει; Ὅταν φεύγῃ ἀπὸ κείνους, που ἀδυνατίζουν, χάνονται καὶ πᾶν νὰ πεθάνουν, περιμένει νὰ δῇ τοὺς νέους, νὰ τοὺς ξεδιαλέξῃ καὶ νὰ πάῃ ἐπάνω στοὺς καλοὺς της νὰ καθήσῃ. Εἶναι σκληρὴ ἡ Νίκη καὶ τί τῆς εἶναι οἱ ἄρρωστοι, οἱ γέροι καὶ τὰ πτώματα; Ἀφήνει ἄθελα ἐκείνους που πεθαίνουν, γιατί αὐτὴ εἶναι Ἀθάνατη.

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

Οὐδ' ἀλαός σκοπιήν εἶχε κρείων ἐνοσίχθων
καὶ γὰρ ὁ θαυμάζων ἦστο πτόλεμόν τε μάχην τε
ὕψου ἐπ' ἀκροτάτης κορυφῆς Σάμου ὀληέσεως
Θρηκίης· ἔνθεν γὰρ ἐφαίνετο πᾶσα μὲν Ἴδη,
φαίνεται δὲ Πριάμοιο πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν.

Ἰλιάδα

Ὁ δάσκαλος μου εἶπε πως ἓνας Ἕλληνας ἀγγλο-
στῆς ἦρθε ξεπίτηδες ἀπὸ τὴν Ἀγγλία στὴ Σαμοθράκη
γιὰ νὰ ἀνεβῆ στὸ Φεγγάρι, νὰ δῆ ἂν ἀλήθεια βλέπη
κανεὶς ἀπὸ τὴν κορυφὴ ἐκεῖνη τὴν Τροία, γιατί, καθὼς
λέει ὁ Ὅμηρος, ἀπὸ κεῖ πάνω κύταζε ὁ Ποσειδῶνας
τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Τρῶες, που πολεμοῦσαν. Ἄν
καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸ που βγῆκα ἀπὸ τὸ σκολειὸ ἔμαθα νὰ
μὴν πολυπιστεύω τοὺς δασκάλους, μὲ διασκέδασε ὁμοίως
ἡ διήγησι τοῦ δασκάλου τῆς Σαμοθράκης, γιατί δεί-
χνει τὴν ἐπιστημονικὴ μανία, που καταντᾷ καὶ τὴν τέ-
χνη ἀκόμα νὰ τὴν πασπατεύη, νὰ τὴν ψάχνη, νὰ τὴν
ἀναποδογυρίζη κάποτε γιὰ ναύρη ἀποκάτω τὴν
ἀλήθεια.

Ὁ Ἕλληνας δὲν ἠσύχαζε ὡς που νὰ βεβαιωθῆ πως
ἀλήθεια φαίνεται ἀπὸ τὴ Σαμοθράκη ἢ Τροία καὶ πως
ὁ Ὅμηρος δὲ λέει ψέματα. Ἕνας ἄλλος Ἕλληνας μᾶς
λέει πως θὰ εἶναι ἀλήθεια, γιατί ἀπὸ τὴν Τροία εἶδε
τὴν κορυφὴ τῆς Σαμοθράκης, ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴν

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

Ἴμπρο. Βεβαιώνω καὶ γὼ πως περνώντας κοντὰ στὴν Τένεδο εἶδα τὴ Σαμοθράκη, σὰν ὄνειρο γαλάζιο, πίσω ἀπὸ τὴν Ἴμπρο, νὰ τὴν ξεπερνᾷ καὶ ν' ἀνεβαίνει περήφανα τ' ἀψήλου. Ἡ κορφὴ τῆς ἢ ξεχωριστὴ μὲ συγκίνησε, ὄχι ὁμως ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ζυψασία.

Ἐνας Γερμανὸς πῆγε κ' ἔσκαψε ναύρη τοῦ γέρο-Πρίαμου τὸ σκέλεθρο, γιὰ νὰ τὸ ἀγγίξῃ, νὰ βεβαιωθῇ πως δὲν ἦταν δίχως κόκκαλα ὁ γέροντας. Κανένας ἄλλος μπορεῖ νὰ ἔχῃ ὄρεξῃ νὰ ψάξῃ τὴ γῆ τῆς Τροίας μὲ τὰ χέρια, νὰ δῆ ἂν εἶναι ὑγρὴ ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Ἀντρομάχης, ὅταν ἔφευγε ὁ ἄντρας τῆς νὰ πολεμήσῃ μὲ τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ τρίτος ἀρχαιολόγος μπορεῖ νὰ τοῦ ἔλθῃ νὰ ζητάσῃ ἂν ἀλήθεια στὴ Σαμοθράκη πιάστηκε τὸν Ἀλέξαντρο ἢ μητέρα του ἢ Ὀλυμπιάδα, που ἐκεῖ πρωτογνωρίστηκε μὲ τὸ Φίλιππο. Ἐμένα μὲ σκανδαλίζει ἢ καλλονὴ τῆς Ἑλένης, γιὰτὶ δὲν τὴν εἶδα καὶ δὲν ξέρω ἀκόμη ἂν πρέπη νὰ πιστέψω τὸν ποιητὴ. Ὁ ἀρχαιολόγος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ φαντασία, μὰ, ἂν εἶχε φαντασία, δὲ θὰ ἦταν ἀρχαιολόγος. Καὶ μ' ἐνθουσιάζουν ἀπὸ μικρὸ τὰ λόγια τοῦ Πιλάτου, που ρώτησε τὸ Χριστό.

—Τί ἐστὶν ἀλήθεια;

Γιὰτὶ ὅλοι μιλοῦν γιὰ τὴν Ἀλήθεια, σὰ νὰ ὑπάρχῃ κανένα φέμα. Γυρεύουν νὰ τὴ βροῦν τὴν Ἀλήθεια, ἐνῶ εἶναι μπροστὰ τους πάντα. Θέλουν νὰ τὴ βροῦν ἐκεῖ που δὲ βρῖσκεται, ἐπειδὴ φαντάζονται πως εἶναι κρυμμένη. Μὰ γιὰτὶ θὰ κρυβόταν ἢ Ἀλήθεια; Ἐμένα μ' ἀρέσει ἢ Ζωή, γι' αὐτὸ δὲ γυρεύω τὴν Ἀλήθεια. Καὶ γελῶ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

μέ τους τυραννισμένους εκείνους και κατακαυμένους, που φάχνουν παντοῦ πεισματάρικα γιά ν' ἀνακαλύψουν τήν Ἀλήθεια, ἐνώ θά ἦταν τόσο εὔκολο νά τήν πλάσουν. Μοῦ ἔρχεται νά τους φωνάξω: — Μά γιατί φάχνετε πίσω ἀπό τὰ πράματα; Δέν κυτάζετε μπροστά σας; Ἡ Ἀλήθεια δέν μπορεῖ νά κρύβεται, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει ἡ Ἀλήθεια. Ὑπάρχουν ὡς τόσο πολλές μικρές ἀλήθειες, που ὅλες μαζί δέν κάνουν καμιᾶ μεγάλη Ἀλήθεια, παρὰ μνήσκουν πάντα μικρές ἀλήθειες. Καλλίτερα ἀνοίγετε τὰ μάτια σας και κυτάζετε τὰ πράματα ὅπως τὰ βλέπετε. Πλάθετε ὅ,τι θέλετε, ὅ,τι μπορεῖτε, εἴτε ἀπό πολλή κούραση εἴτε ἀπό ἐνθουσιασμό πάρα πολύ. Εἰστε ἐλεύτεροι νά πλάσετε ὅ,τι σᾶς ἀρέσει ἢ ὅ,τι μπορεῖτε και μὴν πιστεύετε ποτέ πως ἐκεῖνο που πλάθετε εἶναι ἡ Ἀλήθεια. Ὅ,τι πλάθει ὁ ἄνθρωπος εἶναι πάντα πλάσμα, εἶδωλο, ἀποτέλεσμα τῆς ιδιοσυγκρασίας του, τῆς δυνάμῆς του ἢ τῆς ἀδυναμίας του, και ὑπάρχουν χιλίες μύριες ιδιοσυγκρασίες και δύναμες. Νοιώθω ἐκείνους που γκρεμίζουν εἶδωλα και πλάθουν νέα εἶδωλα, μά δὲ μ' ἀρέσουν, ἂν δέν ξέρουν πως πάλε εἶδωλα θά εἶναι τὰ πλάσματά τους. Ἡ Μοῖρα τῶν ἀνθρώπων εἶναι τέτοια, που ὅσοι γκρεμίζουν και συντρίβουν και κλωτσοπατοῦν εἶδωλα γιά ναύρουν τήν Ἀλήθεια, πάλε εἶδωλα θαυτειάσουν, μόλις θελήσουν νά δημιουργήσουν κάτι, ὅ,τι και νά εἶναι. Δέν ταιριάζει νά πιστεύη κανεὶς πως εἶναι ἡ Ἀλήθεια ὅσα πλάθει, γιατί αὐτὸ εἶναι... ψέμα. Ἄν ὁμως αὐτὸ τὸ ψέμα βοηθῇ τὸν ἄνθρωπο νά ζήσει;

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

Μ' αὐτὲς τὶς σκέψεις ἀνέβηκα στὸ Φεγγάρι.

Καὶ βέβαια ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι τὰ βουνὰ τοῦ φεγγαριοῦ, μυτερά, γυμνὰ καὶ ὀλοπέτρινα, ἀλλοτινὰ ἠφαίστεια. Τὰ πετρώματα τοῦ νησιοῦ εἶναι ἀπὸ γρανίτη καὶ μαρμαρυγιακὸ σχιστόλιθο, τὰ περισσότερα, καὶ γεμάτα μέταλλα, καθὼς λὲν οἱ κάτοικοι.

Στὸ δρόμο ἀνεβαίνοντας καθήσαμε σὲ μιὰ κρύα βρύση, τριγυρισμένη ἀπὸ παλιὰ ἔλατα. Ἐκεῖ θὰ ἄρχιζαν ἕναν καιρὸ τὰ ἔλατα τὰ πολλά, μὰ τώρα τὰ ἔχουν κάμει κάρβουνα οἱ νησιῶτες, καὶ οἱ ψηλὲς οἱ κορυφὲς τῆς Σαμοθράκης εἶναι ὅλες φαλακρές. Καὶ εἶναι πλούσια ἢ βλάστηση τοῦ νησιοῦ· ἀνεβαίνοντας εἶδα πλατάνια, βαλανιδιές, μελιούς, πρινάρια, κέδρα, ἐλιόπρινα καὶ ἔλατα. Ἐνῆεν, στὴν ἄλλη ράχη, πέρα ἀπὸ τὴν κατάβαθην τὴ ρεματιὰ εἶναι μιὰν ἄλλη βρύση. Τὸ νερὸ τῆς εἶναι κρούσταλλο, τόσο, που πηγαίνουν ἄρρωστοι καὶ λούζονται κεῖ, ὅσοι παθαίνουν ἀπὸ νευρικά, καὶ μὲ τὸ παγωμένο τὸ νερὸ γιαιτρεύονται. Καὶ λέγεται τὸ μέρος ἐκεῖνο Σφεντάμι ἀπὸ τὰ σφεντάμια, που φύτρωσαν ὀλόγυρα στὴ βρύση. Μὰ καὶ χαμόκλαδα πολλὰ καὶ χορτάρια εἶδα, που ὅλα δὲν τὰ ἤξερα μὲ τ' ὄνομά τους· ἠῦρα ρήγανη, θυμάρι καὶ δυόσμο, μέντα, φτέρη, ρεῖκι, φασκομηλιά καὶ ἕνα φυτάκι μὲ μικρὸ κοκκινωπὸ ξυνόγλυκο καρπὸ, σὰ μικρούτσικα δαμάσκηνα, που ὁ Σαμοθρακίτης ὁδηγὸς μου μοῦ τὰ εἶπε λούτσικα. Τὰ ἄλλα, ὅσα εἶδα, δὲν τὰ ξέρω. Ἀφοῦ περάσαμε τὴ βρύση μὲ τὰ ἔλατα, ὁ Σαμοθρακίτης γύρευε ναύρη καὶ νὰ μοῦ δείξῃ μιὰ σπηλιά, που λέει πως συγκοινωνεῖ μὲ τὴ θάλασσα

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

καί, ὅ,τι ρίξης μέσα, βγαίνει κάτω στο γυαλό. Μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀλήθεια, μὰ δὲ βρῖσκεται βουνὸ ἑλληνικό, που νὰ μὴν ἔχη καὶ ἀπὸ μιὰ τέτοια παράδοση.

Μὰ ὄλο ἀνέβαινα καί, ὅσο ἀνέβαινα, τόσο λιγώστευαν τὰ φυτὰ καὶ πλήθαιναν οἱ πέτρες. Σὲ πολλὲς μεριὲς ἡ ἀνηφοριὰ ἦταν στρωμένη μὲ σπασμένες πέτρες, που κατακυλοῦσαν καθὼς τὶς πατοῦσα καὶ πήγαιναν νὰ μὲ τραβήξουν καὶ μένα κάτω. Σ' ἄλλες μεριὲς οἱ πέτρες ἦταν στέρεες, μὰ τόσο μυτερές, που μόλις μπορούσα νὰ σταθῶ ἐπάνω τους, μὲ πονοῦσαν καὶ τρυποῦσαν. Καὶ ὁ ἀνήφορος τόσο ἄγριος, που βοηθοῦσα καὶ μὲ τὰ χέρια μου γιὰ νὰ προχωρέσω. Τότε πιά δὲν ἀνέβαινα, σκαρφάλωνα.

Φτάσαμε τέλος στὴν ψηλότερη ράχη, τὴν κοφτερὴ σὰ σπαθί, καὶ μόνο ξερὰ χορταράκια ἔσειε κεῖ ὁ ἀέρας. Ἀρκετὴν ὥρα ἀκόμη πηγαίναμε ράχη ράχη, πότε ὄρθιοι καὶ πότε σκυφτὰ καὶ συρτὰ, ὡς που βρήκαμε τὴν κορφὴ. Ὁ ἀνεμος φυσοῦσε δυνατὰ καὶ κόντευε νὰ μᾶς πάρη.

Ἐνθ' ἄρ' ὁ γ' ἐξ ἀλός ἔζετ' ἰών, ἐλέαιρε δ' Ἀχαιοὺς
Τρωσὶν δαμναμένους, Διὶ δὲ κρατερῶς ἐνεμέσσα.

Ἰλιάδα

Ἐκεῖ στεκόμουν, που εἶχε σταθῆ ὁ θεὸς θυμωμένος καὶ χολόσκανε μὲ τὸν Δία. Κάθε πέτρα ἑλληνικὴ τί εὐγενικὴ που εἶναι! Κάθε μιὰ εἶναι πατημένη καὶ ἀπὸ κάποιον θεό. Στάθηκα καὶ κύταξα. Τόσο ἦταν πυκνὰ

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

φορτωμένος από καλοκαιριάτικους άχνους ο άέρας, που μόλις φαινόταν ή "Ιμπρο, ή Λήμνο, ή Μυτιλήνη, τὸ "Άγιον "Όρος, ή Θάσο και ή Ρούμελη. Ἀποκάτω μου άπλωνόταν ολάκερο τὸ νησι με τὰ γραμμένα σύνορά του.

Ἡ ανατολική μεριά ήταν ὄλη ξερά, φαλακρά καύκαλα βουνῶν και μύτες κάψαλα. Ἐκεῖ ζοῦν τὰ άγριοκάτσικα. Ποιὸς θὰ πάη νὰ τὰ κυνηγήση στὰ άπάτητα κορφοβούνια; Κάποτε ὁμως ξεφεύγουν και τὰ ήμερα και πᾶν κοντὰ στὰ άγρια και τότε οἱ Σαμοθρακίτες, ἄλλα άγριοκάτσικα, πετιοῦνται και αὐτοὶ στὰ μυτερὰ κορφοβούνια κυνηγῶντας καταπόδι τὰ γίδια τους. Τὸ βορινὸ τὸ πλάγι ὄλοσκέπαστο από φυτὰ και ρεματιές με πολλὰ νερά. Ὁ πύργος τοῦ Φονιά δὲ φαίνεται, οὐδ' ὁ Φονιάς ὁ ἴδιος, ή άγρια ρεματιὰ που κατεβάζει νερὰ και νερὰ με τὶς βροχές και παίρνει ὅ,τι βρῆ στὸ δρόμο της, πέτρες, δέντρα, άνθρωπους. Ἀλλά κάτω στὸν κάμπο, ἅμα κατεβῆ, στὴν Κλαδερή, κάνει καλὰ χωράφια. Ἐκεῖ στὸ βορινὸ πλευρὸ τοῦ νησιοῦ εἶναι και ή μεγάλη σπηλιά. Ἴσως ἐκεῖ ἔμνησκε ή Ἐκάτη και τῆ νύχτα μυστικὰ τῆς θυσίαζαν σκύλους. Ἴσως ἐκεῖ ἔφυγαν γιὰ νὰ κρυφτοῦν και νὰ γλυτώσουν από τῆ σφαγή οἱ περισσότεροι νησιῶτες, ὅταν τοὺς κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι. Μὰ τοὺς βρῆκαν και τοὺς ἔσφαξαν ὄλους οἱ Τοῦρκοι, χωρὶς ν' ἀντισταθῆ κανεὶς τους. Στὸ νότιο πλάγι εἶναι ἄμμουδιές και ἔλαιῶνες και ἓνα κατατόπι, που ἔχει τὶς καλλίτερες ἑλιές, ή Κοιτάδα. Και κει, πάρα πέρα, στὴ δυτικὴ μεριά εἶναι οἱ Μακρολιές, τὸ Ξεροπόταμο και τὸ Μετόχι.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

“Όλα μου τὰ ἔδειχνε ὁ Σαμοθρακίτης μὲ τὰ ὀνοματὰ τους· ἔλεγε ὀνόματα καὶ ἄλλα ὀνόματα, που ἀκόμα ἀντιλαλοῦν γλυκὰ στ’ αὐτιά μου· Ἀκρωτήρι, Ἀγκιστρος, Σκεπαστό, Λουλούδι, Σφεντάμι, Ἀπόδαυλος, Κῆπος, Κρεμαστό-νερό, Παναγία ἢ Κρεμιώτισσα, Βάτος, Ἀμμος, Λάκωμα, Κουρμπέτι, Ἀλώνια, Μαλαθρία, Καρυώτες καὶ Καμαριώτισσα, ὀνόματα κάμπων καὶ ὀνόματα βουνῶν, καὶ ὀνόματα γιαλῶν, βρυσῶν καὶ ποταμιῶν. “Όλα ἤθελα νὰ τὰ μάθω· διψοῦσα γνώση, γιατί στὰ ὕψη, ἐκεῖ που στεκόμουν, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἀπὸ τὸν ἥλιο τὸ μεσημεριανὸ καὶ μέσ’ στὸν ἄνεμο, που μὲ τύλιγε, ἡ ἀγάπη μου γιὰ τὸ νησί ἦταν ἔρωτας καὶ μ’ ἔκαιγε. “Ἦθελα νὰ μάθω κάθε γωνιά, κάθε κώχη, κάθε ἄκρη τοῦ νησιοῦ, καὶ κάθε πέτρα καὶ πετραδάκι, κάθε φυτὸ καὶ κάθε ζωντανό. “Ἦθελα νὰ φιλήσω τὸν ἀέρα, που χაίιδευε μὲ τέτοια ὄρμη τὸ ψηλοβούνι. “Ἦθελα νὰ μετρήσω τὰ ὕψη καὶ τὰ βάθη, νὰ λογαριάσω τὰ μακρὰ καὶ τὰ πλάτη, νὰ φωτιστῶ, νὰ μάθω τ’ ἀπόκρυφα ὄλα καὶ ὄλα τὰ μυστικά, νὰ βάλω τ’ αὐτί μου παντοῦ, νὰ γρικῆσω τίς φωνές, ν’ ἀκούσω τὰ παλιά καὶ τὰ πολὺ πολὺ παλιά, νὰ τρέξω ὄλοῦθε νὰ πηλαλήσω, νὰ δῶ τόπων ὁμορφιές γιὰ νὰ χαροῦν τὰ μάτια μου, νὰ μάθω κάθε κατατοπιοῦ τὸ ὄνομα, νὰ γνωρίσω τοὺς νησιῶτες ὄλους, νὰ νοιώσω τὴν ψυχὴ τους, νὰ μάθω τί ἦταν πρὶν τὸ νησί καὶ τί εἶναι τώρα καὶ ἴσως τί θὰ γίνῃ ὕστερα, τί τοῦ μέλλεται τοῦ νησιοῦ νὰ γίνῃ, καὶ νὰ πλαγιάσω χάμω, ν’ ἀκουμπήσω τ’ αὐτί μου στὸ χῶμα νὰ νοιώσω τοὺς παλμούς, τὴ ζωὴ καὶ τὴν ψυχὴ

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

τοῦ ἀγαπημένου καὶ ν' ἀγκαλιάσω τὶς κατάξερές τες πέτρες, τὶς γυμνές, νὰ τὶς φιλήσω ὡς δίψα μεγάλη καὶ καυτερή γιὰ τὴ γνώση, ὡς ἔρωτα λαῦρα, μὲ πῆρες ὄλον ἐκεῖ στὴν ἄκρη τοῦ βουνοῦ ἐνὸς νησιοῦ ἀγαπημένου.

Καὶ ὁ Σαμοθρακίτης ὄλο ἔλεγε τὰ πράματα που μ' ἄρεσαν· καὶ τὰ παλιὰ μοῦ φαίνονταν νέα.

Κοιτάδα εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖ δά, κάτω, τὸ δάσο μὲ τὰ δέντρα. Ἐκεῖ εἶναι τὰ καλλίτερα ἐλιοστάσια, εἶναι καὶ μιὰ πορτοκαλιὰ ἐκεῖ, ἡ μόνη που φύτρωσε στὸ νησί μας. Στὸν Ἄμμο, που εἶναι φυτεμένες ἀπιδιές, βγαίνουν τὰ καλλίτερα ἀπιδία. Ἀμπέλια τρεῖς μονάχα ἔχουνε τώρα. Ἐναν καιρὸ ἦτανε περισσότερα, μὰ τὰ ξέρανε ἡ ἀρρώστια. Σὲ κείνην τὴν κορφὴ εἶναι τὸ παρεκκλήσι, ὁ Προφήτ-Ἡλίας Ἐέρεις, ἔχει φίδια τὸ νησί μας Πολλὲς κοῦκλες μαρμαρένιες κάψαμε μεῖς· τὶς βρῖσκαμε παραχωμένες, τὶς ξεθάβαμε, τὶς βάζαμε στὸ καμίνι καὶ γινόντουσαν ἀσβέστης Τὸν παπποῦ μου τότε σφάξαν οἱ Τοῦρκοι τὸν καιρὸ τοῦ χαλασμοῦ Γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἡ γυναῖκα του πέταξε ἀπὸ τὰ βράχια φεύγοντας ἓνα παιδί τῆς βυζανιάρικο . . .

Αὐτίκα δ' ἐξ ὄρου κατεβήσεται παιπαλόεντος
κραιπνὰ ποσὶ προβιδάς· τρέμε δ' οὔρα μακρὰ καὶ βλή
ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος.

Ἰλιάδα

Ὅταν κατέβαινε τὸ ἀπάτητο, τὸ μακρὸ βουνὸ δ
θεός, ἀπὸ κεί που πήγαινα καὶ γὼ τώρα, ἔτρεμε καὶ τὸ
βουνὸ καὶ τὸ δάσος ἀπὸ τὰ ἀθάνατα πατήματά του. Μά,

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ὅταν κατέβαινα ἐγώ, τὸ βουνὸ δὲν ἔτρεμε καὶ τὸ δάσος τὸ εἶχαν κάψει καὶ τὸ εἶχαν κάμει κάρβουνα οἱ Σαμοθρακίτες, ὅπως ἔκαμαν ἀσβέστη τὰ ἀγάλματα.

Ἦταν ἀπομεσήμερο καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπάνεμο· δύσκολα κατέβαινα, γιατί γλυστροῦσαν οἱ ξεριζωμένες πέτρες, που τὶς χτυποῦσε ὁ ἥλιος καὶ πύρωναν τὸν ἀέρα. Πέρασαμε τὴ ρεματιά, που τὰ νερά της ἔφαγαν τὴν πέτρα καὶ τὸ βουνό. Μᾶς εἶδαν κ' ἔφυγαν φοβισμένα κατὰ τὰ κατσάβραχα μερικὰ ξεμοναχιασμένα γίδια. Περπατούσαμε τώρα στὸν ἀντικρυνὸ ὄχτο, που ἦταν πλαγιά ὄλο πέτρα, βράχια καὶ λιθάρια· μακριὰ ἔφεγγε ἡ θάλασσα ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ μεσημεριοῦ καὶ δεξιά ὑψωνόταν βουνὸ ἀπότομο, ὀργωμένο ἀπὸ τὶς βροχές, μὲ χαμόδεντρα, που φύτρωναν ἀριά καὶ ποῦ. Εἶδα ἔξωφρα ἓνα κοπάδι ἄσπρα ἄλογα, πανόμορφα, που ἔβοσκαν στὴν ἐρημιά, σὰν ἀνάγλυφα τοῦ Παρθενῶνα. Μόλις μᾶς ἔνοιωσαν, σήκωσαν τὰ περήφανα κεφάλια τους, μᾶς κύταξαν μιὰ στιγμή καὶ ἔφυγαν τρεχάτα, κοπαδιαστά, τὰ καλοφτειασμένα, τὰ ἄσπρα ἄλογα, τὰ νησιώτικα, τ' ἀγριεμένα. Κύταζα πολλὴν ὥρα περιμένοντάς τα στὴν ἀντικρυνὴ ράχη νὰ τὰ ξαναδῶ, μὰ εἶχανε χαθῆ.

Χάσαμε τὸ μονοπάτι καὶ πέρασαμε σὲ μιὰ κατηφοριὰ ντυμένη πυκνὰ χαμόκλαδα ἀγκαθωτά, μπλεγμένα κέδρα, πρινάρια καὶ σπάρτα. Καὶ ὅλα μοῦ κεντοῦσαν τὰ ποδάρια. Ἀριστερὰ καὶ χαμηλὰ μοῦ ἔδειξε ὁ ὁδηγός μου τὴν Παναγία τὴν Κρεμιώτισσα, ἐκκλησιὰ σκαρφωμένη σ' ἓναν γκρεμνὸ μὲ μερικὰ δέντρα. Πέρα φαινόταν μιὰ ἀπαλότατη ἀμμουδιὰ ἀνάμεσο στὰ βουνά, που

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

ανοίγονταν, και πάλε ή θάλασσα, μιὰ όμορφιά, κοίτονταν παρὰ πέρα. Καθώς προβαίναμε έσμιξαν τὰ βουνά και χάθηκε ή θάλασσα.

Ύστερα ξαναύραμε τὸ έρημικὸ μονοπάτι και γυρίσαμε τὸ βουνὸ και εἶδαμε τὸ φωτεινὸ τ' άκρογιάλι, τὸ δυτικὸ, με τ' άνάρια χωριάτικα σπίτια μέσα στὰ δέντρα, περάσαμε από τὸ Κουρμπέτι με τὰ αναβρυστικὰ νερὰ και τοὺς μύλους και τὶς έλιές και τὶς πυκνοφραγμένες, ποτιστικὲς βραγιές και τὰ καλυθόσπιτα. Και από μέσα από τοὺς φράχτες και τὰ κλαριά έφεγγε ξανὰ και φάνταζε ή ζωντανή ή θάλασσα. Έτσι πηγαίνοντας φτάσαμε τὸ δειλι στὸ Λάκωμα, ὄλο περιθόλι άγριο κ' έξοχή έλιές γεμάτη.

Ένω ὁ Σαμοθρακίτης πῆγε ναύρη άλογο για να γυρίσωμε στὴ Χώρα, κάθησα στὸ μπακάλικο σὲ μιὰ κληματαριά αποκάτω γυρισμένος κατὰ τὸ βαθούλωμα μιᾶς ρεματιᾶς πλατειᾶς, που φουντώνουν και κει έλιές και είναι άνάρια άνάρια και κει σπιτάκια. Άνάμεσα στοὺς δυὸ λόφους, που περνάει ή ρεματιά, πάλι προβάλλει φεγγερή ή θάλασσα και πέρα φαίνεται ή Δῆμνο χαϊδεμένη από τὶς στερνές άχτίδες τοῦ δειλινού. Σὲ λίγο ἤρθε και κάθησε στὸν ξύλινο πάγκο και ὁ συντροφός μου ὁ Σαμοθρακίτης. Λίγο παράμερα, στὴν ἴδια τὴ δράνα αποκάτω, καθόταν ένας με γένεια, με βράκες και με σκιάδι· μαζώχτηκαν λίγο λίγο και άλλοι· δυὸ τσοπάνηδες κεχαγιαδες με τὰ κόκκινα μαντίλια στὸ κεφάλι, δυὸ ψηλοὶ Ἰμπριώτες ναυτικοὶ με τὰ σκιάδια, κ' ένας νιὸς λιανὸς Σαμοθρακίτης, κουλός, με γένεια κι

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

αὐτός, βράκες καὶ σκιάδι καὶ μὲ καλόγνωμο πρόσωπο· τὰ γυμνά του ποδάρια ἦταν ξεροψημένα ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ φαινότανε φτωχός. Τὸν ρώτησα ἂν μπορῆ καὶ δουλεύῃ· καὶ κεῖνος μὲ κάποια ντροπῆ— «Εἶμαι δάσκαλος» μοῦ κάνει. Εἶναι γραμματοδάσκαλος στὸ Λάκωμα καὶ συνάζει πότε πότε τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς μαθαίνει μερικὰ γραμματάκια. Ὁ ἴδιος δὲν ἦταν βέβαιος γιὰ τὴν ἱκανότητά του καὶ γι' αὐτὸ ντρεπόταν λέγοντάς μου πως κάνει τὸ δάσκαλο· καὶ ἡ ντροπῆ του μοῦ ἄρεσε. Μὰ ὁ δύστυχος ἦταν κουλὸς καὶ πῶς νὰ δουλέψῃ στὰ χωράφια; Σχεδὸν μήτε ἐλιές νὰ μάση δὲν μποροῦσε· καὶ τί νὰ κάμη; Μηγάρις ἄνθρωπος δὲν ἦταν κι αὐτός γιὰ νὰ ζήσει; καὶ οἱ νησιῶτες εἶναι τόσο λιτοί. Ἐγὼ ὅμως χάρηκα, που ἦταν τέτοιος ὁ δάσκαλος στὸ Λάκωμα, καὶ εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου πως πάλε καλλίτερα αὐτός, που εἶναι ἄξιος νὰ μαθαίνῃ τὰ παιδιὰ μονάχα νὰ συλλαβίζουν, παρὰ ἐκεῖνοι, που πασαλειμένοι συνταχτικὸ καὶ ἄγια γραφῆ, φορτώνουν σχολαστικὰ τὰ παιδιὰ μὲ βάρη ξένα καὶ στραβώνουν τὸ μυαλό τους μὲ μισὲς γνώσεις, κι αὐτὲς γιὰ τὴ ζωὴ τους ἀνωφέλευτες. Πρῶτη φορὰ που δάσκαλος δὲ μοῦ χάλασε τὸ κέφι καί, σὰν τὸν εἶδα, δὲν τὸν ἐγνώρισα γιὰ δάσκαλο. Χαιρόμουν, που ὁ δάσκαλος αὐτός δὲν εἶχε ἄλλη διαφορὰ ἀπὸ τοὺς συντοπίτες του, μόνο που ἦταν κουλὸς καὶ στοχάστηκε νὰ χρησιμέψῃ τὰ λιγιστὰ κολλυβογράμματα, που ἔμαθε μικρὸς στὴ Χώρα, γιὰ νὰ βγάξῃ κι αὐτός τὸ ψωμί του. Χαιρόμουν, που τὸ Λάκωμα δὲν τὸ μόλευε κανένα ξένο, σχολαστικὸ, δασκαλικὸ κεφάλι μὲ ροῦχα φράγκικα λιγδωμένα καὶ μὲ μύ-

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

ριους γραμματικούς κανόνες για μετάγγισμα. Χαιρόμουν, που δὲν ἀπάντησα στὸ Λάκωμα κανέναν ἀπὸ κείνους τοὺς τρομεροὺς κορέους—τελειόφοιτο καμιᾶς πολὺ Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς—που πεθαίνουν, στὴν ἐπίδειξη τῆς πολυγλωσσίας τους καὶ στὰ μακαρονικὰ λόγια, τὰ ἀνήξερα τὰ παιδιά καὶ τοὺς ξένους, ὅσοι τύχη καὶ περάσουν ἀπὸ τὰ μέρη τους. Ὁ κουλὸς ὁ Σαμοθρακίτης, ὁ ξυπόλυτος, μὲ τὸ καλόγνωμο πρόσωπο, τὶς ξεθωριασμένες καθάρειες βράκες καὶ τὸ σκιάδι, δὲ μοῦ ἔβγαλε κανένα λόγο οὔτε μὲ ἀπαρέμφата οὔτε χωρίς, μόνο ὅταν τὸν ρωτοῦσα ἀποκρινόταν καὶ μὲ ἀγάπη καὶ ἐπιείκεια ἔλεγε γιὰ τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ του πως μαθαίνουν εὐκόλα τὰ γράμματα καὶ θὰ τὰ μάθαιναν καλλίτερα, ἂν δὲν ἔπρεπε καὶ τὰ χωράφια, τ' ἀλώνια καὶ τὶς ἐλιές νὰ κυτάζουν μαζὶ μὲ τοὺς γονιούς τους. Καὶ τὸν ἀγάπησα τὸ δάσκαλο αὐτόν, που δὲ μοῦ χάλασε τὴν ὥρα ἐκείνη τὸ παστρικό, νησιώτικο, ἐρημικὸ κατατόπι.

Βέβαια θὰ ἤθελα νὰ ἦμουν τοῦ τόπου βασιλιᾶς γιὰ νὰ κάμω τοὺς νησιῶτες πιδὲ ἀνθρώπους. Ἀλλὰ πάλι, ὅταν τὸ ξανασυλλογίστηκα καὶ προεῖδα τὸ ἀποτέλεσμα, εἶπα· «καὶ ἔπειτα;» Κ' ἔπεσε ἡ βασιλική μου διάθεση, ἡ ἀναμορφωτική, ὄλη. Περισσότερες ιδέες μοῦ ξυπνοῦσαν οἱ νησιῶτες ὅπως ἦταν.

Οἱ δυὸ ναυτικοὶ ἀνέβαιναν ἀπὸ τὶς Μακρολιές, ὅπου ἦταν ἀραγμένο τὸ ἱμπριώτικὸ καράβι γιὰ νὰ φορτώσῃ κάρβουνα. Τοὺς ρώτησα γιὰ τὸ γέρο δεσπότη τους τὸν Ἰωαννίκιο, που τὸν γνῶριζα. Ἀποκρίθηκαν πως εἶναι

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

καλὰ καὶ τὸν ἀγαποῦν στὸ νησί τους. "Ακουσα τοὺς κεχαγιάδες που μιλοῦσαν γιὰ τὸ κρασί, που τοὺς ἔφερε ἀπὸ τὴν Τένεδο τὸ ἱμπριώτικο καράβι. "Ἐπειτα ἔλεγαν ἦσουχα ἦσουχα, σὰν ἀδιάφορα, γιὰ κάτι κατσίκια, που τοὺς εἶχαν φύγει τὸ πρωὶ καὶ δὲν τὰ εὔρισκαν. Ὁ ὀδηγὸς μου τοὺς εἶπε πως κατὰ τὸ μεσημέρι εἶδαμε πέντ' ἕξι κατσίκια σὲ μιὰ ρεματιὰ καὶ τοὺς ξήγησε σὲ ποιὸ μέρος. Οἱ δὺὸ Σαμοθρακίτες βοσκοί, που ἐπάνω τους ἔχουν μιὰν εὐγενικώτατη τεμπελιὰ καὶ ποτέ τους δὲ βιάζονται, τώρα εἶναι ἔτοιμοι νὰ τρέξουν, νὰ γυρίσουν ὄλο τὸ νησί, νὰ κυνηγήσουν ὥρες καὶ ὥρες πέντε κατσίκια στὰ κατσάβραχα, ἀφοῦ τὰ γύρεψαν ὄλη μέρα καὶ δὲν τὰ ἤϋραν. Μὰ μήπως ἔχουν καὶ ἄλλη δουλειὰ ἀπ' αὐτήν;

Τοὺς κέρασα ὄλους ἀπὸ ἓνα κρασί. Τ' ἄλογα ἀκόμα νὰ μᾶς τὰ φέρουν· βράδιαζε καὶ ἡ Χώρα ἦταν δυὸ ὥρες ἀλάργα. "Ὡς που νὰ μᾶς τὰ φέρουν, πήγαμε κατὰ τὸ παρεκκλησιάκι—ἄλλη ἐκκλησιὰ τὸ χωριὸ δὲν ἔχει— καὶ περάσαμε ἀπὸ ἓνα ἀλώνι, στὸ ψήλωμα. Ἀλώνιζαν τ' ἄλογα τὰ βαστοῦσε μιὰ κόρη, που στεκόταν κατάϊσα ἐπάνω στὸ δοκάνι, καὶ ἔφερνε γύρα τ' ἀλώνι. "Ἄλλοι λίχνιζαν πάρα πέρα.

Ἐδῶ περα κι ἀντίπερα στοῦ Μαυριανοῦ τ' ἀλώνια,

Ἐκεῖ οἱ δώδεκα λιχνοῦν, οἱ δέκα συνεμπάζουν

Καὶ μιὰ μικρὴ μελαχροινὴ τ' ἀλώνι ἐφροκάλει.

Ἡ μάνα της τήνε λαλεῖ, ἡ μάνα της τὴ λέει·

—Ἐβγα κόρη ἀπ' τὸν κορνιαχτό, ἔβγα κι ἀπὸ τὸν ἥλιο.

—Ἐγὼ τὸν ἥλιο θέλω τον, τὸν κορνιαχτό γαπῶ τον·

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

Μάνα μ', τὸν πρῶτο λιχνιστὴ ἄντρα νὰ μοῦ τὸν δώσης.
— Κόρη μ', ὁ πρῶτος λιχνιστὴς πολλὰ προυκιά γυρεύει·
Γυρεύει τᾶστρι πρόβατα καὶ τὸ φεγγάρι γίδια,
Γυρεύει τὸν αὐγερινὸ μαντρι νὰ τὰ μαντρίζη.

Ἄραγε τέτοια νὰ διαλογιζόταν ἡ νησιωτοπούλα, που ἀλώνιζε καὶ γνώριζε βέβαια καὶ τὸ τραγούδι αὐτό, που θὰ τὸ τραγούδησε κιόλας σὲ κανένα συγγενικό της γάμο; Τὰ τραγούδια τους καὶ ἡ ζωὴ τους ὄλη! Σταμάτησε τὸ ἀλώνισμα ἡ κόρη καί, σὰ μᾶς εἶδε ξένους, διόρθωσε τὴ μαντίλα της καὶ μὲ τὸ χέρι μάζεψε ἀπὸ τὸ πρόσωπό της μερικὲς σκορπισμένες τρίχες καὶ τίς ἔσιαζε γιὰ νὰ μὴ χαλάση ἡ χωρίστρα καὶ τὴν κατηγορήσωμε στὸν κόσμο. Τοῦ περασμένου Ἄϊ-Γιαννιοῦ τὴν παραμονὴ τί νὰ ἔμαθε ἄραγες ἀπὸ τὸν κλειδωνα;

Ἄνέβηκα κατὰ τὸ παρεκκλήσι· φτωχικὸ εἶναι καὶ μικρούτσιο καὶ παπᾶς δὲ λειτουργάει ταχτικά, γιὰτὶ δὲ μνήσκει στὸ χωριὸ παπᾶς. Πότε πότε ἔρχεται ἀπὸ τὴ Χώρα γιὰ καμιὰ βάφτιση, στεφάνωση ἢ λείψανο. Κ' ἔλεγε ὁ χωρικός, που μας ἀκολουθοῦσε, πως ὅταν κατεβάζει τὸ χειμῶνα νερὸ τὸ Ξεροπόταμο δὲν περνάει ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ ρεματιὰ καὶ ἔτσι καὶ ὁ παπᾶς δὲν ἔρχεται ἀπὸ τὴ Χώρα καὶ παιδιὰ μένουν ἀβάφτιστα γιὰ καιρὸ καὶ νεκροὶ ἀδιάβαστοι θάφτονται καὶ περνοῦν μεγάλες γιορτὲς ἀγίων ἀλειτούργητες. Ἐκαιγαν ὡς τόσο καντῆλες στὸ παρεκκλήσι. Ἄναψα ἓνα κεράκι καὶ τὸ ἔστησα στὸ σιδερένιο, χοντροφτειασμένο, μικρὸ μανουάλι. Εἶδα ἓνα κόνισμα μὲ πέντε φουστανελάδες ζωγραφιστούς· ἦταν καὶ τὰ ὀνόματά τους γραμμένα ἀπο-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

πάνω από τὰ κεφάλια τους, Μανουήλ, Θεόδωρος, Γεώργιος, Μιχαήλ και πάλι Γεώργιος. Ήταν οί πέντε νεο-μάρτυρες Σαμοθρακίτες, που χρόνια μετά τὸ χαλασμὸ γύρισαν στὸ νησί τους, ἀφοῦ εἶχαν τουρκέψει στὴν Πόλη, και ξαναγίνηκαν χριστιανοί και γι' αὐτὸ τοὺς πῆραν οί Τοῦρκοι, τοὺς βασάνισαν και τοὺς θανάτωσαν στὴ Μάκρη. Ἡ μνήμη τους γιορτάζεται στίς ἕξι τοῦ Ἀπρίλη κάθε χρόνο στὴ Σαμοθράκη, στὴ Μάκρη και στὸ "Ἁγιον Ὄρος" ἓνας μοναχὸς Ἰάκωβος τοὺς ἔγραψε και ἰδιαίτερη ἀκολουθία.

Μᾶς ἔφεραν τ' ἄλογα και καθαλικέψαμε· περάσαμε τὸ Ξεροπόταμο, εἶδαμε ἀπὸ μακριὰ τίς Μακρολιές και τὸ ἱμπριώτικο καράβι ἀραγμένο ἐκεῖ, που ἔπιασαν λιμιῶνα και οί Τοῦρκοι, σὰν ἦρθαν γιὰ νὰ χαλάσουν τοὺς νησιῶτες και νὰ ρημάξουν τὸ νησί. Και ἀπὸ μέσα ἀπὸ τίς ἐλιές, τὰ χωράφια, τοὺς φράχτες και τίς ἀνθισμένες λυγαριές, που βράδυ βράδυ σκόρπιζαν τὴ δροσερὴ μυρωδιά τους στὸν ἀέρα, ἀνεβήκαμε στὴ Σαμοθράκη. Τὸ χωριὸ ἦταν ἥσυχο και μερικὰ παραθύρια φωτισμένα. Στὴ δύση μόλις ἔφεγγε μιὰ στερνὴ χλωμὴ ἀντιφεγγιά, σχεδὸν σθησμένη, και τ' ἄστρα ἔβγαιναν ἓνα ἓνα.

ΟΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

Δέν είναι πολλοί τώρα οί Σαμοθρακίτες, ὡς τρεῖς ἡμισυ χιλιάδες. Ἐναν καιρὸ ἦταν περισσότεροι, καθὼς θυμοῦνται οἱ γέροντες, μὰ τῇ χρονιᾷ τοῦ χαλασμοῦ πῆγαν πολλοὶ καὶ δέκα χρόνια πρωτίτερα εἶχε θερίσει ἄλλους ἢ πανούκλα καὶ μετὰ τὸ χαλασμὸ πάλι δέν εἶχαν ἡσυχία οἱ νησιῶτες ἀπὸ τοὺς Σκυριανοὺς καὶ Ἰκαριῶτες κουρσάρους. Γιὰ πολλὰ χρόνια δέν μπορούσαν νὰ πληθαίνουν, μ' ὄλο που καλάρεσαν στοὺς κουρσάρους οἱ Σαμοθρακίτισσες. Μὰ πῶς νὰ πληθαίνουν, ἀφοῦ δέν ἔχει γιὰ πολλοὺς ψωμί τὸ πέτρινο νησί. Ἡ τεμπελιὰ ὅμως κι αὐτὴ βοήθησε, γιατί ἄφησε τοὺς κάμπους ἀκαλλιέργητους καὶ ἔφερε μεγάλη φτώχεια. Ὅπως στέκονται τώρα τὰ πράματα, ἀπὸ τίς ἐξακόσιες πάνω κάτω οἰκογένειες τοῦ νησιοῦ οἱ διακόσιες καταγίνονται στὴ γεωργία, διακόσιες στὰ κάρβουνα καὶ διακόσιες στὰ γιδοπρόβατα. Οἱ καρβουνιαραῖοι, ὅσο καὶν τὰ δάση καὶ τὰ κάνουν κάρβουνα, τόσο καὶ στενοχωριοῦνται καὶ λιγωστεύουν. Δὲ βρίσκουν πιὰ δέντρα νὰ κάψουν καὶ ἀφήνοντας τὴν τέχνη τους γίνονται καὶ αὐτοὶ ζευγολάτες. Ψαράδες καὶ παραβοκραῖοι εἶναι

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

μετρημένοι στα δάχτυλα. "Όλοι, δ,τι και να είναι, φοροῦν βράκες, πάντα βαθύ χρώμα τὸ χειμῶνα και κάποτε ἀπὸ πανὶ ἄσπρο τὸ καλοκαίρι. Στὸ κεφάλι φοροῦν μαντίλι κόκκινο, προπάντων οἱ τσοπάνηδες. Οἱ ἄλλοι φοροῦν τὸ καλοκαίρι και σκιάδι.

Τὰ τραγούδια τους λένε τῆ ζωῆ τους δλη. Και τί ἄλλο εἶναι ἢ ζωῆ ἐνὸς τόπου παρὰ τὰ τραγούδια του; Τὰ λόγια και ἢ μουσική μαζί, γιατί δὲν ξεχωρίζονται. Και κάποτε και ὁ χορὸς μαζί. Ὁ ἔρωτας ἔχει τὰ τραγούδια του κι ὁ γάμος· ὁ θάνατος ἔχει τὰ μοιρολόγια του—ἢ χαρὰ και ἢ θλίψη. Σὲ κάθε σπουδαία περίσταση τῆς ζωῆς τραγουδιῶνται τὰ τραγούδια που τῆς ταιριάζουν. Και τὰ τραγούδια γίνονται ἔτσι ἓνα μὲ τῆ ζωῆ. "Ὡς και ἢ μόνη διασκέδαση τῶν κοριτσιῶν και τῶν παλληκαριῶν κι αὐτῆ τραγουδιέται—ὁ χορὸς. Στους τόπους, που εἶναι κλέφτες στα βουνὰ και φαντάζουν ἀκόμα τ' ἄρματα και δὲν κουράστηκαν ἀπὸ τὸν πόλεμο οἱ ἄνθρωποι, ἀκοῦς και πολεμικὰ τραγούδια, τὰ κλέφτικα. Στῆ Σαμοθράκη οἱ ἄνθρωποι εἶναι καλοί, δὲν εἶναι ἄγριοι και οἱ κλέφτες καταγίνονται σὲ κλεψιῆς και ὄχι σὲ κλεφτουριῆς. Λύκοι δὲν ὑπάρχουν στὸ νησί για να τρῶν τὰ γιδοπρόβατα, ἀλλὰ ἀπὸ ζηλοφθόνια ὁ ἓνας τσοπάνης κόβει τοῦ ἄλλου τὰ γιδοπρόβατα και τὰ πετᾷ στῆ θάλασσα ἢ σὲ καμιὰ σπηλιά, για να μὴ μπορέση ὁ ἄλλος οὔτε τὸ κρέας τους να πουλήση. Και αὐτὸς πάλι ὁ ἄλλος, για να ἐκδικηθῆ, κόβει κι αὐτὸς κάμποσα γιδοπρόβατα ἐκείνου, που τοῦ ἔσφαξε τὰ δικά του, και τὰ ρίχνει στα σκυλιὰ ἢ στα ψάρια. Κλέβουν

ΟΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

ὄμως γίδια καὶ ἔτσι, γιὰ τὸ καλὸ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντρειο-
σύνη τῶν νησιωτῶν. Μιὰ μητέρα, που τὸ εἶχε παρά-
πονο πως ὁ ἀντρας της δὲν ἦταν ἄξιος γιὰ τέτοια κα-
μώματα, εὐχόταν τουλάχιστο γιὰ τὸ παιδί της· — « Ἄχ,
πότε νὰ μ' ἀξιῶση ὁ Θεὸς νὰ δῶ τὸ παιδί μου νὰ τὸ
παίρνουνε στὸ κονάκι μὲ τὴ βούλια στὸν ὤμο ». Ἡ
βούλια εἶναι τὸ σακκὶ ἀπὸ κατσικίσιο δέρμα που φο-
ροῦν οἱ Σαμοθρακίτες στὴ ράχη περασμένο ἀπὸ τὰ δυὸ
τὰ χέρια καὶ ἔχουν μέσα τὸ φαγί τους. Καὶ τὸ κονάκι
εἶναι τὸ διοικητήριο που μένει ὁ μουντίρης. Εἶναι στὴ
Χώρα τὸ κονάκι μέσα στὸ μισογκρεμισμένο γενοβέζικο
κάστρο· ἀνεβαίνει μιὰ σκάλα κανεὶς καὶ μπαίνει ἀπὸ
μιὰ πόρτα βυζαντινὴ, μὲ καμάρα. Δεξιὰ στὸν τοῖχο εἶναι
μιὰ ἐπιγραφή, που φανερώνει πως ἕναν καιρὸ κάποιος
Παλαμῆδης Γατελοῦζος, ὁ Γενοβέζος αὐθέντης τῆς
Αἴνος καὶ συγγενῆς τῶν Παλαιολόγων, ὄριζε τὸ νησί
καὶ καθόταν μέσα στὸ κάστρο. Ἕνας Ἴταλός, που πέ-
ρασε ἀπὸ τὴ Σαμοθράκη τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, διηγᾶται
πως ἦτανε καινούργιο.

Κλέφτικα τραγούδια, που νὰ τραγουδοῦν πολέμους
μὲ τοὺς Τούρκους, δὲν ἔχουν οἱ Σαμοθρακίτες· θὰ ἦταν
φευτιὰ ἂν τραγουδοῦσαν τέτοια. Καὶ τὰ μόνα, που ἀνα-
φέρνουν τοὺς Τούρκους, τὸ ἕνα εἶναι σὰ μοιρολόγι καὶ
κλαίει τὴν ἡμέρα τοῦ χαλασμοῦ ἔτσι·

Σήμερα εἶναι Τρίτη καὶ πρωτοσταυρινιά,
ὅπου μᾶς ἐχαλάσαν οἱ Τούρκοι τὰ σκυλιά,
ἐπαίρναν τὰ κεφάλια κι ἀφήναν τὰ κορμιά,
γεμίσαν τὰ σοκάκια καὶ ἔλα τὰ στενά.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Τὸ ἄλλο εἶναι νυφικὸ καὶ τραγουδεῖ τῇ δοξασμένη
τῇ σκλαβιά, που, κατὰ τὴν παράδοση, ὁ ἀγᾶς τοῦ νησιοῦ
πλάγιαζε πρῶτος μὲ κάθε νιόπαντρη γυναίκα προτοῦ
τὴν πάρῃ ὁ γαμπρὸς στὸ νυφικὸ κρεββάτι.

Νά, τὴν πατρώνα πούρχεται, νά την που κατεβαίνει
Κι ἀπ' τὸ φλουρὶ δὲ φαίνεται κι ἀπ' τὸ μαργαριτάρι,
Σὰ σαϊτιά μαλτέζικη, σὰ λόντρα ἀρματωμένη.
Πέντε πασάδες τὴν κρατοῦν καὶ δέκα γιανισάροι
Κι ἀτός τ' ὁ γιανισάραγας κρατᾶ την ἀπ' τὸ χέρι.

Οἱ δύστυχοι οἱ Σαμοθρακίτες ἀκόμα δέχονται τὴ
σκλαβιά καὶ τὴν ὑποφέρουν καὶ μονάχα μὲ τραγούδια
ξεσκάνουν καὶ μὲ κρυφὰ λόγια γιὰ τοὺς Τούρκους, που
τὰ λέν ἀναμεταξύ τους γιὰ νὰ μὴν ἀκούσῃ κανένας
ξένος καὶ πάη καὶ τοὺς μαρτυρήσῃ. Ἐνας νησιώτης μὲ
τὸ σκιαδί μου διηγοῦνταν ντόπιες ἱστορίες κ' ἔλεγε
πως ἦταν ἓνας παπᾶ-Θόδωρος, που σ' ἓνα τραπέζι, που
κάθησε μαζί καὶ ὁ ἀγᾶς νὰ φάγῃ, τὸν παρακάλεσε τοῦ-
τος νὰ πῆ μιὰν εὐχὴ καὶ νὰ εὐλογῆσῃ. Καὶ ὁ παπᾶς,
ἀφοῦ εὐλόγησε «τὴν πόσιν καὶ τὴν βρῶσιν», ἐξακολού-
θησε καὶ εἶπε, ἔχοντας στὸ νοῦ τὸν ἀγᾶ· «Καὶ γενη-
θήτω ἢ ἔπαυλις αὐτοῦ ἡρημωμένη καὶ ἐν τοῖς σκηνώ-
μασιν οὐκ ἔστιν ὁ κατοικῶν». Βέβαια ἡ κρυφὴ χαρὰ
τοῦ παπᾶ-Θόδωρου ἦτανε μεγάλη καὶ τρανὴ λέγοντας
αὐτὰ τὰ λόγια καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς νησιώτες θὰ χάρη-
καν ἔπειτα μέσα τους, ὅπως χαρούμενος ἦταν καὶ κεί-
νος που μου τὸ διηγοῦνταν, μὰ καὶ πῶς θὰ τρόμαξαν
τὴν ὥρα ἐκείνη, μὴν τύχῃ καὶ κατάλαβε τίποτε ὁ ἀγᾶς!

ΟΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

Ἄλλος παπαῶς πάλι, ἓνας παπαῖ-Γιώργης, εὐχήθηκε καλὰ γιὰ τὸ ἀρνὶ ἑνὸς ἀγᾶ. Κάποιος Σαμοθρακίτης κατοικοκλέφτης εἶχε κλέψει τὸ ἀρνὶ τοῦ ἀγᾶ. Ὁ Τοῦρκος, ἀφοῦ γύρεψε παντοῦ καὶ δὲν μπόρεσε νὰ τὸ βρῆ, θύμωσε καὶ πάει στὸν παπαῖ καὶ τοῦ λέει νὰ βάλῃ ἀφορισμὸ σ' ὅποιον ἔκλεψε τ' ἀρνὶ. Ὁ παπαῖ-Γιώργης λοιπὸν τὴν Κυριακὴν στὴν ἐκκλησιὰ βγαίνει καὶ λέει μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο· «Ὅποιος ἔφαγε τοῦ ἀγᾶ τ' ἀρνὶ, κόκκαλο νὰ μὴ φανῆ». Καὶ ἀλήθεια δὲν ἔμεινε κόκκαλο, ὄχι ὅμως τοῦ κατοικοκλέφτη, παρὰ τοῦ ἀρνιοῦ.

Μοῦ εἶπε ὁ Σαμοθρακίτης καὶ ἓνα καταλόγι, που μεταχειρίζονται οἱ νησιῶτες. Λένε· «ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀπ' τοὺς ἑφτακόσιους» ἢ «αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τοὺς ἑφτακόσιους» καὶ ἐννοοῦν· «ἐμένα δὲ μὲ γελαῖν εὐκόλα» καὶ «αὐτὸς γελιέται εὐκόλα». Οἱ ἑφτακόσιοι εἶναι κείνοι που τοὺς ἔσφαξαν οἱ Τοῦρκοι στὸν Ἐφκᾶ στὰ 1821. Μά, καὶ ὅσοι Σαμοθρακίτες δὲ γελάστηκαν τότε καὶ δὲν πῆγαν νὰ παραδοθοῦν στὸν Τοῦρκο, κι αὐτοὶ δὲν ἦταν καλλίτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καλὴ εἶναι ἡ πονηριά, μὰ καλλίτερη ἡ ἀνθρωπιὰ.

Ὅσα μοῦ διηγοῦνταν ὁ Σαμοθρακίτης ἦταν σκλάβων καὶ ἄπραγων ἀνθρώπων λόγια καὶ καμώματα. Ἡ ἐξυπνάδα σὲ μερικὰ πράματα ἀκονίζεται, ὅταν βρῖσκεται σκλάβος ὁ ἀνθρώπος, μὰ στὴν κατεργαριὰ κοντὰ δὲν ἀκονίζεται καὶ ἡ περηφάνεια.

Οἱ Σαμοθρακίτες, που παραδέχονταν νὰ πλαγιάζῃ μὲ τίς γυναῖκες τους ὁ ἀγᾶς πρῶτος, καὶ νὰ τοὺς σφάζουν σὰν ἀρνιά, χωρὶς ἀντίσταση, οἱ Σαμοθρακίτες

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

αὐτοὶ δέχονται τώρα κ' ἔχουν στὸ νησί τους ἕναν Ἀρμένη κομπογιαννίτη ψευτογιατρό, γιατί τὰ ἔχει πάντα καλὰ μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς μαρτυρᾶ τί κάνουν καὶ τί λὲν οἱ νησιῶτες, βγάζει στὸ φόρο ἀλήθειες καὶ ψευτιές καὶ βρίζει καὶ ξευτελίζει τοὺς νησιῶτες κάθε μέρα. Τὸν δέχονται καὶ γι' ἄλλο λόγο, γιατί τοὺς δανερίζει χρήματα μὲ τὸ διάφορο κ' ἔχει δεμένους καὶ τοὺς προεστοὺς τοῦ νησιοῦ. Λένε μάλιστα πως οἱ τσορμπατζήδες αὐτοὶ τὸν πρωτοέφεραν τὸν Ἀρμένη στὴ Σαμοθράκη γιὰ σύντροφο στὶς δουλειές τους, αὐτοὶ τὸν βοήθησαν γιὰ ναυρῆ πελάτες καὶ αὐτὸς μοιράζονταν τάχα μαζί τους τὰ κέρδη καὶ διασκέδαζαν ἔπειτα μαζί του κουτσοπίνοντας καὶ παίζοντας χαρτιὰ στὰ καπηλειά. Τοκογλύφος, γιατρός, ὠτακουστής, κατάσκοπος, μεθύστακας, χαρτοπαίκτης καὶ γυναικᾶς, ὁ Ἀρμένης αὐτὸς πολυτεχνίτης γιατρεύει τάχα ἀνθρώπους καὶ τοὺς γδύνει, φροντίζει οἰκογένειες καὶ παίρνει τὴν ὑπόληψή τους, ἀγοράζει καὶ πουλεῖ κάρβουνα, σὰν τοὺς τσορμπατζήδες τοῦ νησιοῦ, καὶ στὸ ἐμπόριο αὐτὸ ἀγοράζει καὶ πουλεῖ καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς καρβουνιαραίους, ἀπαράλλαχτα ὅπως οἱ τσορμπατζήδες, που τοὺς γελοῦν τοὺς δύστυχους στὸ ζύγι τῶν καρβούνων. Ἦρθε τελευταῖα Ρωμιὸς γιατρός νὰ ἐγκατασταθῆ στὸ νησί καὶ δίνει τὰ φάρμακα φτηνότερα ἀπὸ τὸν Ἀρμένη· μὰ οἱ νησιῶτες δὲν ἀφήνουν τὸν Ἀρμένη ψευτογιατρό, που τοὺς ἔχει μαγεμένους. Μιὰ μέρα, που ἦταν μαζωμένοι καμιὰ δεκαριά στὸ καπηλειό, τοὺς πέταξα ἕνα λόγο· — «Εἶναι ντροπὴ σας, τοὺς κάνω, τρεῖς χιλιάδες

ΟΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

πεντακόσιοι άνθρωποι νὰ μὴν κοιτᾶτε νὰ διώξετε μὲ τίς κλωτσιῆς ἓναν ψευτογιατρὸ κουτσοπαλιάνθρωπο! Ξέρετε πόσα ποδάρια γιὰ νὰ κλοτσήσουν ἔχουνε· τρεῖς χιλιάδες πεντακόσιοι ἄνθρωποι, ἅμα ἔχουν καὶ καρδιά;» Τοὺς καλάρεσαν τὰ λόγια αὐτά· καὶ ἓνας γέρος εἶπε· — «Γιὰ δὲ χρόνια που τὰ φτάσαμε, νὰ μᾶς φέρουν ἓναν παλιάνθρωπο νὰ μᾶς βρίζη, νὰ μᾶς δέρνη, νὰ μᾶς μαγαρίζη, νὰ μᾶς φαρμακώνη καὶ γιὰ ὅλα τοῦτα νὰ παίρνωμε μεις τὸ φωμί ἀπὸ τὸ στόμα τῶν παιδιῶ μας γιὰ νὰ τοῦ τὸ δίνωμε αὐτουνοῦ! Μὰ δὲ φταίει αὐτός· ἄλλοι φταίνε». Τὸν ρώτησα ποιὸς ἔλεγε· ἦταν ἐπιφυλαχτικός, σὰν ὅλους τοὺς χωριάτες, καὶ δὲ μίλησε. Ὁ δάσκαλος μοῦ εἶπε στ' αὐτὶ πως ἐννοοῦσε τοὺς μεγάλους τοῦ νησιοῦ, τοὺς προεστούς.

Ἡ κακομοιριά τῶν νησιωτῶν αὐγατίζει τὸ τσορμπατζιλίκι καὶ οἱ σκλάβοι τσορμπατζῆδες, που τρέμουν καὶ τῆ σκιά τοῦ Τούρκου, βρῆκαν πιὸ σκλάβους ἀπ' αὐτοὺς νὰ βασανίσουν. Ὁ λαὸς δὲν εἶναι τίποτα μπροστὰ στοὺς τρεῖς τέσσερεις προεστούς. Μπορεῖ ν' ἀκούση κανεὶς ἀπὸ φτωχοὺς καρβουνιαραλοὺς λόγια τέτοια· «Μᾶς ἔφαγε ὅλο μας τὸ ἔχει, μᾶς κατάντησε νὰ δουλεύωμε ὅλοι γιὰ δαῦτον καὶ νὰ μὴν τότε χορταίνωμε, τὸν ἀχόρταγο· μᾶς κατάντησε νὰ μὴ χορταίνωμε τὸ κριθαρέψωμο, μᾶς μάδησε...» Αὐτοὶ οἱ μεγάλοι τοῦ τόπου, που εἶναι καὶ τοκογλύφοι, που ἐμπορεύονται κιόλας καὶ βγάζουν κάρβουνο ἀπὸ τὸ νησί καὶ μπάζουν ζάχαρες, καφέδες κι ἄλλα καλὰ καὶ κανονίζουν τὴν ἀγορὰ τοῦ νησιοῦ ὅπως τὸ θέλουν αὐτοί, γελῶντας στὸ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ζύγι τούς καρβουνιαραίους, στο μεροκάματο τούς δουλευτάδες και στην τιμή της κάθεπραμάτειας όλους τούς νησιώτες, αυτοί, που έχουν μαζέψει επάνω τους όλα τα όφφικια και είναι έφοροι και επίτροποι και δημογέροντες και, όταν τύχη, βυζαίνουν και το τοπικό κατάστιχο, αυτοί οί ντερεμπέηδες, τύραννοι του λαού, που μόνο τον παρᾶ κυτάζουν και την καλοπέρασή τους με τον Τούρκο, είναι σκλάβοι του Ἀρμένη ψευτογιατρού, που είναι δούλος του περίφημου Ἀλή, του μόνο Τούρκου που έχει σπίτι στο νησί, και είναι καρβοκύρης και ώτακουστής και κάνει το ταχυδρομείο από το νησί στη Ρούμελη για να μαθαίνει όλα τα νέα, να τα μηνᾶ του μουντίρη. Ἐνας ἀπ' αὐτούς τούς τρομεροὺς τυράννους φοβήθηκε να χαιρετήση ἕναν Ἑλληνα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὴν τύχη και τὸν παρεξηγήση ὁ Ἀλῆς. Ἐνας ἄλλος πάλι ντράπηκε και τὸν κάλεσε σπίτι του στο φαγί, ἀλλὰ για να μὴν ἐκτεθῆ στοχάστηκε να καλέση και τὸν Ἀλῆ. Εἶχε βέβαια κι αὐτὸς ὁ καλόμοιρος δικαίωμα να τρώγη στὰ σπίτια τῶν τσορμπατζήδων, ἀφοῦ ἦτανε μάλιστα και ἐπίσημος ταχυδρόμος τοῦ νησιοῦ, μὰ τί χρωστοῦσε ὁ Ἑλληνας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα να κάθεται να τρώγη ψωμί σ' ἕνα ἑλληνικὸ νησί με τὸ μόνο Τούρκο κάτοικο τοῦ νησιοῦ, που ἦταν και ὁ ἐπίσημος κατάσκοπος;

Ἄλλος κύριος τῶν νησιωτῶν εἶναι ὁ δεσπότης. Ἄλλ' αὐτὸς δὲ μένει στη Σαμοθράκη, παρὰ στη Γιουμουλτζίνα και ἄλλοτε στη Θάσο, που εἶναι πλούσιο νησί και τοῦ δίνει περισσότερα. Στη Σαμοθράκη ὁ δεσπότης

ΟΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

έρχεται τὸ χρόνο μιὰ φορά καὶ μένει δυὸ βδομάδες, ὅσο γιὰ νὰ μαζέψῃ τὰ κανονικά του. Ἀφοῦ τοῦ τὰ πληρώσουν οἱ νησιῶτες, φεύγει εὐχαριστημένος καὶ δὲ ρωτᾷ πιά γιὰ τὸ νησί τί γίνεται. Ὁ ἀρχιερατικός του ἐπίτροπος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς παπάδες τοῦ νησιοῦ, Σαμοθρακίτης, ἀπλοϊκὸς ἄνθρωπος. Ποῦ ξέρει αὐτὸς νὰ ὀδηγήσῃ καὶ νὰ διδάξῃ τὸ ποίμνιό του; Βέβαια τὸν σέβονται οἱ νησιῶτες, ὅπως σέβονται τὸν κάθε παπᾶ, μὰ, ἀφοῦ τὸν χαιρετήσουν ἢ τοῦ φιλήσουν τὸ χέρι, κυτᾶζουν τῇ δουλειᾷ τους καὶ δὲν τὸν θυμοῦνται πιά.

Τόση εἶναι ἡ ἀνοχὴ τῶν νησιωτῶν καὶ ἡ ἀδιαφορία τους, που θ' ἀφήσουν καὶ ἄλλους ξένους νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ νησί τους, ἀφοῦ ἀφήνουν καὶ πηγαινοέρχεται κ' ἓνας Βούλγαρος ἀμπατζῆς. Ὁ ἡγούμενος τοῦ μετοχιοῦ ἔφερε μάλιστα καὶ θεριστάδες Βουλγάρους μιὰ φορά νὰ θερίσουν τὰ χωράφια τῆς μονῆς. Πῶς νὰ μὴ χανόμαστε, ἀφοῦ καὶ τὸ σπῖτι μας καλὰ καλὰ δὲν ξέρομε νὰ τὸ φυλάξωμε; Οὔτε ἡ θάλασσα, που ζώνει τὸ νησί, δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ξένους νὰ τὸ πατήσουν, ἂν οἱ νησιῶτες, ἄρχοντες καὶ λαός, εἶναι ἀνάξιοι.

Καὶ τέτοια εἶναι ἡ συμφεροντολογία τῶν ἀρχόντων, εἴτε δεσποτάδες λέγονται εἴτε τσορμπατζῆδες, καὶ τόση ἡ δουλοπρέπεια τοῦ λαοῦ, που θὰ καταντήσῃ οὔτε γιὰ νὰ κυβερνιόμαστε πιά μοναχοί μας νὰ μὴν εἶμαστε ἀξιοί. Οἱ νησιῶτες, μὴ ὄντας εὐχαριστημένοι μ' ἓνα μουντίρη, ἓνα λιμενάρχη καὶ πέντε χωροφύλακες, γύρεψαν ἀπὸ τὴν κυβέρνησι καὶ ἀξιωματικό, γιὰτὶ φαντάστηκαν πως ἀξιωματικὸς καὶ μόνο ἀξιωματικὸς θὰ

ΣΑΜΟΘΙ'ΑΚΗ

τούς γλυτώση ἀπὸ τῆ ζηλοφθόνια καὶ τὴν κλεψιά. Ὁ ἀξιωματικὸς ὁ Τοῦρκος πῆγε καὶ οἱ Σαμοθρακίτες τῶρα τραβοῦν τὸ διάβολό τους καὶ μαδοῦν τὰ μαλλιά τους μὴν ξέροντας τί νὰ κάμουν γιὰ νὰ τὸν ξεφορτωθοῦν. Μπορεῖ σὲ λίγο ὅμως νὰ καλέσουν καὶ τὸ Σουλτάνο τὸν ἴδιο στὸ νησί τους νὰ τοὺς γλυτώση ἀπὸ τὸν ἀξιωματικό! Ποιὸς θὰ τοὺς ὀρμηνέψη; Ὁ δεσπότης, που γιὰ νὰ μαζέψη τὰ κανονικά του φέρνει διαταγὴ ἀπὸ τῆ Ρούμελη νὰ μεταχειρίζεται στὴν ἀνάγκη καὶ τῆ βία τῆ στρατιωτικῆ, γιὰ οἱ τσορμπατζήδες που γιὰ τὰ συμφέροντά τους ὄχι μονάχα Ἀρμένηδες καὶ Βουλγάρους μποροῦν νὰ φέρουν στὸ νησί, μὰ καὶ τὸ Διάβολο τὸν ἴδιο σύντροφο νὰ κάμουν; Ὅσο γιὰ τὸ δάσκαλο οὔτε λόγος νὰ γίνεται. Ὅταν οἱ δάσκαλοι ἐνὸς ἔθνους δλάκερου μιὰ γλῶσσα ἔκαμαν σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τους, ἐνῶ ἡ γλῶσσα εἶναι μονάχα ὄργανο κάθε διδασκαλίας, καὶ ὅταν μονάχα γνῶσεις πολλῆς νὰ μεταγγίσουν νομίζουσι χρέος τους καὶ αὐτὸ τὸ λὲν παιδεία—οἱ δάσκαλοι τοῦ ἔθνους αὐτοῦ εἶναι χρεωκοπημένοι. Καὶ ὁ δάσκαλος τῆς Σαμοθράκης σ' ἓνα σάπιο σπίτι ἀποκοίμιζε τὰ παραριγμένα νησιωτόπουλα μὲ διάφορα ὑπνωτικά λόγια, ἀναγνώσματα καὶ ἀποστηθίσματα. Τὰ εἶδα, τὰ κακόμοιρα· τὰ μάτια τους ἄστραψαν σὰ μὲ ἀντίκρυσαν καὶ διψοῦσαν, λές, γιὰ κάτι καινούργιο, σὰ νὰ ἀποζητοῦσαν ἀρχηγὸ νὰ τοὺς ὀρίση.

Ὅσο οἱ Ρωμοὶ κανονίζουν τίς δουλειές τους μοναχοὶ τους καὶ ἀναμεταξύ τους, τόσο λιγώτερο χώνεται στὴ μέση ὁ Τοῦρκος. Ἀμα καταντήσουν πιά νὰ μὴν

ΟΙ ΣΚΛΑΒΟΙ

μποροῦν οὔτε νὰ κυβερνηθοῦν οἱ ἴδιοι, τότε μπορεῖ νὰ χάσουν καὶ τὴν ἑλληνικὴ τους ὑπόστασι. Ὅσο γίνονται πιὸ ἀνίκανοι νὰ αὐτοδιοικηθοῦν, τόσο περισσότερο δίνουν ἀφορμὴ τοῦ Τούρκου ἢ ὁποιοῦ ἄλλου νὰ ἀνακατῶνεται στὴ ζωὴ τους καὶ τὰ τοὺς κυβερνᾷ αὐτός.

Ἄκουγα ἓναν κεχαγιᾶ, που διηγοῦνταν μιὰ ἱστορία καθούμενος μ' ἓναν ἄλλο σὲ κάποιο βράχο ψηλὸ ἐπάνω στὴ θάλασσα: Ἐνας τσαούσης ἔδερνε ἓναν κεχαγιᾶ καὶ αὐτὸς ἄφηνε τὸν Τούρκο νὰ τὸν δέρνῃ ἐλπίζοντας πως θὰ ἐρχόταν νὰ τὸν γλυτώσῃ ὁ κύριός του. Μὰ ὁ κύριός του δὲν ἦρθε καὶ ποῦ αὐτὸς νὰ σηκώσῃ χέρι! Ἐμεινε ὁ κεχαγιᾶς μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ ἔτρωγε τὸ ξύλο τὸ ἀλύπητο. Τέλος τὸν ἄφησε μισοπεθαμένο ὁ τσαούσης.

Ἀκούοντας τὴν ἱστορία αὐτὴ, δὲν ξέρω πῶς καὶ γιατί, στοχάστηκα ὅλο τὸ ἔθνος μὲ τοὺς πατριάρχες του καὶ τοὺς κυβερνητὲς του, που τρώγει μπάτσους κάθε μέρα καὶ ὥρα καὶ σωπαίνει καὶ δὲ σηκώνει χέρι, παρὰ προσμένει τοὺς μεγάλους νὰ ἔρθουν καὶ νὰ τὸ γλυτώσουν. Ἦρθε ὁ Τούρκος στὴν Ἑλλάδα καὶ ἄρχισε νὰ τὴ χτυπᾷ. Αὐτὴ, ἀντὶ νὰ ἀντισταθῇ καὶ νὰ χτυπήσῃ, γύριζε καὶ κύταζε πότε θὰ ἔρθουν οἱ κύριοί της—οἱ μεγάλες δυνάμεις—νὰ τὴ γλυτώσουν. Μὰ οἱ κύριοί της δὲν ἦρθαν καὶ ἔμεινε ἡ ἄμοιρη μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ ὅλο τὴ χτυποῦσε ὁ Τούρκος. Ὅταν πιά ἔφτασε τὸ μαχαίρι στὸ κόκκαλο καὶ ἀπὸ τὸν Τούρκο τὸ κράτος τὸ ἑλληνικὸ πῆγε νὰ χαθῇ ὀλότελα, τότε πρόφτασαν οἱ κύριοί του καὶ τὸν Τούρκο τὸν σταμάτησαν καὶ σὲ γλύτωσαν, ὦ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Ἐλλάδα σκλάβοι, ἀνάξια νὰ ζῆς ἐλεύτερα καὶ νὰ λυτρωθῆς, σὲ γλύτωσαν, ὦ λαὸ κακομοιριασμένε, ὦ ψευτοβασίλειᾶ, ὦ πρωθυπουργέ ραγιαῖ, ὦ ἄρχοντες τιποτένιοι, σᾶς γλύτωσαν καὶ σᾶς ἔδεσαν ἔπειτα χεροπόδαρα.

Ὁ σκλάβος μνήσκει πάντα σκλάβος τοῦ ὅποιου κυρίου, ἐξὸν ἂν μπορέσῃ μόνος του νὰ λυτρωθῆ. Κι ἂν δὲν μπορέσῃ, τότε ἀπὸ μιὰ σκλαβιά περνάει σ' ἄλλη, ὡς που νὰ φτάσῃ στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς κατάντιας του. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ του· κάλλιο νὰ ξεψυχοῦσε.

Μὰ στὴ γῆ ἀπάνω πάντα θὰ ὑπάρχουν σκλάβοι καὶ ἐλεύτεροι.

ΦΑΡΔΥΣ Ο ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΗΣ

— Κυρία, δέν εἶμαι χυδαῖος
ἀνὴρ, εἶμαι ἐγγράμματος.

Χειρόγραφο τοῦ Φαρδύ.

Φαρδύς πάει νὰ πῆ Πλάτων. Τὰ δυὸ ὀνόματα, που τὴν ἴδια σημασία ἔχουν, τυχαίνει νὰ μοῦ εἶναι καὶ σὰν κάποια σύμβολα ὁμοίων στοχασμῶν, ἅμα κρατήση ὁμως βέβαια κανεὶς πρῶτα τὶς ἀναλογίες.

Ἐκ τῶν σκλάβων βγήκε ὁ Φαρδύς, γεννήθηκε Σαμοθρακίτης στὴ Σαμοθράκη. Μὰ ἡ περίστασις τὸ ἔφερε καὶ πῆγε στὴ Σμύρνη κοντὰ σ' ἓναν ἔμπορο νὰ δουλέψῃ. Ἐκεῖ ἔμαθε μερικὰ περισσότερα γραμματάκια, γνῶρισε κόσμο καὶ μετὰ καιρὸ βρέθηκε μιὰ μέρα στὴ Μασσαλία. Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο εἶχανε φτάσει ἐκεῖ πλοῖα μὲ χολεριασμένους καὶ ἔφεραν τὴ χολέρα στὸν τόπο. Ὁ Φαρδύς, που σπούδαζε ἰατρικὴ κάπως ἐμπειρικά, μελέτησε καὶ τὴν ἀρρώστια τούτη. Ἐπειτα τὸν βρῆκε ἡ φτώχεια καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ πάῃ νὰ κάμῃ τὸ δάσκαλο στὶς Καρυές, που εἶναι ἀποικία μανιάτικη στὴν Κορσική. Μετὰ δυὸ χρόνια, καὶ ἀφοῦ ἔγραψε ἓνα βιβλιαράκι γιὰ τὴν ἀποικία ἐκείνη, γύρισε στὴ Μασσαλία καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν πατρίδα του τὴ Σαμοθράκη, ὅπου ἔκαμε τὸ δάσκαλο καὶ τὸ γιατρὸ λιγάκι καὶ διαβάζον-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

τας βιβλία ιατρικά, ιστορικά και φιλολογικά και γράφοντας άρθρα και μελέτες καταγινόταν και στα νησιωτικά πράγματα.

Τῆ δροσερῇ πολυπραγμοσύνη τοῦ Φαρδὺ μόνο τὰ μεγάλα μυαλά και τὰ παιδιά τὴν ἔχουν. Μελετοῦσε τὴν ἱστορία και τ' ἀρχαῖα τοῦ νησιοῦ του, ὀδηγοῦσε τοὺς ξένους ἀρχαιολόγους, που ἤρχονταν γιὰ νὰ κάμουν ἀνασκαφές, ἔγραφε ἀρθρα γι' αὐτὰ που σπούδαζε κ' ἔβλεπε, προσπαθοῦσε νὰ ἀναμορφώση τοὺς συντοπίτες του και τὴν ὀρθογραφία—ἤθελε τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία μὲ λατινικὰ ψηφία—μ' ἓνα βιβλιαράκι του κατάργησε τοὺς τόνους και τὰ πνεύματα, στὰ γραφόμενά του γιὰ τὴ θρησκεία θέλησε νὰ γίνῃ Λούθηρος, λυτρωτῆς τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, μάζευε τὰ τραγούδια τοῦ νησιοῦ του κ' ἔγραφε σατυρικὰ ποιήματα και διηγήματα μέτρια. Σ' ὄλα ἦταν ἀναμορφωτῆς, ἐξὸν στὴ γλῶσσα. Ἀλλὰ και στὰ κοινοτικὰ εἶχε πάντα τὸ λογάκι του και προπάντων στὰ σπουδαῖα περιστατικὰ, ὀπως ὅταν ἤρθε στὸ νησί κ' ἐγκαταστάθηκε ὁ Ἀρμένης ὁ ψευτογιατρός, ὅταν ἔρχονταν κανένας ξένος ἀρχαιολόγος, φιλόλογος ἢ βοτανικός, ὅταν σειστήκε ἡ γῆς κ' ἔπεσαν τὰ σπίτια στὴ Χώρα και ἔφτασε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἓνα πολεμικὸ μὲ βοηθήματα και μ' ἓναν καθηγητῆ ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο γιὰ νὰ δῆ τί λογῆς σεισμὸς εἶχε γίνῃ.

Ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἓνα νησί μὲ νησιῶτες μισοἀγριους και ὀλότελα σκλάβους, ξεχώρισε ἓνας, γιὰ κάποιον λόγο, και βάλθηκε νὰ ἐνδιαφέρεται γενικώτερα ἀπὸ

ΦΑΡΔΥΣ Ο ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΗΣ

τοὺς ἄλλους καὶ νὰ στοχάζεται πιὸ ἀφηρημένα. Μὲ τὸ νὰ μελετᾷ τὸ νησί του ἐπικύρωσε τὴ ζωὴ τῶν νησιωτῶν καὶ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἱστορίαν τοῦ νησιοῦ. Καὶ ὁ ἴδιος μὲ τὸ νὰ ἔχη συνείδηση τῆς δικῆς του τῆς ζωῆς καὶ τῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ του, μὲ τὸ νὰ εἶναι εὐαίσθητος σὲ πράγματα καὶ περιστατικά, που οἱ συντοπίτες του ἦταν ἀδιάφοροι, ξεχώρισε καὶ γίνηκε τὸ νεῦρο τοῦ τόπου του. Δυναμώνοντας μέσα του τὴ συνείδηση τοῦ νησιοῦ του, δυνάμωσε τὸ νησί του. Καὶ κεῖ που—ἂν δὲ στοχαζόταν πιὸ ἀφηρημένα ἀπὸ τοὺς ἄλλους νησιῶτες—θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητος ἀπὸ τοὺς πέντ' ἕξι ξένους, που στὸ διάστημα τῆς μικρῆς ζωῆς του περᾶσαν ἀπὸ τὸ νησί, καὶ ἀπὸ λίγους διανοητικοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς του, τώρα παρατηρήθηκε ἀπ' αὐτούς, γιὰτὶ μπόρεσε καὶ τοὺς εἶπε μὲ κάποια σειρά καὶ παρατήρηση κάτι γιὰ τὸ νησί του.

Ἐβγαλε καὶ ἡ Σαμοθράκη τὸ δέκατον ἔνατον αἰῶνα καὶ ἓνα Σαμοθρακίτη, που ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅσο λίγο καὶ νὰ εἶναι. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ νησιοῦ εἶναι σὰ μιὰ μάζα κύτταρα πολλὰ καὶ ὅλα ἐπάνω κάτω ὅμοια, που ἄλλα ζοῦν καὶ ἄλλα πεθαίνουν καὶ ὅλο γεννιοῦνται νέα. Καὶ τὰ ζωντανὰ κύτταρα παραλαβαίνουν τὴ ζωὴ ἀπὸ κεῖνα που πέθαναν καὶ παίρνουν τὴ θέσιν τους καὶ τὴν κληρονομίαν τους. Ἀλλὰ τὰ κύτταρα αὐτὰ μοιάζουν τόσο ἀναμεταξύ τους, που δὲν τὰ ξεχωρίζει κανεὶς καὶ δὲν τὰ θυμᾶται πολὺν καιρὸ τὸ καθένα χωριστά. Ἐξὸν ἂν μέσα στὰ πολλὰ βγῆ κανένα διαφορετικὸ ἀπὸ τ' ἄλλα, πιὸ δυνατὸ καὶ πιὸ ἀδύνατο, πιὸ ξυ-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

πνητὸ καὶ πιὸ εὐαίσθητο, που αἰσθάνεται τὴν ὕπαρξην καὶ τὰ βάρος τῆς κληρονομιάς ὄλων τῶν ἄλλων, σὰ νὰ τὰ ἀντιπροσωπεύη ὄλα. Τέτοιος ἦταν ὁ Φαρδύς.

Ἴσως, ἂν εἶχε χρήματα ἀπὸ τὸν πατέρα του ἢ ἂν εἶχε καταφέρει νὰ κάμῃ χρήματα ὁ ἴδιος, θὰ ἄφηνε τὸ νησί του, θὰ ξενιτευόταν καὶ δὲ θὰ γύριζε νὰ τὸ ξανακυτάξῃ πιά. Γιατὶ ὅσοι νοιώθουν τὸν ἑαυτὸ τους λίγο διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς τριγυρινούς τους φαντάζονται πως εἶναι πάρα πολὺ διαφορετικοί, στενοχωριοῦνται, γίνονται ἀσυμβίβαστοι, δὲν εἶναι πιά γι' αὐτοὺς οἱ νόμοι καὶ οἱ συνήθειες τοῦ τόπου τους, δὲ θέλουν νὰ ἔχουν χρέη σὰν τοὺς ἄλλους, γυρεύουν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ γενικὴ πειθαρχία, νὰ ξεριζωθοῦν, νὰ πᾶν νὰ σμίξουν μὲ τοὺς ἀγγέλους, δηλαδὴ μὲ ἀνθρώπους που τοὺς μοιάζουν. Καὶ οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς διαφορετικούς δὲν εἶναι κὰν ἄξιοι νὰ ζήσουν μόνοι, γιατί χρειάζεται κάποια ιδιαίτερη δύναμη νὰ ζῇ ὁ ἄνθρωπος στὴν ἐρημιὰ του μοναχικός, ἄς εἶναι καὶ μέσα στὰ πλήθη, καὶ νὰ μὴ θέλῃ ναυρῆ ὁμοίους του, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος πως δὲν ἀξίζει ναυρῆ, ἀφοῦ ὄλοι οἱ ἄνθρωποι μοιάζουν πάρα πολὺ ἀναμεταξύ τους καὶ οἱ ἐξαιρετικοὶ πάλι μονάχα ἄνθρωποι εἶναι.

Χαίρομαι που δὲν εἶχε χρήματα ὁ Φαρδύς, γιατί μοῦ φαίνεται πως ἦταν τέτοιος, που, ἂν εἶχε, θ' ἄφηνε τὸ νησί του καὶ θὰ γινόταν γιατρὸς ἢ καθηγητῆς καὶ θὰ χανόταν μέσα στοὺς τόσους γιατροὺς καὶ καθηγητές, που τρέφει ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ στὸ δέκατον ἑνατον αἰῶνα. Γιατὶ δὲν πιστεύω πως θὰ ἦταν τότε πολὺ ἀνώτερος

ΦΑΡΔΥΣ Ο ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΗΣ

ἀπὸ τοὺς συντεχνίτες του. Ἐνῶ τώρα, μένοντας Σαμοθρακίτης, ἐπειδὴ ξεχώριζε ὅσο καὶ νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς συντοπίτες του, ἐγώ, που πέρασα ἀπὸ τὸν τόπο του χρόνια ἀφοῦ πέθανε, τὸν ξέρω καὶ μοῦ μιλά γιὰ τὸ νησί του αὐτὸς μόνος τόσο, ὅσο μοῦ μίλησαν ὅλοι μαζί οἱ ἄλλοι Σαμοθρακίτες, ζωντανοὶ καὶ πεθαμένοι, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ μεγάλου κατακλυσμοῦ.

Καὶ μοῦ ἄρεσε που οἱ νησιῶτες μὲ περηφάνεια μοῦ ἀνάφερναν τὸ ὄνομα τοῦ πεθαμένου πατριώτη τους καὶ μοῦ ξανάλεγαν λόγια, που τοὺς εἶχε πει, καὶ μιλοῦσαν μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὴ μικρὴ βιβλιοθήκη τοῦ νησιώτικου σπιτιοῦ του, ἐκεῖ που κάθεται ἀκόμα ἡ χήρα του καὶ τὰ παιδιὰ του. Σὲ κανένα ἄλλο σπίτι σ' ὄλο τὸ νησί δὲ βρισκονται μαζωμένα τόσα βιβλία καὶ ὅμως ὅλα ὅλα δὲ θὰ εἶναι ἴσως τριακόσια. Ἄν εἶχε γράψει μονάχα τὸ βιβλιαράκι του καὶ τ' ἄρθρα του γιὰ τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους, δὲ θὰ μ' ἄρεσε τόσο ὁ ἀνήξερὸς ξυπασμὸς τῶν ἀπλοϊκῶν νησιωτῶν γιὰ τὸ γραμματισμένο πατριώτη τους. Μὰ ὁ Φαρδὺς ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὸ νησί του — ἴσως κατὰ τύχη, ἐπειδὴ ἀναγκάστηκε νὰ ζῆ ἐκεῖ—καὶ γιὰ τὸν πρῶτο κατακλυσμὸ, τ' ἀρχαῖα τῆς Παλιάπολης, τοὺς Καβείρους καὶ γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Γενοβέζους, που στὸν καιρὸ τους χτίστηκε ἡ Χώρα στὸ ψηλὸ ἐκεῖνο κατατόπι που βρισκεται, γιὰ τοὺς Τούρκους, που πῆραν τὸ νησί στὰ 1462, καὶ γιὰ τὸ χαλασμὸ στὰ 1821—, γιὰ τὴ ζωὴ ὅλη τῆς πατρίδας του. Καὶ ἐξ αἰτίας τὸ νησί του καὶ ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτὸ ἐνδιαφέρθηκε ἔπειτα καὶ γιὰ ὄλο τὸ ἔθνος του.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Γι' αὐτὸ ἐγκρίνω τοὺς Σαμοθρακίτες, που τὸν θαυμάζουν, γιατί προαισθάνονται πως ἡ θύμησή του θὰ μὲ βοηθήσῃ ἐμένα, τὸν ξένο, νὰ νοιώσω καλλίτερα τὸν τόπο τους. Ἴσως, ἂν δὲν ἀπόμενε στὴ Σαμοθράκη ἡ θύμησις τοῦ Φαρδύ, δὲ θὰ συλλογιζόμουν οὔτε τόσο στρογγυλὰ τὸ νησι αὐτὸ οὔτε τόσο σχετικὰ μὲ τὸ ἔθνος μας. Ἡ ὑπεροχὴ, που τόσο ἀνήξερα τοῦ ἀναγνωρίζουν οἱ πατριῶτες του, δὲν πῆγε χαμένη, ἐνῶ ἂν εἶχε γίνει ἕνας ἀπὸ τοὺς χίλιους μύριους κούφιους γιατρούς, δασκάλους ἢ δικηγόρους, που χάρισε τῆς Ρωμισούνης κάποια τεμπελιά πολλῶν παιδιῶν της καὶ κάποια πατρογονικὴ σχολαστικότητα, δὲ θὰ μὲ συγκινοῦσε δλότελα ὁ ξυπασμὸς τῶν νησιωτῶν.

Θὰ ἦταν ὁμοίως, μοῦ φαίνεται, πιὸ χρήσιμος γιὰ ὄλους ὁ Φαρδύς, ἂν, ἀντὶ νὰ καταπιαστῆ σὲ τόσα ζητήματα μὲ τόση πολυπραγμοσύνη, περιορίζε τὸ νοῦ του κ' ἐγράφε ἕνα βιβλίον γιὰ τὴ Σαμοθράκη τέτοιο, που ὁποῖος Ρωμιὸς τύχαινε νὰ ἀντικρύσει τὴ Σαμοθράκη νὰ τοῦ ἐρχόταν στὸ νοῦ ἀμέσως τὸ βιβλίον αὐτό. Μὰ δὲν τὸν ἄφηνε ἡ λογικὴ νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἑαυτό του ὡς στὸ βάθος. Ἐπρεπε προπάντων νὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα. Ἦταν γραμματισμένος ἄνθρωπος. Μποροῦσε νὰ μὴ μιλήσῃ γιὰ ὄλα;

Συχνὰ ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώπων που στοχάζονται παραστρατίζει ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλη δόση λογικῆς. Τὸ ἂν παραστράτισε σὲ πολλὰ καὶ τοῦ Φαρδύ ὁ νοῦς, εἶναι ζήτημα που μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πάρῃ καὶ ἔτσι καὶ ἀλλοιῶς, ἀνάλογα μὲ τὰ μάτια που τυχαίνει νὰ ἔχη

ΦΑΡΔΥΣ Ο ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΗΣ

ἢ ἀνάλογα μὲ τὴ θέση που στέκεται καὶ κυτάζει τὸν κόσμο.

Ἐγώ, που ἀγναντεύω τὸν κόσμο ἀπὸ τὸ νησί μου, καλοκαθισμένος στὴ θέση μου, που ὁ ἴδιος τὴν ἡῦρα, μέσα στὰ σύνορά μου, δὲ μοῦ ἀρέσει κανένας Φαρδύς, γιατί ὅλοι τους ἔχουν γιὰ θεὸ τὴ λογική. Τὸν Πλάτωνα τὸν συγχωρῶ, γιατί ἦταν τεχνίτης στὸ γράψιμο, μὰ ἡ Λογική δὲν ὑπάρχει, ὅσο καὶ νὰ ὑπάρχουν λογικὲς πολλὲς, τοῦ καθενὸς μας καὶ ἀπὸ μία, ἀνάλογες μὲ τὸ λογικὸ (τὴν ιδιοσυγκρασία δηλαδή) τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου. Ὅπως καὶ ἡ Ἐπιστήμη δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνο πολλὲς ἐπιστῆμες, ἀνάλογες μὲ τὸν κύκλο τῶν φαινομένων, που ἡ κάθε μία περιέχει. Ὅπως καὶ ἡ Ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνο ἀλήθειες ἄπειρες καὶ πολύχρωμες γιὰ τὴν καθημερινὴ χρήση (δηλαδή τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες) τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου ἢ τῆς καθεμιᾶς φυλῆς ἢ τοῦ κάθε πολιτισμοῦ.

Εἶχε ἀκουστὰ ἢ εἶχε διαβάσει ὁ Φαρδύς πως κάποιος ἀρχαῖος Ἀρίσταρχος, ἦτανε Σαμοθρακίτης καὶ πως αὐτὸς πρῶτος, καθὼς λέει ὁ κόσμος, σκέφτηκε καὶ στόλισε μὲ τόνους καὶ μὲ πνεύματα τὶς συλλαβὲς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ἐνῶ πρωτίτερα οἱ Ἕλληνες ἔγραφαν δίχως αὐτά. Ὁ Φαρδύς ἦταν λογικὸς ἄνθρωπος καὶ εἶπε μέσα του.—Ὁ Ἀρίσταρχος ἦτανε Σαμοθρακίτης καὶ σημείωσε τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Καὶ ἐγὼ εἶμαι Σαμοθρακίτης, ἄς τοὺς βγάλω ἐγὼ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Ἐκεῖνος ἦταν Ἀρίσταρχος ὁ Γραμ-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ματικὸς καὶ γὼ εἶμαι Φαρδὺς ὁ Γραμματισμένος. Τί χρειάζονται οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα, ἀφοῦ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀρίσταρχο δὲν τὰ ἐσημείωναν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἶναι αὐτοί, που τοὺς θαυμάζει ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ κόσμος ὅλος. Ἐμεῖς δὲ θέλομε τάχα νὰ μοιάσωμε τοὺς Ἕλληνες ἐκείνους; Ὑστερα ἀπὸ μένα ἄς γράφουν πάλε οἱ Ἕλληνες δίχως τόνους καὶ πνεύματα· ἔτσι θὰ γίνωμε καὶ ἄξιοι τῶν προγόνων μας. Καὶ οἱ ἀπόγονοι θὰ λέν πως Σαμοθρακίτης πρῶτος ἔβαλε τοὺς τόνους καὶ Σαμοθρακίτης πρῶτος τοὺς κατάργησε.

Ὁ συλλογισμὸς αὐτός, σὰν καλὸς σπόρος σὲ γῆ ἔτοιμη νὰ τὸν δεχτῆ, ἔπιασε καὶ φύτρωσε καὶ φούντωσε στὸ κεφάλι τοῦ Φαρδὺ καὶ ἔγινε ὄνειρο καὶ δέντρο καὶ τέλος ἔργο. Τόση εἶναι ἡ δύναμη τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Λογικῆς. Ἡ καταγωγή τοῦ Φαρδὺ καὶ ἡ λογικὴ του γέννησαν τὸ βιβλιαράκι «περὶ ἀτόνου καὶ ἀπνευματίστου γραφῆς».

Καὶ βάλθηκε ὁ Σαμοθρακίτης καὶ ἄνοιξε βιβλία καὶ διάβασε καὶ ὕστερα ἔγραψε ἄρθρα καὶ τὸ βιβλιαράκι του καὶ πολέμησε μὲ πάθος τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα. Καί, δταν μερικὲς ἐφημερίδες τὸν περίπαιξαν ἢ τότε χτύπησαν γιὰ τὰ γραφόμενά του, αὐτὸς ἀποκρίθηκε σὰ μάρτυς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ τῆς Ἀλήθειας, καὶ ἔγραψε γράμματα καὶ δημοσίεψε διατριβὲς καὶ γέμισε τὴ ζωὴ του μὲ ταραχές. Καὶ αὐτὸς δούλευε «γιὰ τὴν Ἀλήθεια». Αὐτὸ χρειάζεταν ἡ ἰδιοσυγκρασία του καὶ τῆς ταίριαζε. Καὶ τόσο τοῦ εἶχε γίνει συνήθεια καὶ

ΦΑΡΔΥΣ Ο ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΗΣ

πάθος ή άτονη και άπνευμάτιστη γραφή, που, καθώς διηγάται ο καθηγητής που ήρθε από την Αθήνα στη Σαμοθράκη για τους σεισμούς, μ' όλη την ταραχή του που σειούνταν τo σπίτι του, ο Φαρδύς του έστελνε κάθε μέρα στο θωρακωτό σημείωσες με παρατήρησες για τους σεισμούς, γραμένες δίχως τόνους και πνεύματα. Και στις πιό ανάποδες περιστάσες τής ζωής δέν ξεχνούσε τις θεωρίες του. Αλλά, αφού ήταν άξιος και σ' αυτές τις περιστάσες να γράφη άτάραχα και να παρατηρή και να βαστά σημείωσες, αφού δέν έχανε τὰ συλλογικά του ούτε στους μεγαλύτερους σεισμούς, πάει να πη πως τo μυαλό του θα ήταν γιερό, όσο και άν οι θεωρίες τής λογικής του δέ θα στέκωνται αδιάκοπα όρθιες, άσάλευτες, άθάνατες, συστήματα αιώνια και άφθαρτα. Όσο κι άν μου έρχεται να τo λογαριάσω για σκιαμαχία τo πάθος αυτό ένδoς νησιώτη, που από τo νησί του κάθεται και πολεμά με λύσσα τους τόνους και τὰ πνεύματα, όμως θαυμάζω και άθελα τήν έπιμονή του άνθρώπου αυτού, που μου θυμίζει τo «κώνειον» του Σωκράτη, όπως ή λογική του μου θυμίζει τή διαλεκτική του Πλάτωνα.

Ο Φαρδύς είναι από την ίδια φυλή και ούσία με τόν Πλάτωνα. Και καλά που καταπιάστηκε στους τόνους και στα πνεύματα, είδεμή με τήν άκράτητη και άλύγιστη λογική του θα πολεμούσε άλλα πράματα πιό ουσιαστικά να τὰ χώση μέσα σε στενά συστήματα. Και θα ήταν χαμένος κόπος. Είδα μιá χειρόγραφη μελέτη του, «θρησκεία και έθνισμός των υπό τους

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Τούρκους «Ἑλλήνων», που λέει, ὅπως τὸ εἶχε πεῖ καὶ ὁ Χιώτης Κοραΐς, πως μὲ τὰ γράμματα («διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν φώτων» δηλαδή) θὰ σωθῆ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος καὶ πως στρατὸς καὶ ὅπλα καὶ ἐπαναστάσεις δὲ χρειάζονται, πως ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἦταν περιττή, ὅσο ἀξιοθαύμαστοι καὶ ἂν εἶναι οἱ ἥρωες τοῦ σηκωμοῦ ἐκείνου. Καὶ ὁ Βησαρίωνας μετὰ τὸ 1453 εἶχε πεῖ κάτι τέτοιο γιὰ τὰ γράμματα που σώζουν τὰ ἔθνη!

Ὅταν ἡ λογικὴ, ἔστω καὶ ἐνὸς Πλάτωνα, καταγίνεται νὰ σπέρνῃ ἀμφιβολίες γιὰ τὰ πιὸ δυνατὰ καὶ ἀληθινὰ αἰσθήματα, ὅπως εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντηρισίας μιᾶς φυλῆς, καὶ νὰ προσπαθῆ μὲ λόγια καὶ σοφίσματα νὰ κρυφοφαρμακῶνῃ τὰ πιὸ χρήσιμα καὶ ὑγιεινὰ καὶ ροδοκόκκινα τῆς ζωῆς πράγματα, ὅπως εἶναι ὁ πόλεμος — τότε ἡ λογικὴ εἶναι ἀνωφέλευτη, ἄχρηστη, ἄσημη καὶ ἀστεία καὶ τότε τὴν ποδοπατῶ.

Ἡ διαλεκτικὴ εἶναι τέχνη εὐχάριστη, που, ἐπειδὴ παραρέσει στοὺς Ἕλληνας, ἀφ' ὅτου ξέπεσαν, τὴ σιχάθηκα. Καὶ εἶναι ἡ διαλεκτικὴ ἀρρώστια χειρότερη ἀπὸ τὴ χολέρα, που πάσχιζε ὁ Φαρδὺς νὰ τὴ σπουδάσῃ καὶ νὰ τὴν πολεμήσῃ. Εἶναι ἡ διαλεκτικὴ ἀρρώστια, που μπαίνει στῶν ὑγιερῶν ἀνθρώπων τὰ κόκκαλα καὶ τὰ σαπίζει. Καὶ σύμπτωμά της σοβαρὸ εἶναι τὰ πολλὰ λόγια. Καί, ἐνῶ τοὺς βλέπεις καὶ εἶναι ζωντανοί, ἀπὸ μέσα εἶναι σάπιοι, σὰν ἓνα σακκούλι χτικιασμένα κόκκαλα, καί, ἐνῶ ἔχουν ἀντίκρυ τοὺς ἐχθροὺς ὄρθιους, που πολεμοῦν μὲ ὅπλα, αὐτοὶ καθισμένοι προφέρουν λέξεις ἢ σηκώνονται στὸ πόδι γιὰ νὰ βγάλουν λόγους. Καὶ

ΦΑΡΔΥΣ Ο ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΗΣ

είναι γι' αὐτοὺς ἡ διαλεκτικὴ τόσο ὁμορφὴ καὶ τόσο εὐκόλῃ, που βαριοῦνται νὰ κάμουν καὶ τίποτε ἄλλο.

Τὰ γράμματα εἶναι ἀδιάφορα, ὅταν κρίνῃ κανεὶς γιὰ τὴν τελειότητα ἐνὸς ἀνθρώπου. Τὶς περισσότερες φορές μάλιστα καταστρέφουν τὸν ἀνθρωπισμό, γιὰτὶ κάνουν τὸν ἀνθρωπο θεωρητικόν. Δὲν εἶναι ἀνθρωπος ὁ θεωρητικὸς, εἶναι κάποιον ἄλλο εἶδος ζῶον. "Ἀνθρωπος θὰ πῆ, κάτι που κινεῖται καὶ στοχάζεται καὶ ὄχι κάτι που μονάχα στοχάζεται. Καί, ὅταν ὁ στοχασμὸς τόσο πλατύνει καὶ φουσκώνει, που πλακώνει καὶ πνίγει τὴν ἐνέργεια καὶ τὴν ἀπλὴν ἀκόμα κίνηση, τότε πιά ὁ ἀνθρωπος παραμορφώνεται καὶ γίνεται τέρας. "Ὅποιον ξεχάσῃ νὰ περπατῆ δὲν εἶναι πιά ἀνθρωπος.

Κύριε Φαρδύ, ὄχι μὲ τὰ γράμματα, παρὰ μὲ τὸν πόλεμον θὰ σωθῆ τὸ ἔθνος, γιὰτὶ ἔτσι θὰ ξυπνήσῃ ἀπὸ τὰ ναρκωτικὰ χάπια, που καθημερινῶς τὸ ταΐζουν οἱ γραμματισμένοι του, καὶ θὰ σηκωθῆ στὸ πόδι καὶ θὰ περπατήσῃ καί, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, θὰ χτυπήσῃ. Μὴν πνίγετε σὲ ὁμορφὰ ἢ ἄτεχνα μαγειρεμένες θεωρίες εἴτε σὲ νοικοκυρεμένα ἢ ἀνοικοκύρευτα λογικὰ συστήματα τὸ αἰσθημα τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς νίκης κανενὸς ἔθνους καὶ κανενὸς ἀνθρώπου, γιὰτὶ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα κρατοῦν ζωντανὰ καὶ ἐλεύθερον τὸν ἀνθρωπον καὶ τὸν ξετελειώνουν. Ὁ πόλεμος κάνει τὸν ἀνθρωπον καὶ τὰ ἔθνη εἶναι μιὰ αἰτία γιὰ νὰ πολεμᾶ. Ὁ σκλάβος μονάχα μὲ τὸ νὰ πολεμᾶ γίνεται ἐλεύθερος. Καὶ ὁ πόλεμος δείχνει τοῦ καθενὸς σωστὰ πόσον θεωρητικὸς τοῦ ταιριάζει νὰ εἶναι μονάχα.

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

Διάλογος μ' έναν καλόγερο.

Ένα δειλινὸ πῆγα στὸ μετόχι τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, δυτικὰ τῆς Χώρας. Ὁ ἡγούμενος ἔλειπε στὰ χτήματα τὰ βορινά, μὰ ἦταν ἐκεῖ ἕνας καλόγερος ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, που μὲ ὑποδέχτηκε μὲ κρυμμένη πονηριὰ καὶ περιέργεια. Καθήσαμε ἀποκάτω ἀπὸ τὴν κληματάρια. Κοντὰ εἶχαν φυτρώσει κάτι πρινάρια, δέντρα γενάμενα, καὶ μακριὰ φαινόταν ἡ θάλασσα. Νομίζοντας πως ἦταν ὁ ἡγούμενος τὸν ρώτησα γιὰ τὸ μετόχι, πόσα στρέμματα χωράφια, πόσες ἐλιές καὶ πόσα γιδοπρόβατα ἔχει. Ὁ καλόγερος ἀποκρίθηκε·

—Καὶ γὼ ξένος εἶμαι καὶ δὲν ξέρω. Μὰ σὺ τί ρωτᾷς; Ποῦ τρέχεις ἔτσι στὶς ἐρημιές; τί θὲς ἐδῶ πέρα;

—Γυρίζω ἔτσι γιὰ νὰ μάθω.

—Καὶ τί ἔχεις νὰ μάθης ἐδῶ πέρα; Δὲ σὲ καταλαβαίνω.

—Νά, τὸ ἔθνος μου εἶναι κακομοιριασμένο, πάει νὰ χαθῆ καὶ τὴ δυστυχία του τὴν ἀγαπῶ. Ὁ καθένας κυτᾶζει τίς δουλειές του καὶ γὼ ἄλλη δουλειὰ δὲν ἔχω, παρὰ νὰ μαθαίνω τίς σκόρπιες δύνამες τῆς φυλῆς μου.

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

Τὸ λυποῦμαι τὸ ἔθνος μου καὶ ἀξίζεις τέτοιο ἔθνος νὰ τὸ βοηθοῦν τὰ παιδιὰ του, μὰ τὰ παιδιὰ του δὲν εἶναι ἀξια νὰ τὸ βοηθήσουν καὶ μόνον εὔχονται καὶ ἐλπίζουν, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ προσπαθοῦν κάτι καλὸ νὰ τοῦ κάμουν· νὰ τὸ γνωρίσουν καλλίτερα καὶ νὰ τὸ βάλουν σὲ καλὸ δρόμο. Μ' ἀρέσει νὰ καταπιάνωμαι ἐγὼ ἐκεῖνα, που οἱ ἄλλοι μονάχα εὔχονται νὰ γίνουν. Καθένας που καταγίνεται μὲ τὴ φυλὴ του δυναμώνει τὴν ψυχὴ τῆς, τῆς προσθέτει ἕναν κόκκο ἀκόμα κοντὰ στοὺς τόσους ἄλλους περασμένους. Εἶναι πλούσια ἡ ψυχὴ τῆς πολὺ παλιᾶς φυλῆς μου, μὰ πάντα χρειάζεται καινούργιους κόκκους γιὰ νὰ τὴ δυναμώσουν, γιὰτὶ οἱ παλιοὶ μπαγιατιάζουν. Ἕνα ἔθνος, που γεννᾷ ἀνθρώπους τέτοιους, που κάνουν ωραίες πράξεις, εἶναι ζωντανό. Κάθε καινούργια πράξη τους ζωντανεύει τὴν ἐθνικὴ συνείδηση.

—Ἐοὺ τί πράξη κάνεις;

—Δίνω τὸν ἑαυτὸ μου στὴ φυλὴ μου, γιὰτὶ δὲν ἔχω τίποτε ἄλλο νὰ δώσω, ἄς ποῦμε χρήματα γιὰ τὸ στόλο. Καὶ μοῦ φαίνεται πως αὐτὸ δυναμώνει τὴν ψυχὴ τῆς.

—Καὶ τί θὰ καταλάβῃς ἔπειτα;

—Τίποτα. Δὲ γυρεύω καμιὰν ἀνταμοιβή. Κάποτε γυρίζοντας σὲ χωριὰ ἐλληνικά, χαμένα στὶς ἐρημιές καὶ ἀφημένα, ρωτῶ ἂν μὲ βλέπει κανεὶς ποῦ βρίσκομαι καὶ τί κάνω. Μὰ πάλε, ὅταν φαντάζομαι πως μὲ βλέπει ὁ δεῖνας ἢ ὁ τάδες, βαριοῦμαι. Δὲν ξέρουν αὐτοὶ τί αἰσθάνομαι, οὔτε θὰ τοὺς τὸ ἐξηγήσω. Καὶ χαίρομαι που εἶμαι χαμένος σ' αὐτὲς τὶς ἐρημιές τὸν καιρὸ που ἄλλοι σὰν ἐμένα γυρεύουν νὰ παντρευτοῦν, ναυροῦν κοινω-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

κῆς θέσες, νὰ γλεντήσουν, νὰ χάψουν μύγες. Τὸν καιρό, που ἄλλοι ζοῦσαν στὰ Παρίσια καὶ στίς μίμησες τῶν Παρισιῶν, ἔμεινα ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, ἔζησα στὰ χωριά τους καὶ τοὺς γνώρισα. Πῶς νὰ μὴν ξέρω τοὺς Ἕλληνες καλλίτερα ἀπ' αὐτούς; Ἦταν καὶ χρήσιμο γιὰ τὴν ἀνατροφή μου στὰ χρόνια τῶν ἀνυπόταχτων, τῶν ἀταχτων πόθων μου νὰ νοιώθω πως εἶμαι περιτριγυρισμένος ἀπὸ Ἕλληνες. Σ' ἓνα χωριὸ ἐλληνικὸ μέσα στῆ Θράκη περνοῦσα. Τὸν παπᾶ τὸν εἶδα καὶ τὸ δάσκαλο καὶ τοὺς χωριανούς. Τὸν παπᾶ τὸν ρώτησα πόσα σπίτια ἔχει τὸ χωριὸ καὶ τὸ δάσκαλο πόσα παιδιὰ μαζεύει στὸ σχολεῖο καὶ πόσα κορίτσια. Τοὺς προεστοὺς καὶ τοὺς ἄλλους χωριανούς τοὺς ρώτησα πῶς πῆγαν τὰ γεννήματα ἐφέτος, τί εἶδη καλλιεργοῦν καὶ ἂν μεταξύ τους ζοῦνε μονιασμένοι ἢ γιατί μαλλώνουν ἀναμεταξύ τους καὶ πῶς τὰ περνοῦν μὲ τὰ γειτονικὰ χωριά καὶ μὲ τὴν κυβέρνηση, ὅποια καὶ νὰ εἶναι. Καὶ ὕστερα δὲν εἶχαμε πιά τίποτε ἄλλο νὰ ποῦμε. Σὲ κάθε χωριὸ τῆς Ρωμισούνης, εἴτε στὴν Ἑλλάδα κάτω εἴτε στὰ νησιά, στὴν Εὐρώπη ἢ στὴν Ἀσία, στὴν Τουρκία ἢ στὴ Βουλγαρία, τὰ ἴδια πράματα γίνονται χιλιάδες χρόνια τώρα, τὰ ἴδια ρωτῶ παντοῦ, τὰ ἴδια λέμε μὲ τοὺς χωριανούς καὶ τοὺς ἄρχοντές τους—πράματα χωριάτικα καὶ μετρημένα, ἀπλὰ καὶ βαθιά, οὐσιαστικὰ καὶ αἰώνια, που δείχνουν τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων πέρα καὶ πέρα, καὶ τὴν παντοτινὴ ὁμοιότητά τους. Ἐκεῖ νοιώθω καλὰ ὅτι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο δὲν ἐνδιαφέρουν οἱ λεπτομέρειες τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀλλὰ δυὸ τρία γενικὰ ἀνθρώπινα αἰ-

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

σθήματα, γιατί οί διαφορές του ένδς από τόν άλλο είναι άσήμαντες και τò μόνο που κάτι σημαίνει, όχι και πολὺ σπουδαία πράματα όμως, είναι ή δμοιότητά τους. Καί στίς πολιτείες τώρα τὰ ἴδια ξεδιαλύνω, άφοῦ τα είδα πρώτα καθαρά μέσ' στα χωριά. Ἡ κοινωνική εικόνα τῶν χωριῶν μου ἔδειξε τόν πιό σωστό δρόμο για τήν κοινωνική ψυχολογία μου. Τὰ πολιτικά συμφέροντα τῶν άρχόντων τῶν χωριῶν μιᾶς φυλῆς συνταιριάζονται με τήν ανάγκη και πλάθουν άγάλι άγάλι τούς πολιτικούς οργανισμούς, τὰ κράτη. Καί τὰ χωριά πάλι, όσα, με τήν ιδιοφυία τους για τή δουλειά και με τò να είναι σε κατάλληλο για τò εμπόριο μέρος χτισμένα, γίνουν σιγά σιγά πολιτείες, φτειάνουν τόν πολιτισμό. Καί από τόν πολιτισμό βγαίνουν οί ἔξαιρετικοί άνθρωποι, που σε τίποτε δε διαφέρουν από τούς άλλους, μόνο στην ένταση τῆς ζωῆς.

Στό χωριό βλέπω τή βάση του ανθρώπου. Γι' αυτό ίσως και μ' άρέσει να βλέπω χωριάτικα κατατόπια, τò αλέτρι και τὰ ζευγάρια, τὰ χωράφια και τ' άλώνια. Ἄλλοῦ βλέπω θάλασσα, καράβια και ψαροπούλες. Στα σκολειά δακρύζει κάποτε μυστικά ή ψυχή μου, που άκούω τὰ παιδιά του ἔθνους μου να τραγουδοῦν παλιά γνωστά τραγούδια. Τότε με σέρνουν άβάσταχτα οί μυστικές φωνές μου τόσο, που τυφλώνομαι για τ' άλλα πράματα του κόσμου. Μά ό δάσκαλος παντού με ξυπνάει άσκημα και μου δείχνει τήν κακομοιριά του ἔθνους μου.

Ἦτανε μιᾶ μέρα γιορτή και χόρευαν στα χωριά οί νιές με τὰ παλληκάρια τραγουδώντας και γελώντας. Ὅ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

χορὸς εἶναι ἢ πιδ ἀληθινὴ χαρὰ μετὰ τὸν ἔρωτα καὶ εἶναι καὶ τὸ προαίσθημά του. Καὶ μένα ἡ χαρὰ μου ἦταν ἐκείνη τὴν ἡμέρα νὰ γυρίζω σ' ἄλογο καθάλα μέσα στὰ χωριά, που χόρευαν, καὶ μέσα στὶς ἐρημιές. Ἡ χαρὰ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνταμοιβή μου. Ἔτσι διασκεδάζω ἐγώ.

—Ὡστε πάει νὰ πῆ πως τὸ κέφι σου κάνεις καὶ σὺ.

—Γιατί ὄχι; Ὅλοι μας διασκεδάζομε, ἄλλοι μὲ γλέντια καὶ ἄλλοι ἀλλοιῶς. Δὲν ἀξίζω περισσότερο ἀπὸ τοὺς πολλούς. Εἶναι περιττὸ νὰ σὲ βεβαιώσω πως κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἐγωιστής. Μόνον που δὲν τοποθετοῦν ὅλοι τὸν ἐγωισμό τους, δηλαδή τὴν εὐχαρίστησή τους, στὰ ἴδια πράγματα. Ὁ ἐγωισμὸς ἔχει λογιῶν λογιῶν περιεχόμενα, μὰ πάντα ἐγωισμὸς μένει, καὶ ὁ ἄνθρωπος, καθὼς ξέρεις, δὲν ἔχει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ ἐγώ του. Μ' αὐτὸ θὰ ζήση, μ' αὐτὸ θὰ δῆ τὸν κόσμον, μ' αὐτὸ θὰ κάμη ὅ,τι κι ἂν κάμη. Ἀπὸ τὸ ἐγώ μου ἀρχίζει ὁ κόσμος. Μὲ τὸ δικό μου νοῦ θὰ κρίνω ἐγώ, μὲ τὰ δικά μου μάτια θὰ δῶ καὶ μὲ τ' αὐτιά τὰ δικά μου θ' ἀκούσω.

—Μὰ ἐγὼ ξέρω πως ὁ ἐγωισμὸς εἶναι κακὸ πρᾶμα καὶ πρέπει νὰ τὸν πολεμοῦμε.

—Αὐτὸ εἶναι ὀλότελα χριστιανικὴ ἀντίληψη. Οὔτε ὁ ἐγωισμὸς εἶναι κακὸ πρᾶμα, ἀφοῦ εἶναι ἀνθρώπινο καὶ ὑπάρχει, οὔτε πρέπει νὰ πολεμοῦμε καμιὰ κακία μας, γιατί οἱ κακίες μας εἶναι ἡ μεγαλύτερή μας δύναμη. Ἄν μὲ τὴ λέξη ἐγωισμὸς ἐννοεῖς τὸν ζυπασμὸ καὶ τὴ λατρεία ἐνὸς φανταγμένου ἀνθρώπου γιὰ τὸν

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

ἑαυτό του, τότε ἔχεις δίκιο. Εἶναι βέβαια μερικοὶ που χάνονται στὸ πρόσωπό τους, γιατί ξεχνοῦν ἀλήθεια τῆ μικρότητά τους καὶ δὲν ξέρουν τῆ θέση τους. Ἄλλοι μποροῦν νὰ θυσιάσουν ὄλα, καὶ τῆ ζωὴ τους, ἅμα τοὺς ἀγγίξης καὶ λιγάκι μονάχα. Εἶναι καὶ μερικοὶ φιλόδοξοι, που τοὺς βαστᾶ ἕνας ἀκούραστος καὶ ἀστέρευτος ἐnthουσιασμὸς γιὰ τὸν ἑαυτό τους.

— Αἶ, καὶ τοὺς λὲς καλοὺς αὐτούς; Ὅστε καὶ ὁ ἴδιος παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει καὶ κακὸς ἐγωισμὸς!

— Ὅχι, δὲν τοὺς λέω καλοὺς, γιατί δὲ μ' ἀρέσουν. Ἄν ἦταν Νάρκισσοι καὶ θαύμαζαν τὴν ὀμορφιά τους, μάλιστα! Μὰ οὔτε καὶ κακοὺς τοὺς λέω. Τοὺς ὀνομάζω κοντόφθαλμοὺς, στενόμυαλοὺς καὶ εὐτυχομένους καὶ τοὺς πιὸ κουτοὺς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζω βλάκες. Μὰ καὶ ἡ βλακεία ἔχει τὸν προορισμὸ τῆς σ' αὐτῆ τῆ ζωῆ, διασκεδάζει κόσμον καὶ συνήθως καὶ ἐκεῖνον που τὴν ἔχει. Ὅσο γιὰ τὴν ἄλλη ζωῆ ἡ βλακεία εἶναι προορισμένη, νομίζω, γιὰ τῆ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ὅστε ἔχει τρανὲς ἐλπίδες ὁ βλάκας. Χρειάζεται βέβαια κάτι περισσότερο πνεῦμα γιὰ νὰ πάγη κανεὶς στὴν κόλαση. Ὑποθέτω, ἄς ποῦμε, καλόγερε, ὅτι ἐσὺ δὲν εἶσαι γιὰ τῆ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

— Ἀφησέ τα αὐτὰ καὶ ἔλα στὸ ζήτημα.

— Τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι ἐγωισμὸς θὰ πῆ ἄνθρωπος καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐγώ μου εἶναι καὶ χρέος μου καὶ δικαίωμά μου.

— Μὰ τότε δὲν ἔχεις καιρὸ νὰ κάνης τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ κυτάξης τὸ ἐγώ σου καὶ θὰ καταντᾶς νὰ ξε-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

χνᾶς τὸ κάθε τι γιὰ τὸ ἐγὼ σου. Καὶ ὄλη σου τῆ δύναμη θὰ τὴν ξοδεύης γιὰ νὰ τὸ ὀργώνης αὐτὸ τὸ ἐγὼ σου.

—Καὶ τὸ ἀξίζει. Τί πειράζει ἂν καλλιεργῶ τὸ ἐγὼ μου, ἀφοῦ ἔτσι δὲν ξεχνῶ ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα, ὅπως λές, παρὰ τὸ ἐναντίο τὰ καταλαβαίνω καλλίτερα, μάλιστα, καὶ στρογγυλότερα. Ὁ ἄνθρωπος που ἀναλύει τὸν ἑαυτό του, γιὰτὶ βεβαιώθηκε πως ἀπ' αὐτὸν ἀρχίζει ὁ κόσμος, αὐτὸς τίποτε δὲν ξεχνᾶ, βλέπει ἴσα ἴσα καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον πως τὸ ἐγὼ του δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἐγὼ μου δὲν εἶναι πρόσωπο, δὲν εἶναι τίποτε που νὰ μοῦ ἀνήκη, εἶναι μιὰ συνέχεια καὶ ἓνα μάζωμα ὄλων τῶν περασμένων ἀνθρώπινων «ἐγῶ», που ἔζησαν στὴ γῆ ἐπάνω, καὶ πρόδρομος ὄλων τῶν ἄλλων, που μέλλεται ἀκόμα νὰ ζήσουν. Νοιώθω τῆ μικρότητα τῆς ζωντανῆς μικρῆς μορφῆς μου, που, ἀπὸ ἀνθρώπινη ἀτέλεια τῆς γλώσσας, κάνω τὸ λάθος καὶ τὴν προσωποποιῶ λέγοντάς τὴν «ἐγῶ», καὶ νοιώθω πως ὅλα τὰ πλούτη μου δὲν εἶναι δικά μου, παρὰ εἶναι ὄλων τῶν ἀνθρώπων, τῶν περασμένων, τῶν τωρινῶν καὶ τῶν ἐρχόμενων. Τὰ ἔχω κληρονομήσει καὶ γώ, ὅπως ὄλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τοὺς πεθαμένους καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς πεθαμένους τῆς φυλῆς μου. Οἱ νεκροὶ μᾶς εὔτειασαν καὶ ἔχομε τώρα ζωντανὰ μέσα μας ὅλα ὅσα ἔζησαν ἐκεῖνοι καὶ μπορεῖ νὰ ἔχωμε μέσα μας καὶ ὅσα θὰ γίνουν ἀξιοὶ οἱ ἀπόγονοί μας νὰ ζήσουν.

—Εἶναι ὁμως καὶ ἄνθρωποι, που τὸ ἄτομό τους τὸ θεωροῦν ἀνεξάρτητο ἀπὸ τ' ἄλλα ἄτομα εἴτε ζωντανὰ

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

εἶτε πεθαμένα, ξεκρέμαστο, σὰν κανένα μαργαριτάρι, που ἔπεσε μετέωρο ἀπὸ τὸν οὐρανό. Καὶ πιστεύουν πως δὲν ἔχουν χρέος κανένα γιὰ τίποτε καὶ σὲ κανένα.

—Τὸ ζήτημα ἐδῶ δὲν εἶναι μόνο πως δὲ βλέπουν καθαρὰ τὰ πράματα καὶ παρεξηγοῦν τὴν ἔννοια τοῦ ἐγώ, στενεύοντάς την, μικραίνοντάς την καὶ μικραίνοντας ἔτσι καὶ τὴν ψυχὴ τους, ἀλλὰ καὶ πως δὲν μποροῦν νὰ νοιώσουν τοὺς δεσμοὺς καὶ τὰ «χρέη» τους, ὅπως τὰ λές, ἀπὸ ἀδυναμία ἀρρωστιάριχη ἢ ἀπὸ κούραση. Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀδύνατοι, οἱ ἀρρωστημένοι καὶ οἱ κουρασμένοι. Καὶ κάθε ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἔτσι, σὰν εἶναι ἀδύνατος. Σὲ μένα τὸν ἴδιο παλαίβουν ἀναμεταξύ τους δυὸ αἰσθήματα, που τὸ ἓνα εἶναι φτωχὸ καὶ τὸ ἄλλο πλούσιο· τὸ αἶσθημα πως εἶμαι ἓνας καὶ χωρισμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, δηλαδή χωρὶς κανένα δεσμό μαζί τους, ἀνεξάρτητος καὶ ἄτομο, φτωχούλης — καὶ τὸ αἶσθημα πως εἶμαι πολλοὶ ἢ ἓνας μέσα στοὺς πολλοὺς καὶ ἓνα μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ζωντανοὺς καὶ πεθαμένους, δεμένος μαζί τους μὲ χίλιων εἰδῶν δεσίματα, ἐλεύτερος καὶ πλούσιος καὶ ὄχι ἀνεξάρτητος. Οἱ ἀδύνατοι, που ἀναφέρνεις, εἶναι ἐκεῖνοι που αἰσθάνονται σὰν ἄτομα ξεκρέμαστα. Τὸ ἄτομο δὲν ὑπάρχει εἶναι μονάχα αἶσθημα τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν κουρασμένων. Εἶναι τὸ στένεμα τῆς ψυχῆς τους. Μποροῦν ἴσως καὶ νὰ γιατρευτοῦν αὐτοὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τους, ἂν ἀνοίξουν καλλίτερα τὰ μάτια τους καὶ ἀναλύσουν τὸ ἐγώ τους ὡς στὸ βάθος. Τότε θὰ δοῦν ποιές εἶναι οἱ ρίζες τους καὶ τὰ δεσίματά τους καὶ τότε τὸ ἐγώ τους

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

τὸ στενὸ θὰ πλαταίνῃ, γιὰτὶ θὰ γίνῃ χίλια κομμάτια. Καὶ τότε θὰ καταλάβουν πὼς δὲν εἶναι ἀνεξάρτητοι, ὅτι ὁμως, ἀναγνωρίζοντας καὶ δεχόμενοι τὶς σκλαβιές τους ὅλες, γίνονται ἐλεύτεροι ἄνθρωποι, ξελευτερώνονται ἀπὸ ἓνα βᾶρος. Ἐὰν μὲ τὴν ἀνάλυση καταλάβουμε πὼς εἴμαστε σκλάβοι τῶν πεθαμένων καὶ μᾶς ὀρίζουν αὐτοὶ, εἶναι βᾶρος τρομερὸ, ὅταν τὸ νοιώθουμε ἀδιάκοπα. Θὰ ξεφορτωθοῦμε τὸ βᾶρος αὐτό, ἅμα τὸ παραδεχτοῦμε καὶ τὸ ξεχάσωμε πάλι καὶ ἀνακατωθοῦμε θαρρετὰ μὲ τοὺς συγκαιρινούς μας ἄνθρώπους, νοιώθοντας μέσα μας μιὰ πειθαρχία κοινωνικὴ καὶ μιὰν ἀλληλεγγύη.

—Καὶ ἂν δὲν γιαιτρευτοῦν οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ ἄρρωστοι μὲ τὴν ἀνάλυση καὶ παραλύσουν ἀκόμα περισσότερο; Ἐὰν καταλάβουν πὼς οἱ πεθαμένοι ὀρίζουν τοὺς ζωντανούς περισσότερο, παρὰ ὅτι αὐτοὶ ὀρίζουν τὸν ἑαυτό τους, δὲ θὰ ποῦν τάχα πὼς δὲν εἶναι ἐλεύτεροι οὔτε ὑπεύθυνοι γιὰ καμιὰ τους πράξη; Καὶ δὲ θὰ γίνονται τότε τεμπέληδες καὶ μοιρολάτρες;

—Καὶ μήπως τώρα, που φαντάζονται τὸν ἑαυτό τους ἄτομα ἀνεξάρτητα καὶ αὐτόβουλα, κάνουν τίποτε; Ἐὰν, ἀφοῦ ἀναλύσουν τὸν ἑαυτό τους, ὅπως λέγω, δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ τὸν συνθέσουν πάλι καὶ ἀναλύοντάς τον πελαγώσουν στὴν ἀνάλυση, τότε αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀξιοὶ νὰ γιαιτρευτοῦν. Ὅτι καὶ νὰ κάμουν, τεμπέληδες θὰ μείνουν καὶ χαλασμένοι, ἄρρωστοι καὶ κουρασμένοι. Εὐκόλα θαυροῦν πρόφασες γιὰ νὰ μὴν κάμουν τίποτε ὡς καὶ φιλοσοφικὰ συστήματα μποροῦν νὰ δημιουργήσουν γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν τεμπελιά τους. Μὰ ἢ

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

τεμπελιά και ή κούραση δικαιολογία δέ χρειάζονται. Οί θεωρίες και τὰ φιλοσοφικά συστήματα είναι χρήσιμα, όσο μπορούν και γιατρεύουν ἀρρώστους και κουρασμένους, και ἔχουν τέτοια δύναμη, όσο βγαίνουν ἀπό μέσα ἀπό τή ζωή. Για μένα γιατρικὸ μπορεί νὰ εἶναι ή ἀνάλυση τοῦ ἑαυτοῦ μου, γιατί μονάχα αὐτή ή θεωρία βγαίνει ἀπό μέσα ἀπό τή ζωή μου. Μ' αὐτὸ τὸ γιατρικὸ ἔβγαλα τὰ ἐμπόδια ἀπὸ τὸ δρόμο μου και ἐμπόδια μου ἦταν οί θεωρίες τῶν ἄλλων. Ἀνάγκη εἶναι ὁ καθένας νὰ φανερώση ὅ,τι ζωὴ ἔχει μέσα του. Τὸ φυτὸ πρέπει νὰ ριζώση, νὰ φυτρώση, νὰ φουντώση, νὰ πάη όσο ψηλὰ μπορεί νὰ φτάση, νὰ ἀπλώση, νὰ πάρη τὴν προγονική του μορφή, τὴν περιφέρειά του τὴ φυσική, νὰ στρογγυλέψη, νὰ γιομίση, νὰ μεστώση. Ἄν τύχουν περιστατικὰ ἀντίθετα και τὸ ἐμποδίσουν νὰ συμπληρώση τὴ ζωὴ του και δὲν μπορέση νὰ τὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴ μέση, κανένας βράχος ἀπέραστος ἀπὸ κάτω ἀπὸ τίς ρίζες του, κανένα ἀστροπελέκι, κανένας ξυλοκόπος με τὴν ἀξίνα του, τότε θὰ περιοριστῇ, θὰ ἀδυνατίση, δὲ θὰ πάρη τὴ μορφή, που ταιριάζει με τὴ δύναμή του, ἢ θὰ ἀφανιστῇ. Ἀλλὰ ὅ,τι ζῆ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπλώνεται ὅσο μπορεί, νὰ φανερώνη τὴ δύναμή του ὅλη, ὅσην ἔχει.

—Σὰν καλὰ τὰ λές αὐτά, μὰ ἂν τὸ φανέρωμα τῆς δύναμης ἐνὸς ἀνθρώπου πάη νὰ πνίξη ἄλλου ἀνθρώπου τὴ ζωή;

—Τί νὰ γίνῃ; Θὰ τὴν πνίξη; Μερικὰ φυτὰ πνίγουν ἄλλα. Ὁ δυνατώτερος νικᾷ.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

—Γιατί νὰ μὴ ζήση καὶ ὁ ἀδύνατος;

—“Ἄν τὸ καταφέρῃ, ἄς ζήση. Καὶ αὐτὸς τις περισσότερες φορές βρίσκει τρόπο νὰ ζήση καὶ ὄπλα γιὰ νὰ πολεμήσῃ. Ὁ ἀδύνατος ἀνακάλυψε τὴν κατεργαριά καὶ μ’ αὐτὴ συχνὰ νίκησε τὴ δύναμη τοῦ δυνατοῦ. Πάρα πολλοὶ ἀδύνατοι μάλιστα καταφέρνουν καὶ ζοῦν, ἴσως γιὰ νὰ ὑπάρχῃ μὲ τὴν ἀνισότητα κάποια ἰσορροπία καὶ κάποια ποικιλία στὴ ζωὴ. Ἄν ὅμως πληθαίνουν τόσο οἱ ἀδύνατοι, που νὰ γίνουν λαὸς καὶ νὰ πνίξουν τοὺς δυνατούς, θὰ χειροτερέψῃ ὁ ἄνθρωπος καί, καθὼς ξέρεις, ἢ ράτσα του εἶναι ἀρκετὰ ἀδύνατη καὶ μικρὴ καὶ τώρα. Δὲν ἀξίζει νὰ ζοῦν ὅλοι, οὔτε σημαίνει τίποτε γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἂν λείψουν μερικοί. Ἐπειτα καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀδύνατους εἶναι καλλίτερα νὰ μὴ ζοῦν, που ἡ ζωὴ γι’ αὐτοὺς εἶναι βάσανο καθημερινὸ καὶ πόνος ἀδιάκοπος καὶ βάρος. Καλλίτερα νὰ ζοῦν ἐκεῖνοι που ὑποφέρουν τὴ ζωὴ χωρὶς νὰ παθαίνονται.

—Μὰ δὲν εἶναι δίκαιο αὐτὸ που λές. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν δικαιοσύνη σ’ αὐτὸ τὸν κόσμο;

—“Ὅχι, δὲν ὑπάρχει· ἢ, καλλίτερα, δὲν ξέρω ἂν εἶναι δίκαια ἢ ἄδικα αὐτὰ που λέω, μὰ οὔτε μὲ τὴ συζήτησή μας καὶ μὲ τις θεωρίες τῶν ἀνθρώπων οὔτε καὶ μὲ τις φιλανθρωπικὲς τους πράξεις διορθώνονται. Αὐτὰ ὑπάρχουν, ἀδιάφορο ἂν τὰ νομίζωμε μεῖς δίκαια ἢ ἄδικα, καὶ μ’ αὐτὰ θὰ ζήσωμε.

—Ἄ, μὰ ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ ὑποφέρω τὴν ἀδικία!

—Μπορεῖς, ἀφοῦ ζῆς καὶ δὲ φαίνεσαι καὶ πολὺ δυστυχισμένος. Ἄλλὰ ποιὸς σ’ ἐμποδίζει, ἀφοῦ μάλιστα

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

είσαι και καλόγερος, να προσπαθήσης με τή φιλανθρωπία να ἐλαφρώσης τὰ βάρη τῶν ἀδικημένων, ὅπως τοὺς χαρακτηρίζεις; Κάμε νοσοκομεῖα ἢ γίνου σοσιαλιστής. Ἐγὼ προτιμῶ να ὑποστηρίζω τοὺς δυνατούς. Ἀφήνοντας τή ζωὴ να βαραίνη ὅσο μπορεῖ περισσότερο ἐπάνω στοὺς ἀδύνατους, βοηθῶ μονάχα ἐκείνους, που ἀντέχουν στὸ βάρος να ζήσουν.

—Ἐμένα μ' ἀρέσει ἡ ἰσότητα καὶ ἡ δικαιοσύνη.

—Θεωρίες! Καὶ εἶναι περιττὲς ὅλες οἱ θεωρίες, ὅσες δὲ βγαίνουν, σὰ συμπέρασμα, ἀπὸ κάποια ἐνέργεια δική μας.

—Δὲν κάνω θεωρίες. Ἡ καλογερικὴ εἶναι σύμφωνη με τή θεωρία μου. Γίνε καὶ σὺ καλόγερος. Ἀφοῦ ἡ ἀδικία σ' αὐτὸ τὸν κόσμο καὶ ἡ ἀνισότητα δὲν μποροῦν να λείψουν, ἄς λείψῃ ὁ κόσμος. Ὅταν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι συμφωνήσουν καὶ γίνουν μοναχοί, ἀσπαζόμενοι τὸν ἄγαμον βίον, τότε θὰ λείψῃ ἀπὸ τὴν γῆν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπιταχύνεται οὕτως ἡ ἔλευσις τῆς δευτέρας παρουσίας καὶ σὺν αὐτῇ ἡ ἀπόλαυσις τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν.

—Ἀμήν! Ἀλλὰ δὲν τὰ πιστεύεις αὐτὰ που λές, γι' αὐτὸ μάλιστα τὰ λές καὶ με ἐλληνικοῦρες. Μετάφρασε τα στὴ γλῶσσα σου να δῆς πως δὲ σημαίνουν τίποτα ὅλ' αὐτά. Μὴν κάνης περιττὲς θεωρίες. Εἶναι πολὺ ἀρκετὲς οἱ ἀναγκαῖες θεωρίες, που κάνομε θέλοντας καὶ μὴ.

—Τί ἄλλο κάνεις κ' ἐσύ, παρὰ θεωρίες; Γιατί τάχα να μὴν εἶναι περιττὲς καὶ οἱ δικές σου;

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

—Οί θεωρίες μου, έμένα, είναι ή ζωή μου, δηλαδή μιὰ φωτεινή προβολή, που βγαίνει από τις πράξεις μου. Τις θεωρίες μου έγω δέν τις κάνω για να περνᾶ ή ώρα. Οί θεωρίες μου βγαίνουν σαν αποτέλεσμα από τή ζωή μου και είναι άχώριστες από δαύτην. Σύ, καλόγερε, που καμώνεσαι πως θυμώνεις με τήν άδικία του κόσμου, είσαι τάχα βέβαιος πως δέν τρώς τὸ ψωμί κανενός άλλου ανθρώπου, ίσως πιὸ χρήσιμου από σένα; Και πές μου, καλόγερε, ἀληθινά, όταν πιάνεσαι στο "Άγιον "Όρος με τούς άλλους καλογέρους και τούς καταχερίζης, ἄραγε φιλοσοφεῖς ὅπως σήμερα; Και, όταν κάνης τὰ αδύνατα δυνατὰ για να γίνης ήγούμενος τής μονής σου, είσαι δίκαιος; Γιατί να μή γίνουν ὄλοι οί καλόγηροι ήγούμενοι; Δέν είναι δίκαιο ἄραγε και τοῦτο; Γιατί να ὑπάρχη άνισότητα; Οί θεωρίες οί δικές σου δέν ἔχουν καμιὰ σχέση με τή ζωή σου, καλόγερε. Ζῆς ὅπως ὅπως και τις ὥρες, που δέν ἔχεις τί να κάμης, γίνεσαι φιλόσοφος. Γι' αὐτὸ και πέφτεις ὄξω. Μπορεῖ να είναι ὡραίες οί θεωρίες σου για τήν ισότητα και τή δικαιοσύνη και για τὰ αἰώνια ἀγαθὰ, που φαντάζεσαι ἢ δὲ φαντάζεσαι, μα δέν ἔχουν καμιὰ σχέση με τή ζωή σου και τότε μου είναι περιττές. Θα μου ἄρεσε, αν μποροῦσες να μου διηγηθῆς ἀληθινὰ τί κάνεις στο "Άγιον "Όρος. Φαντασία ἔχω και γὼ και μπορῶ να φανταστῶ κόσμους ἄπειρους, που θα ἦταν παραδεισένιοι, μα στο "Άγιον "Όρος δέν πῆγα και θα ἤθελα να μάθω τί φτειάνετε αὐτοῦ. Δὲ θα μπορέσης ὁμως σὺ να μου τὰ διηγηθῆς αὐτὰ, γιατί θα στολίσης τὸν ἑαυτὸ σου

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

και τούς φίλους σου περίσσια και θα βρίσης την αντίθετη μερίδα. Αυτά σας δα τα καμώματα έφεραν τούς Ρώσους στο "Άγιον Όρος.

— "Άς τ' αφήσωμε αυτά τα δύσκολα ζητήματα, φιλε μου... Δέν τρώμε κανένα πεπόνι;

— "Ακούς εκεί; "Έτσι σε θέλω, καλόγερε, να είσαι φυσικός.

— Αύξέντιε, φέρε μας κανένα από κείνα τα καλά πεπόνια, που φυλάει ο γούμενος στο κελάρι· διάλεξε το πιό γινωμένο. Φέρε μας και κρασί.

— Και ύστερα πρέπει να φεύγω, γιατί νύχτωσε.

Ο Αύξέντιος το καλογεροπαιδι, ο δόκιμος, πήγε και μάς έφερε ένα πεπόνι και ο καλόγερος το έκοψε με πολλή τέχνη και το φάγαμε και ήπιαμε το κρασί.

Πήρα το μονοπάτι και πηγαίνοντας στοχαζόμουν. Για μένα ή σκέψη και οι ιδέες είναι το φως, που φωτίζει το δρόμο μου. Χωρίς το φως αυτό δε θα μπορούσα να ζήσω και θα ήταν τραγικό, αν δέν ήταν ταιριασμένες ή σκέψη μου και ή ζωή μου και αν πάλαιθαν αναμεταξύ τους άτέλειωτα. Η ζωή μου πηγαίνει να μοιάση με τις ιδέες μου ή, και άλλοιώς, από τη ζωή μου βγαίνουν οι ιδέες μου, που φωτίζουν πάλι αυτές τη ζωή μου και την αλλάζουν. Δε χάνομαι στις ιδέες μου, γιατί δέν τις πολυπιστεύω. Οι λυμένες από κάθε δεσμο με τη ζωή μου ιδέες σέρνονται από κάτι άτια, που λέγονται πόθοι, και οι πόθοι γεννούν κάτι φουσκαλίδες ή αερόστατα, που λέγονται όνειρα, και τα όνειρα είναι καπνός. Όταν αρχίζω να πελαγώνω μέσο' στις ιδέες

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

μου ἢ ὅταν ἀρχίζω νὰ στερεύω τὸ μυαλό μου, πιάνω μιὰ πέτρα, ἓνα δέντρο, τὸ χῶμα γιὰ νὰ βεβαιωθῶ πως δὲν παραστρατίζω ἢ πως παραστρατίζω. Γι' αὐτὸ κατακαταπιάνομαι καὶ σ' ἐνέργειες μέσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀνάγκη γιὰ νὰ μὴ χάνωμαι, εἶναι ἀνάγκη καὶ γιὰ νὰ μὴ στερεύω ἢ σκέψη μου. Τὸ μυαλό μου κουνιέται ὅπως πρέπει, ὅταν ἐνεργῶ, καὶ τότε ἡ σκέψη φωτίζει τὴν ἐνέργειά μου καὶ αὐτὴ πάλι κανονίζει τὴ σκέψη μου.

Περπατῶντας γοργὰ ἀνάμεσα στὰ χαμόκλαδα καὶ στὶς μεγάλες πέτρες, που κοίτονται σκόρπιες σὲ κεῖνο τὸ μέρος, ἔφτασα βράδυ βράδυ στὴ Χώρα.

Ἀμφιβολίες.

Ἐν' ἄλλο δειλινὸ ξαναπῆγα στὸ μετόχι, μὰ ὁ καλόγερος ἔλειπε· ἦτανε μονάχα ὁ Αὐξέντιος. Ὅρεξη γιὰ ὀμιλίες δὲν εἶχα, γιὰτὶ ἤμουν κακοδιάθετος. Τοῦ εἶπα πως θὰ πάγω νὰ καθήσω ἔξω νὰ ξεκουρασθῶ καὶ νὰ μὴ μοῦ φέρη οὔτε καρέκλα οὔτε ἄλλο τίποτε. Ἀπὸ ἓνα κοφίνι, που ἦταν μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ μετοchioῦ, πῆρα μιὰ ντομάτα λίγο πράσινη καὶ τὴν ἔφαγα δίχως ἀλάτι. Γιὰ νὰ μὲ περιποιηθοῦν μὲ τὰίζαν οἱ Σαμοθρακίτες ὄλο κρεατινὰ φαγητά, μέλι καὶ μυζήθρες νωπές καὶ τὸ στομάχι μου ἐπιθυμοῦσε, φαίνεται, λαχανικά. Κάθησα ἔξω ἀπὸ τὸ μετόχι στὸ χῶμα. Ἐξαφνα γύρισα κατὰ τὴ Ρούμελη καὶ ταραχτήκα δυσάρεστα. Ἦμουν σὲ νησι ἐλληνικὸ περιτριγυρισμένος ἀπὸ πατριῶτες

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

μου και με φύλαγε όλοτρόγυρα ή θάλασσα. Αυτό τὸ ἤξερα καλά ἐκείνη τὴν ὥρα. Εἶδα όμως τὴ στεριά τῆς Θράκης και τὴ φοβήθηκα με τοὺς πολλοὺς βαρβάρους. "Ακεφος, καθὼς ἤμουν, ἐνοιωσα τοὺς "Ελληνες, που πάντα γυρεύουν τὰ νησιὰ νὰ πιάσουν, γιατί δὲν τοὺς ἀρέσει τὸ ἀντίκρυσμα τῶν βαρβάρων. Τὸ σπίτι τους πρέπει θάλασσα νὰ τὸ ζώνη, γιατί κουράζονται νὰ πολεμοῦν και εἶναι ἀνάγκη νὰ ζοῦν πάντα ἀσφαλισμένοι ἀπὸ ἐχτροὺς, σίγουροι γιὰ τὴν ἡσυχία τους, μακριὰ ἀπὸ κόπους, κινδύνους και πολέμους γιὰ νὰ δουλεύουν ἡσυχά γιὰ τὸ ψωμί τους και τὸ βράδυ βράδυ νὰ περνοῦν τὴν ὥρα τους με ὠραῖες κουβέντες πολιτικὲς και με σκέψεις εὐκόλες και εὐχάριστες. Προπάντων μακριὰ ἀπὸ κόπους. Βέβαια δὲν εἶναι στρατιωτικὸ ἔθνος οἱ "Ελληνες οὔτε καταχτητικὸ. Ποτὲ δὲν ἔκαναν καταχτητικὲς προσπάθειες περισσότερες, παρ' ὅσο χρειάζονταν γιὰ τὴν αὐτοσυντηρησιὰ τους. Μὰ τόση δὲ προσπάθεια, ἂν θέλουν νὰ ζήσουν οἱ "Ελληνες, πρέπει πάντα νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ τὴν κάμουν. Πολιτικὴ κυριαρχία ἐπάνω σὲ ξένα ἔθνη ποτὲ τους δὲ γύρεψαν οὔτε θὰ γυρέψουν. "Αν ἡ "Ιδέα, που πρωτοφύτρωσε και καλλιεργήθηκε σ' ἑλληνικὰ κεφάλια και τὰ ὀρίζει ἀπὸ τότε που γεννήθηκε, ἂν ἡ "Ιδέα πῆγε και σκλάβωσε κι ἄλλα ἔθνη, τὰ σκλάβωσε, χωρὶς νὰ κοπιᾶσουν οὔτε στρατιωτικὰ οὔτε ἀλλοιώτικα οἱ "Ελληνες, χωρὶς νὰ κάμουν πολέμους γιὰ νὰ τὴν ἐπιβάλουν. Ὁ τρόπος ὁ ἑλληνικὸς τῆς σκέψης, που φανερώθηκε και στὰ καμῶματά τους ὄλα, μὰ πρὸ πάντων στὴν ἀπλή, λε-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

πτῆ καὶ τέλεια τέχνη τους, μάγεψε τοὺς ἀνθρώπους.

Γιὰ νὰ μείνουν ὁμως ἐλεύτεροι οἱ Ἕλληνες νὰ πλάθουν ἰδέες καὶ νὰ τὶς χαίρωνται—ὅσο καὶ παλιωμένες, γερασμένες, ξεμωραμένες τοὺς ἀρέσει νὰ τὶς πλάθουν—εἶναι ἀνάγκη νὰ ζήσουν καὶ νὰ μείνουν Ἕλληνες καὶ γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ καταπονοῦν βαρβάρους. Τοὺς φοβοῦνται οἱ Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους, που κάθε τόσο προσπαθοῦν νὰ τοὺς χάψουν. Γιὰ νὰ γλυτώνουν ἀπ' αὐτοὺς πρέπει νὰ εἶναι καὶ στρατιῶτες λιγάκι, σκοποὶ καὶ φύλακες, καὶ ἀντὶς γιὰ κάστρα νὰ ἔχουν πάντα τὰ σώματά τους ἔτοιμα—εἴτε μὲ στολές εἴτε δίχως στολές—γιὰ νὰ φυλάγουν καλὰ τὴν ἐλληνικὴ φυλὴ καὶ τὰ ἐλληνικὰ τὰ χῶματα. Ἀπὸ τότε που ὑπάρχει ἐλληνικὴ φυλὴ, τὴ στρατιωτικὴ παράδοση δὲν τὴν ἔχασε καὶ τὴν Ἀρετὴ (ἀπὸ τὴ λέξη Ἄρης) τὴ φαντάζονταν ὁ ἀρχαῖος γεμάτη ἀντρείοσύνη. Καί, ὅσο δὲν τὴ χάνει τὴν παράδοση αὐτὴ, πάντα θὰ ὑπάρχη ἡ φυλὴ. Μόλις τὴ χάσει, θὰ πεθάνη—ἢ θὰ γίνῃ σὰν τοὺς Ἑβραίους.

Οἱ Ἑβραῖοι, οἱ τωρινοὶ καὶ ὄχι οἱ ἀρχαῖοι, μὲ τὰ σαχλὰ ἰδανικά τους καὶ χωρὶς ὄπλα φονικά πᾶν νὰ καταχτήσουν τὴν Εὐρώπη. Καὶ ὁμως δὲν ξυπάζομαι. Τὰ ἰδανικά τους—ὁ ἀντιστρατιωτισμός, ὁ σοσιαλισμός, ἡ ἰσότητα, ἡ δικαιοσύνη, ἡ συμπονιὰ γιὰ κάθε ἀδυναμία ἢ ἀρρώστια, τὸ ἰσοπέδωμα τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸν ἀποκεφαλισμὸ τῶν δυνατῶν—ἰδανικά ἀνθρώπων ἀπόλεμων, δὲν μποροῦσαν νὰ μὴν ἐπικρατήσουν τώρα στὴν Εὐρώπη, ἀφοῦ εἶναι σαχλά.

Ἕνα προτέρημα ὁμως ἔχουν οἱ Ἑβραῖοι, που δὲν τὸ

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

ἔχουν οἱ Ρωμαῖοι: δὲ στηρίζονται στὴ φήμη γιὰ τὶς ἰδέες τῶν πατέρων τους γιὰ νὰ συγκινήσουν τὸν κόσμο, παρὰ μὲ τωρινὰ δημιουργήματά τους, ὅσο σαχλὰ καὶ νὰ εἶναι, ἐπιβάλλονται.

Νεκρικὸς διάλογος.

Καὶ τρίτη φορὰ πῆγα στὸ μετόχι, πάλι ἀπόγεμα. Ἦσιγαλιὰ ἐκείνης τῆς μεριᾶς ἄφηνε τὶς σκέψεις μου καὶ ξανοίγονταν. Πάλι δὲν ἦταν ὁ καλόγερος ἐκεῖ· εἶχε πάει κι αὐτὸς στὰ βορινὰ χωράφια τοῦ μετοχιοῦ. Μὰ ἔλειπε καὶ ὁ Αὐξέντιος, που ξέχασε ὡστόσο νὰ λύση τὸ φύλακα τοῦ μετοχιοῦ, τὸ μαντρόκυλο, ἀπὸ τὸ δέντρο που ἦτανε δεμένος. Καί, μόλις μὲ εἶδε, πετάχτηκε ἀπὸ χάρμη, χύμιξε νὰ μὲ ἀρπάξη, κόντεψε νὰ πνιγῆ ἀπὸ τὴν ἀλυσσοῖδα που ἦταν δεμένος, μου ἔδειξε πολλὰ δόντια του καὶ γαύγισε, γαύγισε ὡς ὅτου ἔφυγα καὶ δὲ μ' ἔβλεπε πιά κι οὐδὲ μὲ γρικοῦσε. Πῆγα καὶ κάθησα σὲ μιὰ πέτρα μακριὰ ἀπὸ τὸ μετόχι κ' ἔβλεπα τὴ θάλασσα. Καὶ μοῦ συνέβηκε τότε κάτι παράξενο, που θὰ τὸ θυμοῦμαι ὅσο ζῶ. Μοῦ φάνηκε πως ἦρθε καὶ κάθησε κοντά μου ὁ Φαρδύς, ἐκεῖνος ὁ διαλεκτικός, ἐνῶ ἦταν ἀπὸ χρόνια πεθαμένος, καθὼς ἤξερα καλά. Καὶ μοῦ μίλησε ἔτσι:

—Τί νέα μᾶς φέρνεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ξένη; Διψῶ νὰ μάθω. Ξέρεις, ἐγὼ δὲν εἶμαι χυδαῖος ἄνθρωπος, σὰν αὐτοὺς ἐδῶ πέρα· εἶμαι γραμματισμένος.

—Ἄ, χαίρομαι πολὺ.

Τοῦ ἀποκριθῆκα χωρὶς νὰ ξαφνιστῶ καθόλου, σὰ νὰ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

τὸν γνῶριζα ἀπὸ πολλὰ χρόνια καὶ σὰ νὰ μὴν ἤξερα πῶς ἦταν πεθαμένος. Καὶ ἔπειτα εἶπα·

—Τί νέα; Νά, τὰ ἴδια. Ὅλα μοῦ φαίνονται παλιὰ ἐμένα. Τὰ καινούργια θὰ εἶναι ἐκεῖνα που ἐμεῖς θαυτειάσωμε ἢ τὰ παιδιὰ μας. Ἐσὺ σὰν τί καινούργιο θέλεις νὰ μάθης;

—Νά, λένε πῶς δὲ στέκεται καλὰ ἡ κυβέρνησις, θὰ παραιτηθῇ τὸ ὑπουργεῖο.

—Ἄ, σὲ μέλει πολὺ γιὰ τὸ ὑπουργεῖο; Δὲν τὸ ἤξερα. Ἐμένα δὲ μ' ἐνδιαφέρει καθόλου· εἶναι καθημερινὲς φιλοκοπιᾶς τῆς πολιτικῆς μας. Ἐδῶ, στὴν ἐρημιὰ που βρίσκεσαι, δὲν κατάφερες νὰ καταργήσης καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν κυβέρνησις;

—Ναί, συχνὰ μοῦ ἤρθε στὸ νοῦ ἡ ἰδέα τοῦ κοσμοπολισμοῦ καὶ κάμποσες φορές στοχάστηκα πῶς εἶναι περιττοὶ οἱ πόλεμοι καὶ δὲν ταιριάζει νὰ σφάζονται ἄνθρωποι ἀναμεταξύ τους. Ὅλοι ἓνα δὲν εἶμαστε; Ἐπειτα πόσα χρήματα χάνονται στοὺς πολέμους καὶ πόσες ζωές! Γιατί δὲ σβήνομε τὰ σύνορα τῶν ἐθνῶν;

—Σὰ νὰ ἦταν γραμμένα μὲ κιμωλία σὲ κανένα μαυροπίνακα ἢ μὲ ραβδί στὴν ἄμμο! Ἄν ἦτανε στὸ χέρι μας...

—Καὶ βέβαια, στὸ χέρι μας εἶναι. Ἄς συμφωνήσουν τὰ ἔθνη μεταξύ τους νὰ μὴν πολεμοῦνται κ' ἔτσι σιγὰ σιγὰ θὰ σβήσουν κι αὐτὰ τὰ ἴδια.

—Μὰ νά, που δὲν τὸ θέλουν. Ὅσα εἶναι κουρασμένα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους ἄς κοιμηθοῦν. Μὰ πάντα μένουν ἄλλα ξυπνητὰ καί, ὅσο εἶναι ξυπνητὰ, ἢ ζωντανάδα τους δὲν τ' ἀφήνει νὰ ἡσυχάσουν, παρὰ τὰ σπρώχνει

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

ἀδιάκοπα στήν ἐπικράτηση, στήν ἡγεμονία τοῦ κόσμου. Καί γίνονται οἱ πόλεμοι. Τοὺς Γιάπωνες δὲν τοὺς περίμενες νὰ ξεφυτρώσουν ζωντανοὶ στήν Ἀσία.

—Καλά, ἄφησε τὰ ἔθνη καὶ πάρε τὰ ἄτομα, που αὐτὰ κάνουν τὰ ἔθνη. Παραδέξου πως ὄλο καὶ πληθαίνουν οἱ ἄνθρωποι, που θέλουν τὴν ἡσυχία τους καὶ τὴν καλοπέραση καὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς πολέμους, γιὰ τὰ ἔθνη, γιὰ τὴ δέξα, γιὰ τὴ νίκη.

—Καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ κουρασμένοι. Γυρεύουν τὴν εὐτυχία. Καὶ εὐτυχία γι' αὐτοὺς εἶναι ὁ ὕπνος καὶ ἡ ἡσυχία. Ἐνῶ οἱ δυνατοὶ ἄλλην εὐτυχία θέλουν, τοὺς κόπους, τοὺς κινδύνους, τὴ νίκη.

—Δὲν ξέρω ἂν εἶναι δυνατοὶ ἢ ἀδύνατοι, μὰ ὄλο πληθαίνουν αὐτοὶ που λέγω.

—Δὲν ἔκαμα τὴ στατιστικὴ τους οὔτε τὴν τωρινὴ οὔτε τὴν πρωτιτερινή.

—Τουλάχιστο στήν Εὐρώπη ἔτσι φαίνεται. Ἄν γίνεταί ἄλλοιῶς σ' ἄλλα μέρη τῆς γῆς, μπορεῖ, μὰ καὶ κεῖ μὲ τὸν καιρὸ θὰ καταντήσουν οἱ ἄνθρωποι σὰν τοὺς Εὐρωπαίους.

—Τί μὲ μέλλει τὸ θά. Τὰ μελλούμενα δὲν τὰ ξέρω. Μπορεῖ νὰ γίνουν ἔτσι, μὰ μπορεῖ νὰ γίνουν κι ἄλλοιῶς. Ποιὸς ξέρει ἂν, ἀντὶ νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἀδύνατοι, δὲν ἐπικρατήσουν οἱ δυνατοί. Τὰ μελλούμενα τὰ ἔχομε στὸ χέρι μας, ἐμεῖς, μὰ πρόβλεψες δὲν μποροῦμε νὰ κάμωμε. Ὅσο ἔξυπνοι καὶ νὰ εἴμαστε, δὲν ξέρομε τί θὰ βγῆ. Λοιπὸν τί νόημα ἔχει νὰ μᾶς πιέζη ἡ τωρινὴ κατάσταση—καὶ ἐπομένως οἱ θεωρίες—τῶν τριγυρινῶν

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ἀδύνατων ἀνθρώπων τόσο, που νὰ φανταζόμαστε πως καὶ τὰ μελλούμενα, ὅπως τὰ συγκαιρινὰ πράματα, μᾶς ἀνήκουν. Μπορεῖ τὸ μέλλον νὰ γίνη τῶν δυνατῶν.

—Μὰ πὶδ σωστός ἀπὸ τίς πατρίδες εἶναι ὁ κοσμοπολιτισμός.

—Δὲν τὸ ξέρω. Ἐγὼ ἓνα μονάχα ξέρω, πως ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ γίνω κοσμοπολίτης, γιατί ὁ κοσμοπολιτισμός, που, περνώντας ἀπὸ τὴ λογικὴ μου, φαίνεται σὰ σωστός, δὲν μπόρεσε ἀκόμα νὰ χωθῆ στὰ κόκκαλά μου καὶ στὰ νεῦρα μου, στήν αἴσθησή μου, θέλω νὰ πῶ, γιὰ νὰ γίνη δικός μου. Ὁ κοσμοπολιτισμός γιὰ μένα εἶναι μιὰ παράσταση ξένη. Μόνο μὲ τὸ λογικό μου μπορῶ νὰ τὴ νοιώσω καὶ γι' αὐτὸ οὔτε μιὰ τρίχα τοῦ κεφαλιοῦ μου δὲν καταφέρνει ν' ἀλλάξη. Αἴσθημα δικό μου δὲν εἶναι.

—Μὰ μπορεῖ νὰ γίνη τῶν παιδιῶν σου αἴσθημα. Οἱ συγκοινωνίες οἱ εὐκόλες, τὰ βιβλία τὰ ἀναριθμητά, οἱ γλῶσσες που μαθαίνομε...

—Ναί, τὰ ξέρω αὐτά. Ἴσως νὰ εἶναι ἔτσι. Θὰ πρέπη νὰ τὰ πάρω ἀπὸ μικρὰ στὸ Παρίσι τὰ παιδιά μου, νὰ μὴν τὰ μάθω τὴ γλῶσσα τους, νὰ μὴν ἀκοῦν τίποτα ἐλληνικὸ γύρω τους, δηλαδή νὰ τὰ ἀναθρέψω ἔξω ἀπὸ τὴ Ρωμιοσύνη καὶ ἀπὸ κάθε πατρίδα, μὲ δασκάλους κοσμοπολίτες, σὲ δέκα γλῶσσες καὶ νὰ τὰ ταξιθεύω ἀπὸ τόπο σὲ τόπο ὅλα τους τὰ νιάτα. Ἡ θύμηση ἀπὸ τὰ παιδιάτικά τους χρόνια πρέπει νὰ μὴν εἶναι ἐλληνική, μὰ οὔτε καὶ γαλλική, γιατί δὲν εἶναι σκοπὸς νὰ τὰ ἀρπάξω ἀπὸ τὸ βάραθρο μιᾶς πατρίδας γιὰ νὰ τὰ

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

ρίξω σ' ἄλλης πατρίδας τὴν καταβόθρα. "Ἄν τὰ δικά μου τὰ νιάτα δὲν ἦταν ἐλληνικά, ἴσως δὲ θὰ ἦμουν "Ἕλληνας καὶ γώ. Ἡ πατρίδα τὸ περισσότερο εἶναι ἡ θύμηση ἀπὸ τὰ νιάτα." Ἐπειτα ἔρχονται οἱ κληρονομικὲς αἰτίες καὶ ἄλλα. Μὰ πῶς νὰ κάμω τὰ παιδιά μου κοσμοπολίτες, ἀφοῦ ἐγὼ δὲν εἶμαι καὶ ἀφοῦ δὲν αἰσθάνομαι πως ὁ κοσμοπολιτισμὸς εἶναι καλλίτερος ἀπὸ τὶς πατρίδες; Νὰ φύγω ἀπὸ κοντὰ τους καὶ νὰ μὴν τὰ ξαναδῶ πιὰ γιὰ χάρη τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ; Εἶναι περιττό. Ἐέρεις λοιπὸν πῶς θὰ τὰ ἀναθρέψω τὰ παιδιά μου; Θὰ τ' ἀφήσω νὰ γεννηθοῦν ὅπου γεννηθοῦν, θ' ἀφήσω τὰ λόγια μου νὰ πέφτουν ἐπάνω τους ὅπως τύχη, θ' ἀφήσω τὸ παράδειγμά μου καὶ τὸ γύρω κόσμον νὰ τοὺς ἐπηρεάσῃ ὅπως θέλει, μονάχα θὰ προσπαθήσω νὰ ξυπνήσω μέσα τους ὅ,τι ζωὴ ἔχουν, ὅ,τι δικό τους ἔχουν, ἂν ἔχουν τίποτε ἰδιαίτερο. Καὶ ἄς γίνουν ὅ,τι θέλουν. Μὰ δὲν μπορῶ νὰ πάψω ἐγὼ νὰ εἶμαι "Ἕλληνας, ἐπειδὴ τὸ θέλει μία θεωρία ἢ ἓνα αἶσθημα ὄχι δικό μου, παρὰ ξένο.

—Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως θὰ γίνουν οἱ ἄνθρωποι κοσμοπολίτες. Τὰ ἔθνη εἶναι σωρὸς ἀπὸ ἀνθρώπους, που ζοῦν μαζί, ἀνθρωπομαζώματα. Ἀφότου τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν δὲν τοὺς εἶναι πιὰ καὶ τόσο ἀπαραίτητο νὰ ζοῦν μαζί, χάνεται σιγὰ σιγὰ καὶ ἡ ἀντίληψη πως τὸ ἔθνος εἶναι πρόσωπο καὶ τὸ ἔθνος γίνεται κουρέλι, διαλύνεται.

—Σὲ κάθε ἐποχῇ μεγάλου πολιτισμοῦ γεννιέται τὸ αἶσθημα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἢ τὴν πολιτικὴ κούραση. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι στὸν καιρὸ τοῦ προχωρημένου πολιτισμοῦ τοὺς ἔλεγαν *Ubi bene, ibi patria*.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Και κείνον τὸν καιρὸ θαυρίσκονταν μερικοί, που θὰ ἔλεγαν αὐτὰ που λές και σὺ ὕστερα ἀπὸ τόσους αἰῶνες. Οἱ θεωρίες σου δὲν εἶναι οὔτε κὰν καινούργιες. Ὅμως ὕστερα ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἦλθαν και ἄλλα ἔθνη και ἔζησαν και πολέμησαν ἀναμεταξύ τους και τὰ ἐχώρισαν σύνορα κρατῶν. Πως ὁ κοσμοπολιτισμὸς εἶναι μονάχα ἓνα ἀπὸ τὰ φαινόμενα κάθε πολιτισμοῦ, δὲν τὸ βλέπεις;

—Εἶσαι πατριώτης, μπράβο σου.

—Σ' εὐχαριστῶ, ἀλλὰ «πατριώτης» δὲν εἶμαι. Πολλοὶ μὲ λέν ἔτσι, και ἄλλοι θὰ μὲ ὀνομάζουν ἴσως «φιλόδοξο». Μὰ δὲ μὲ μέλει. Ἄν πήγαινα τώρα στὴ Μακεδονία νὰ παλαίψω μὲ τοὺς Βουλγάρους, θὰ ἔλεγε ὁ κόσμος: «Τί πατριώτης!». Ὅμως δὲ θὰ πήγαινα ἀπὸ φιλοπατρία στὴ Μακεδονία και εἶναι τόσο μπερδεμένες οἱ αἰτίες, που μὲ ἀναγκάζουν νὰ ἐνεργῶ σὲ κάθε περίπτωση ἔτσι ἢ ἀλλοιῶς, που δὲν μπορῶ νὰ τις ξεδιαλύνω και χαίρομαι γι' αὐτό. Αἰσθάνομαι δλο τὸν πλοῦτο και τὰ ἀκατανόητα και μπερδεμένα ἐλατήρια τῆς ζωῆς. Μ' ἀρέσει νὰ μὴ δύνωμαι νὰ ἐξηγήσω καλὰ καλὰ μιὰ πράξη μου. Χάνεται ὁ πλοῦτος τῶν αἰτιῶν, δταν προσπαθῶ νὰ τις ἐξηγήσω. Τί φτωχὴ που εἶναι κάθε ἐξήγηση και τί πλούσια ἢ ζωὴ! Και δροσερὴ και ζουμερὴ και ἀνεξάντλητη, ἀναρχη και ἀτέλειωτη, ἀπεριόριστη, ἀνυπολόγιστη, μυστικὴ, τρισβαθη, ἀναρχικὴ και ἀνεξήγητη, γεμάτη μύθους και προβλήματα, εἰρωνικὴ και σκληρὴ, τρελὴ, μεγαλόδωρη και ἀδιάφορη, ἀνοιχτοχέρα και κακὴ!..

—Λοιπὸν, γιατί θὰ πήγαινες στὴ Μακεδονία, ἀφοῦ

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

ἡ ζωὴ εἶναι τόσο πλατειὰ καὶ πλούσια καὶ ἀφοῦ δὲν τῇ στενεύεις μὲ πατριωτικὲς στενοκεφαλιές;

—Σὲ κάποιον κάμπο, τριγύρω κλεισμένον μὲ σύνορα, που τὸν λὲν οἱ ἄνθρωποι πατρίδα, ἐκεῖ γεννήθηκα, ἐκεῖ εἶναι θαμμένοι οἱ πατέρες μου, ἐκεῖ ἀπὸ μικρὸς ἀνατρέφηκα καὶ μεγάλωσα. Κάθε θύμηση τοῦ κάμπου αὐτοῦ εἶναι δική μου θύμηση. Τὰ νιάτα μου εἶναι μιὰ θύμηση βαθειὰ καὶ στερεά, που δυναμώνει μέσα μου τὴν πατρίδα. Στὸν κάμπο αὐτὸν βρέθηκα καὶ μένω πότε γιερὸς καὶ πότε ἄρρωστος. Στὸν κάμπο αὐτὸν περπατῶ, τρέχω, περιδιαβάζω, χαίρομαι, στενοχωριῶμαι, ταραζομαι καὶ βαριῶμαι καὶ κοιμοῦμαι. Σ' αὐτὸν τὸν κάμπο λιάζομαι καὶ ζεσταίνομαι ἢ κρυώνω καὶ βρίσκω σπηλιές γιὰ νὰ χωθῶ καὶ ροῦχα γιὰ νὰ ντυθῶ ἢ ἴσκιους στὰ σύδεντρα καὶ δροσερὰ νερά. Ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ κουνιοῦμαι, στὸν κάμπο αὐτὸν κουνιοῦμαι μὲ δρασκελιές μικρὲς ἢ μεγάλες καὶ ἀνακατώνομαι σὲ ἀνθρώπινα καμῶματα γιὰ νὰ ταραζομαι περισσότερο καὶ ἔπειτα νὰ καθαρίζομαι, νὰ βγαίνω σὰν τὸ χρυσάφι ἀπὸ τὴ φωτιά. Τί ἄλλο εἶναι ἡ πολιτικὴ γιὰ μένα, παρὰ ἓνα καθαρτικό; Εἶναι κι ἄλλοι κάμποι στὴ γῆ ἐπάνω, μὰ ποῦ ἄλλοῦ, ποιὸς ἄλλος κάμπος εἶναι πιὸ στολισμένος μὲ θύμησης παλιές καὶ νέες; Ποιὸς ἄλλος κάμπος εἶναι πιὸ παρδαλός, πιὸ ζωντανός, πιὸ πλούσιος σὲ γραμμὲς καὶ ἴσκιους καὶ δροσιές, καὶ χρώματα, παλάτια καὶ ὄνειρα; Γιατί νὰ διαλέξω ἄλλον κάμπο; Εἶναι καὶ ἡ γῆ ὀλάκερη κάμπος, μὰ, ἐπειδὴ εἶναι πάρα πολὺ μεγάλος γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο, βάζει

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ὁ καθένας σύνορα ὡς ἐκεῖ που φτάνει τὸ μάτι του καὶ μέσα στὰ σύνορα αὐτὰ ζῆ με τοὺς τριγυρινούς του, που, με τὸ νὰ ζοῦν πολὺν καιρὸ μαζί του στὸν ἴδιον κάμπο, γίνηκαν συγγενικοί του. Ἄφοῦ ὑπάρχει ἡ πατρίδα μου —τὴν ἔχω ζωντανή μέσα μου—, γιατί νὰ μὴν τὴν προτιμήσω ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες πατρίδες; Τὸ νὰ ζῶ μέσα στὸ ἔθνος μου δὲ θὰ πῆ πως εἶμαι πατριώτης. Ζῶ ὄχι γιὰ τὸ ἔθνος μου, ἀλλὰ μέσα στὸ ἔθνος μου. Γιατί νὰ τ' ἀφήσω; Ὅλα τὰ ἔθνη μοιάζουν ἀναμεταξύ τους—ἀνθρωπομαζώματα—καὶ δὲν ἀξίζει νὰ διαλέξῃ κανεὶς ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ γεννηθῶ μέσα στὸ ἐλληνικὸ τὸ ἔθνος καὶ τυχαίνει νὰ εἶμαι καὶ περήφανος, τοῦ μένω πιστός.

—Μὰ ἐγὼ δὲ σοῦ λέγω ν' ἀλλάξῃς πατρίδα, σοῦ λέγω νὰ γίνῃς κοσμοπολίτης. Ποιὸς σοῦ εἶπε νὰ διαλέξῃς ἄλλο ἔθνος;

—Τὸ ἴδιο κάνει. Τὸ ἓνα φέρνει τ' ἄλλο. Ἐγὼ δὲ θὰ κοπιᾶσω νὰ βγῶ ἀπὸ τὸ ἔθνος μου, με κουράζει ὁ κόπος αὐτός, ὅπως με κουράζει καὶ τὸ νὰ ἔχω ἀδιάκοπα τὸ νοῦ μου στὸ ἔθνος μου. Ὅτι καὶ νὰ γίνῃ, νοιώθω πως δὲν ἔχει νὰ βγῶ ἀπὸ τὸ ἔθνος μου, λοιπὸν τί ἀνάγκη νὰ τὸ συλλογίζωμαι; Ἐγὼ εἶμαι καὶ πρέπει ἐγὼ νὰ ἀπλωθῶ ὅσο παίρνει καὶ δὲ λογαριάζω τὸ ἔθνος μου, παρὰ τὸ πολὺ γιὰ ὄργανό μου, ἀφοῦ εἶναι κι ἀπακούμπι μου. Ἀκουμπῶ ἐπάνω του γιὰ νὰ ξεπετάξω τὰ κλαριά μου. Μ' ἀρέσει νὰ ζῶ μέσα στὸ ἔθνος μου γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου καὶ ἀκουμπῶντας ἐπάνω του νὰ γίνωμαι πιδὲ ἄνθρωπος, δηλαδὴ κάτι περισσότερο ἢ τελειότερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

—“Ὅστε ξεχνᾶς καὶ σὺ πως εἶσαι Ἕλληνας καὶ καὶ νοιώθεις μονάχα πως εἶσαι κάτι ζωντανό, ἴσως ἄνθρωπος.

—Καί, ὅταν δὲν ἔχω συνείδηση τοῦ ἔθνους μου, πάλι, θέλοντας καὶ μὴ, Ἕλληνας εἶμαι καὶ ἡ ζωὴ μου μνήσκει ἐλληνική. Μὰ ἄλλο λέγω· ὅτι, χωρὶς ν' ἀφήσω τὸ ἔθνος μου, μπορῶ νὰ γίνω πιὸ ἄνθρωπος οὔτε θὰ μ' ἐμποδίση ποτὲ τὸ ἔθνος μου νὰ εἶμαι ἄνθρωπος ἢ νὰ γίνω πιὸ ἄνθρωπος, νὰ κάμω σκέψεις αἰώνιες, ἴσως καὶ ἀντεθνικές, ἴσως καὶ διαλυτικές κάθε κοινω- νίας ἢ νὰ θαυμάζω ξένους πολιτισμοὺς καὶ ξένες πατρίδες.

—Καὶ ἂν μ' αὐτὰ βλάφτεται ἡ πατρίδα σου;

—Μπορεῖ ἡ ζωὴ μου νὰ βγῆ χρήσιμη γιὰ τὸ ἔθνος μου. Ἄν ὅμως βγῆ καὶ βλαβερή, δὲ φταίω ἐγώ. Μὰ πι- στεύω πως δὲν μπορῶ νὰ βλάπτω τὸ ἔθνος μου, ὅσο ἔχω συνείδησή του καὶ θέλω νὰ μείνω Ἕλληνας. Ὅσο εἶμαι τέτοιος, ὅλες οἱ σκέψεις μου ὑποτάσσονται σὲ κά- ποια πειθαρχία.

—Ἐγὼ δὲν καταλαβαίνω πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ γί- νεται πιὸ τέλειος ἄνθρωπος, ὅσο μνήσκει κολλημένος σ' ἓνα ἔθνος.

—Καὶ γὼ λέγω πως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄνθρω- πος ὅποιος ξεχνᾷ τὴν καταγωγὴ του, ὅποιος δὲν ἀνα- γνωρίζει τοὺς δεσμοὺς του καὶ ὅποιος δὲν εἶναι περή- φανος γιὰ τὸ δικό του τὸν πολιτισμό, που εἶναι ὁ ἑαυτός του ὄλος. Κάθε συνείδηση κάνει τὸν ἄνθρωπο πιὸ ἄν- θρωπο· γι' αὐτὸ μ' ἀρέσει νὰ θυμᾶται ὁ καθένας ἀπὸ

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

ποῦ βγήκε, ποῦ μεγάλωσε, ποιά τριγυρισιά τὸν ἔζωσε καὶ τὸν ἀνάθρεψε· μ' ἀρέσει νὰ διακρίνη κανεὶς τοὺς δεσμούς του καὶ νὰ τοὺς παραδέχεται χωρὶς γρίνιες· αὐτὸ θὰ πῆ ἐλευτεριά καὶ ἀνθρωπιά.

—Μὰ πῶς μπορεῖ ὁ πατριώτης νὰ εἶναι ἄνθρωπος τέλειος, ἀφοῦ τίς ἄλλες πατρίδες τίς ἔχει γιὰ χειρότερες ἀπὸ τὴ δική του;

—'Αλλοίμονο, ἂν κάθε ἄνθρωπος εἶχε ὅλες τίς πατρίδες ἴσα μὲ τὴ δική του. Εἶπαμε πως ὅλες μοιάζουν, μὰ ἡ δική του εἶναι πιὸ γλυκειὰ καὶ πλουσιώτερη. Μὰ κάτι παραπάνω πρέπει νὰ σοῦ πῶ. Πιστεύω πως μόνο ἐκεῖνος, που νοιώθει τὸ δικό του ἔθνισμό, μπορεῖ νὰ νοιώσῃ καλὰ καὶ τῶν ἄλλων τίς πατρίδες. Ἀπὸ τοὺς ξένους μ' ἀρέσουν ὅσοι νοιώθουν πως ὅλα τὰ ἔθνη μοιάζουν ἀναμεταξύ τους, κρατοῦν ὡστόσο τὴν ἐθνική τους τὴν ψυχὴ καὶ τὸ ξέρουν. Ὅσο καὶ νὰ μᾶς εἶναι ἀληθινὰ ἀδιάφορη καὶ γνωστὴ ἡ αἰσθησις τῆς πατρίδας, μέσον της ὅμως μποροῦμε καὶ καταλαβαίνομε τὰ ἔθνη καὶ ἀπὸ τὰ ἔθνη τὸν ἄνθρωπο. Ἐτσι ἐννοῶ τὸν κοσμοπολιτισμὸ ἐγώ. Μονομιᾶς δὲν μπορῶ, ὅπως εἶμαι καμωμένος, νὰ φτάσω στὴν ἐννοια τῆς ἀνθρωπότητας· χρειάζονται στάδια πολλὰ στὸ μεταξύ. Πρῶτα πρέπει νὰ νοιώσω τὸν ἑαυτό μου ὅπως ὅπως· μόλις τὸν ἀναλύσω καλὰ, θὰ νοιώσω βαθύτερα καὶ τὸ ἔθνος μου, ἀπὸ τὸ ἔθνος μου φτάνω στὰ ἄλλα ἔθνη, ἔπειτα ξαναγυρίζω στὸν ἑαυτό μου καὶ βλέπω τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅσοι λέν πως εἶναι κοσμοπολίτες καὶ δὲν περνοῦν ἀπ' ὄλ' αὐτὰ τὰ στάδια, πολὺ λαφριά τὸ παίρνουν τὸ ζήτημα

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

και δὲν μπορεῖ νὰ νοιώθουν τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπειδὴ γενικεύουν, φαντάζονται πως νοιώθουν κάτι, μὰ εἶναι τόσο εὐκολο νὰ γενικεύη κανεὶς· τὸ λογικὸ μας συνήθως δὲν κάνει καὶ τίποτε ἄλλο. Μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κουρασμένοι ἀπὸ κάθε σκέψη καὶ πράξη καὶ ἀπὸ τεμπελιὰ γίνονται ἀδιάφοροι καὶ λέγονται κοσμοπολίτες.

— Ἀρχίζουν νὰ μ' ἀρέσουν οἱ πατρίδες, ὅπως μοῦ τις ἐξηγεῖς, γιατί φαντάζομαι πως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἔτσι ἐνοιώθαν τὴν πατρίδα τους, ἂν καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους λαοὺς τοὺς ἔλεγαν βαρβάρους.

— Οἱ Ἑλληνες πάντα ἔτσι ἐνοιώθαν τὴν πατρίδα καὶ τὸν κοσμοπολιτισμό. Ὁ Ἑλληνισμός, ἀφότου φανερώθηκε στὸν κόσμο, δὲ γυρεύει ναὺτειάση στενοκέφαλα ἐθνικὰ ἔργα, παρὰ ἔργα ἀνθρώπινα, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ καταφέρη στερεώνεται πρῶτα καλὰ μέσα στὴν πατρίδα του. Καὶ ὀνομάζει τοὺς ἄλλους λαοὺς βαρβάρους μονάχα γιὰ νὰ μὴν τοὺς μιμηθῇ πάρα πολὺ καὶ χάση τὴν πρωτοτυπία του μαζί μὲ τὴν περηφάνεια του γιὰ τὴ δική του τὴν ψυχὴ, γιὰ τὸν πολιτισμό του, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ πολιτισμός του ἴσα ἴσα εἶναι ἡ δύναμη, που δημιουργεῖ ἔργα ἀνθρώπινα.

— Ὅστε καλὸ εἶναι νὰ πολεμοῦμε Τούρκους καὶ Βουλγάρους;

— Καὶ Φράγκους. Ἐμεῖς ποτὲ δὲ θελήσαμε νὰ πνίξωμε ἄλλα ἔθνη. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἔθνη, που πολεμοῦν νὰ μᾶς καταπιοῦν, τὰ μαχόμαστε καὶ μ' ὄλο τὸ δίκιο μας. Τὴν ὥρα τούτη που σοῦ μιλῶ εἴμαστε, μεῖς οἱ Ἑλληνες, τυραννισμένοι, γιατί τὸ ἔθνος μας βρῖσκεται σὲ κίν-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

δυνο. Πρέπει νὰ ξεφορτωθοῦμε τὸ βάρος αὐτὸ καί, μόνο ἀφοῦ τὸ ξεφορτωθοῦμε, θὰ μπορέσωμε νὰ ἀπλωθοῦμε ἐλεύτερα, νὰ φουντώσωμε, νὰ πλάσωμε κάτι δικό μας καὶ ἀνθρώπινο. Ὅσο δὲν τὸ βγάζωμε τὸ βάρος αὐτὸ ἀπὸ πάνω μας, τίποτε καλὸ δὲ γίνεται νὰ καταφέρωμε. Ὅσο οἱ γύρω μας ἄνθρωποι εἶναι στενοχωρημένοι, κακομοιριασμένοι, ταραγμένοι καὶ δὲν ξέρουν τί θέλουν καὶ βαλτώνουν καὶ πελαγώνουν, πῶς ἐγὼ νὰ εἶμαι ἤσυχος, πῶς νὰ δημιουργήσω τέχνη, ἀφοῦ δὲν εἶναι τέχνη γύρω μου; Ἄν τώρα χρειαζόταν τέχνη, θὰ ἦταν. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ πολεμήσωμε κείνους, που μᾶς ἐπιβουλεύονται εἴτε μὲ τὰ ὄπλα τους εἴτε μὲ τὸν παραγινωμένο πολιτισμὸ τους. Ὁ πόλεμος θὰ μᾶς κάμη πιὸ ἀνθρώπους, θὰ μᾶς λυτρώσῃ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀπὸ τὸν ξεπεσμό. Ἡ εἰρήνη μᾶς χαλαρώνει καὶ βαλτώνομε κάθε μέρα περισσότερο σὲ μιὰ σαπισμένη λιμνοθάλασσα.

—Τοὺς ἀγαπᾶς τοὺς Ἕλληνας.

—Τοὺς ἀγαπῶ ἢ δὲν τοὺς ἀγαπῶ; Δὲν ξέρω. Ἄπ' ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς αὐτοὺς μονάχα ἀγαπῶ κάποτε μὲ πάθος, κάποτε ψυχρά. Ἄλλοτε πάλι τοὺς μισῶ, γιατί δὲν εἶναι τώρα ἄξιοι γιὰ καλλίτερα ἔργα. Ἄλλὰ καὶ τὸ μίσος αὐτὸ θὰ εἶναι ἀγάπη.

—Δὲν ἀξίζει νὰ τοὺς ἀγαπᾶς. Ἄν ἦταν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας, μάλιστα. Μὰ ἐμᾶς, δὲ βλέπεις οἱ ξένοι πῶς μᾶς μισοῦν καὶ πῶς μᾶς κοροϊδεύουν;

—Οἱ ἀρχαῖοι πέθαναν. Ἐγὼ δὲν καταγίνομαι μὲ τὰ πτώματα. Ὅσο γιὰ τοὺς ξένους, δὲν εἶμαι γὼ γιὰ νὰ

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

τοὺς ἐξηγῶ τὸ ἔθνος μου. "Ἄς τὸ κάμουν ἄλλοι, σὰ θέλουν, ἢ ἄς μὴν τὸ κάμη κανεῖς· τὸ πρᾶμα δὲ διαφέρει. Ἐγὼ εἶμαι γιὰ νὰ δουλέψω μὲ τὸ ἔθνος μου καὶ μέσα στὸ ἔθνος μου. "Ἄν εἶμαι φιλόδοξος, ἢ δόξα μου θέλω νὰ εἶναι ἓνα μὲ τὴ δόξα τοῦ ἔθνους μου. "Ὅ,τι βγάλω θὰ εἶναι δικό μου καὶ δικό του. Καὶ οἱ ξένοι ἄς μᾶς κρίνουν, ἀδιάφορο μὲ τί τρόπο. Βέβαια δὲ θὰ βιαστῶ ἐγὼ νὰ πάγω νὰ δικαιολογηθῶ σ' αὐτοὺς οὔτε θὰ τοὺς ξηγήσω τίποτε γιὰ τὸ ἔθνος μου.

—Μὰ μὲ τὴν τυφλωμάρα σου αὐτὴ δυναμώνεις τὶς κακίες καὶ τὰ ψεγάδια τῆς φυλῆς. Πρέπει νὰ διορθωθοῦμε.

—"Ἄκουσε. Θὰ ζήσω μέσα στοὺς Ἕλληνες, ἀφοῦ ἀνάμεσά τους γεννήθηκα, καὶ θὰ κρατήσω τὸν ἑαυτό μου ἀλύγιστο καὶ διαφορετικὸ ἀπ' αὐτούς. Ἔτσι θὰ τοὺς ἐπηρεάσω ἴσως. Ἡσυχία δὲν ἔχω, παντρεμένος δὲν εἶμαι καὶ οὔτε φρόνιμος· ἐπειδὴ γνωρίζω καλὰ κάθε φράγκικο πολιτισμὸ, δὲ φραγκοφέρνω. Τὰ νέα τῆς ἡμέρας σπάνια μὲ ταράζουν καὶ οἱ κρίσεις τῶν ἀνθρώπων τὸ ἴδιο. Εἴτε θέλοντας εἴτε μὴ, αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτό μου ἓνα μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἔθνους μου. Μοῦ μιλοῦνε καὶ τοὺς μιλῶ ἐλεύτερα, δουλεύομε κάποτε μαζὶ, δὲ γίνομαι σὰν κι αὐτοὺς καί, ὅταν τύχη, τοὺς λέγω λόγια σκληρὰ καὶ δυνατά. Εἶμαι σύντροφός τους, ἀλλ' ἀπὸ μακρύτερα ὅμως. Μικρότερος σὰν ἦμουν, βασιτιόμουν λιγάκι ἀπὸ τὸ φόβο μὴ χαθῶ μέσα στὴν καταβόθρα. Τώρα, που ἔνοιωσα πως δὲν μπορῶ νὰ χαθῶ σὲ κανένα βάραθρο, ξεθάρρεψα καὶ δὲ βασιτέμαι πιά.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Ρίχνομαι ἀφοβα σ' ὄλα τὰ βάραθρα καὶ μένω πάντα διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς τριγυρινούς μου. Δὲ σκορπίζω τῇ δύνامي μου, συμπυκνώνω τὸν ἑαυτό μου. Ὅσο δυναμώνει, τόσο καὶ ξεβάφει ἐπάνω στοὺς ἄλλους. Ἐγὼ δὲ χάνω τίποτε, τὸ ἐναντίο, κερδίζω. Καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς χρωματίζω ἴσως λιγάκι.

—Ὅ,τι καὶ νὰ λές, ἔχεις πίστη ἐθνική.

—Ἴσως. Ἀγάπησα τῇ φυλή μου, ὅταν εἶδα πως γεννήθηκα σὰν ἄνθος ἀπὸ μέσα της, συμπύκνωμά της. Τὴν ἀντιπροσωπεύω ὅλην, τὰ ὄνειρά της εἶναι ὄνειρά μου καὶ ἐλπίδες μου οἱ ἐλπίδες της. Ἄν ἔχασε τὴν ἐλπίδα της, θὰ τῆς δώσω τὴ δική μου καὶ πάλι ἀπ' αὐτὴν θὰ πάρω ἐλπίδα ἐγώ, ἂν ἀπελπιστώ. Ἄν δὲν ἔχει τώρα ἰδανικὸ ἢ ὄνειρο κανένα ἢ φυλή μου, θὰ τῆς δώσω τὰ δικά μου ὄνειρα καὶ ἰδανικά καὶ πάλι ὁμως τῇ δύναμη γιὰ νὰ τὰ πλάσω, τὰ ὄνειρά μου καὶ τὰ ἰδανικά μου, μέσα της θὰ τὴν εὔρω. Ἄν κουράστηκαν τὰ μάτια της καὶ δὲ βλέπουν καὶ δὲ διακρίνει τί δυνάμεις ἔχει μέσα της, θὰ τῆς τὲς δείξω ἐγώ, ἀφοῦ ἐγὼ μὲ τὰ δικά μου μάτια βλέπω καὶ τίς διακρίνω. Ἄν φόβος τὴν πῆρε, θὰ τῆς δανείσω τὴν ἀφοβία τῇ δική μου. Ὅ,τι τῆς λείπει, θὰ τῆς τὸ δώσω ἐγώ, καὶ πάλι, ὅτι μοῦ λείπει ἐμένα ἀπὸ κείνη θὰ τὸ πάρω. Γιατὶ εἴμαστε ἕνα. Λαχταρῶ πάντα νὰ τῆς μεταγγίζω κάτι δικό μου καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ παίρνω κάτι ἄλλο, σὰν ἠλεκτρισμό...

—Περίεργο, μοῦ ξυπνᾶς εἰκόνες, που ποτὲ δὲ μοῦ εἶχαν ἔρθει στὸ νοῦ πρωτίτερα. Εἶχε ξεραθῆ ἢ ἔννοια τῆς πατρίδας μέσα μου ἀπὸ τὸ πολὺ ν' ἀκούω τῇ λέξει.

ΣΤΟ ΜΕΤΟΧΙ

—Μά, ἂν δὲν μπορῆς νὰ πιστέψης στὶς πατρίδες, μπορεῖς ὅμως, ἂν εἶσαι σωστὸς ἄνθρωπος, νὰ μένης πιστὸς στὴ δική σου τὴν πατρίδα καὶ νὰ μὴ ντρέπεσαι. Καὶ αὐτὸ λέγεται πίστη. Ἐδῶ, στὴν ἐρημιὰ καὶ στὴ νεκρικὴ ἡσυχία, ἔχεις καιρὸ νὰ τὰ συλλογιστῆς αὐτά. Ἐγὼ πηγαίνω νὰ ἀνακατωθῶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς μου, νὰ ρίξω ὅλη μου τὴ δύναμη στὸ βάραθρο, που λέγεται ἔθνος, νὰ ξοδέψω τὴ ζωὴ μου, νοιώθοντας βαθιὰ τὴ φυλὴ μου, μὲ λύπη, μὲ ἐνθουσιασμό, μὲ βαρεμὸ ἢ μὲ ἀπελπισία. Καί, ἂν εἶναι γιὰ νὰ χαθῆ ἡ φυλὴ μου, πάλι χαρούμενος θὰ εἶμαι. Τὴν ἀγαπῶ τόσο, που δέχομαι νὰ πεθάνη γιὰ νὰ νοιώσω τὴν ἡδονὴ τοῦ θανάτου τῆς. Τίποτε στὸν κόσμο δὲν εἶναι γιὰ νὰ τὸ λυπᾶται κανεὶς ἐπειδὴ πεθαίνει. Τέτοιος μπορῶ νὰ εἶμαι ἢ πρόβατο ἄκακο στὸ κοπάδι τῶν ἀνθρώπων, που μὲ περιτριγυρίζουν, ἢ νικητῆς τους. Τρίτο καταφύγιο δὲν ξέρω, παρὰ μόνο τὴ ζωὴ στὴν ἐρημιὰ. Μὰ μοναχὸς γιὰ πάντα δὲν μπορῶ νὰ μείνω· ἡ τεμπελιά δὲ μοῦ φτάνει οὔτε ἡ σκέψη μοναχῆ. Θέλω καὶ τὸ προσφάγι τῆς, τὴν ἐνέργεια. Καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου τὴν ἔχω πάντα κοντά μου γιὰ νὰ μοῦ σπιρουνίζει τὸν πόθο τῆς ζωῆς. Ὁ θάνατος εἶναι γιὰ τοὺς ζωντανοὺς φάρμακο μεθυστικόν, που ὅλο ξυπνάει μέσα τους τὴ λαχτάρρα τῆς ζωῆς. Εἶναι τὸ προσάναμά τῆς.

—Μὰ ἐγώ, που εἶμαι πεθαμένος, τί νὰ πῶ.

—Ἄφησε. Μὴ μιλεῖς πιά. Τὴν ψυχὴ σου τὴν ἔχω μέσα μου ἐγώ, που εἶμαι ζωντανὸς καὶ πατριώτης σου.

Ἡ μορφὴ του χάθηκε καὶ δὲν τὴν εἶδα πιά.

ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΗΣΙ

Οί Σαμοθρακίτες πληρώνουν ταχτικά στοὺς Τούρκους κοντὰ στ' ἄλλα δροσίματα καὶ φόρο γιὰ τοὺς δρόμους, μὰ ὁ μόνος δημόσιος δρόμος τῆς Σαμοθράκης, που μὲ τὰ πόδια τὸν παίρνεις γιὰ μιὰν ὥρα μονάχα καὶ πάει ἀπὸ τῆ Χώρα ὡς στὴν Καμαριώτισσα, μισοτελειωμένος, καθὼς ἦταν, ἀφέθηκε, αὐλακώθηκε καὶ χάλασε. Βέβαια οὔτε οἱ Τούρκοι, μὰ οὔτε καὶ οἱ Σαμοθρακίτες οἱ ἴδιοι θὰ τὸν ἀποτελειώσουν οὔτε θὰ τὸν σιάξουν ποτέ τους.

Ἐκείνο τὸ δρόμο κατέβηκα μὲ τ' ἄλογο στὴν Καμαριώτισσα. Λιμάνι ὁ τόπος δὲν ἔχει, ἀλλὰ μὲ τὴ νοτιὰ τὸ πιὸ σίγουρο ἀραξοβόλι εἶναι ἡ Καμαριώτισσα καὶ αὐτοῦ ἀράζουν καὶ ἀπὸ κεῖ σαλπάρουν τὰ καΐκια τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Σαμοθράκης. Ἄμα φυσᾶ βοριᾶς δυνατός, ξεσέρνουν τὰ καράβια τους οἱ νησιῶτες στὴν ἀμμουδιά. Δὲν εἶναι ναυτικοὶ οἱ Σαμοθρακίτες· λιγοστὰ εἶναι τὰ καΐκια τους καὶ οἱ ψαράδικες οἱ βάρκες μετρημένες. Ἐνα ἀτμόπλοιο σπάνια φουντάρησε στὴν Καμαριώτισσα.

Ἐνα ἐκκλησιδάκι, μερικὰ καλυθόσπιτα καὶ δυὸ τρεῖς

ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΗΣΙ

ἀποθήκες είναι τὰ μόνα χτίρια που βλέπεις ἐκεῖ. Στὶς ἀποθήκες φυλάγουν τὰ προϊόντα τοῦ νησιοῦ, που θὰ βγοῦν στὰ ξένα, ἐλιές, ἀπίδια, κορόμηλα, μυζήθρες, καὶ τὶς πραμάτειες, που φέρνουν στὸ νησι τὰ καίκια, σαπούνι, ζάχαρη, καφέ, νήματα. Φέρνουν καὶ κρασί, γιατί τὸ νησι δὲν ἔχει παρὰ λίγα ἀμπέλια. Δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια που ἔφερναν καὶ ντομάτες ἀπὸ τὴ Θράκη, γιατί οἱ νησιῶτες δὲν εἶχαν συλλογιστῆ νὰ φυτέψουν ντομάτες.

Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀποθήκες μπροστὰ καθόταν ἡ γριά μητέρα ἐνὸς προεστοῦ, που εἶχε κατεβῆ στὸ περιθαλάσσιο γιὰ δροσιά. Μοῦ εὐχήθηκε κατευόδιο καὶ μὲ τὴν εὐχή της μπῆκα κατὰ τὶς δέκα τὸ πρωὶ σ' ἓνα σαμοθρακίτικο καΐκι καὶ ξεκινήσαμε μὲ τὰ κουπιά. Σηκώσαμε καὶ τὰ πανιά, μὰ τὸ ἀεράκι ἦταν ἀδύνατο. Μαζί μας ταξίδευαν δυὸ κεχαγιάδες, που πήγαιναν νὰ δικαστοῦν στὸ Δεδεαγάτς γιὰ κάτι κλεψιές—συνηθισμένα πράματα—, καὶ μιὰ μεσόκοπη ἀντρογυναῖκα Τενεδιά, που καθὼς κύταζε μακριὰ τὴ θάλασσα, ἦταν, ἔλεγε, ἡ Μπουμπουλίνα.

Κατὰ τὸ μεσημέρι δυνάμωσε λίγο τ' ἀεράκι καὶ τ' ἀπομεσήμερο κόπηκε πάλε λίγο. Ἐψησαν ψάρια οἱ κεχαγιάδες καὶ κατσίκι μαγείρεψαν βραστὸ στὸν ἀτμό, κατὰ τὸ σαμοθρακίτικο τρόπο, κι ὅλοι μαζί φάγαμε. Τὸ καΐκι πρόβαινε ἡσυχὰ καὶ ἀγάλι ἀγάλι μέσα στὸ φῶς τῆς πυρωμένης μέρας. Τὸ δειλὶ ἔπεσε ὀλότελα ὁ ἀέρας καὶ τὴ βάρκα τὴν πήγαιναν πάλι μονάχα τὰ κουπιά. Ἐγειρε καὶ ὁ ἥλιος νὰ πέση. Ἡ Σαμοθράκη, μισοσθη-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

σμένη, γίνηκε μεγάλη και φανταστική, ντυμένη στα μενεξεδένια φτενά της ντύματα, επάνω στεκούμενη στην κατάβαθη, μαβιά θάλασσα. Και ήταν ψηλή, εύγενική και περήφανη, σαν τη Νίκη.

Την είδα έτσι, δλάκερη πάλι, απ' όξω, χωρίς λεπτομέρειες, και ή ζωή όλη, που, πατώντας την, είχα βρή μέσα της, σα να χάθηκε άξαφνα κάπου μαγικά. Ζωντάνευε ώστόσο το νησί άκόμα περισσότερο, ξεχώριζε από κάθε άλλης γής, γινόταν κόσμος που άχοϋσε με χίλιες άρμονίες.

Και στεκόταν ή Σαμοθράκη έτσι, δλοζώντανη, μαγεμένη, όμορφο, μεγάλο, άτίμητο στολίδι, ζωσμένο από την τρισεύγενη τη θάλασσα, νησί ξεχωριστό μέσα στα νησιά. Στη μορφή της άγαπούσα λιγάκι όλα τα νησιά με τα χρυσά τα άκρογιάλια. Η Σαμοθράκη με γέμισε λαχτάρες για το Νησί.

Και άξαφνα με προσπέρασε μονοστιγμής ή ιστορία του νησιού, σα να ήταν να το χάσω για πάντα, και ήταν ή ιστορία της άγάπης της δικής μου για το νησί. Έχει σύνορα ζωγραφιστά, τέλεια· από του βουνού το ψήλωμα το μάτι παίρνει δλάκερο το νησί, που το όρίζουν γύρω τριγύρω τα γραμένα σύνορά του, ή θάλασσα. Οί βάρβαροι δέ θα το πάρουν εύκολα, γιατί το φυλάγει ή θάλασσα. Άν δέν το ξεχώριζε αύτη από τον άλλον κόσμο, ποιός ξέρει άν δέ θα είχαν έρθει ως στα τώρα άλλοι και άλλοι βάρβαροι, άφοϋ οί νησιώτες δέν είναι άξιοι πάντα να το φυλάξουν. Στο νησί με τους γκρεμούς και τα μεγάλα μυτερά βράχια, τα βουνά τα άπά-

ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΗΣΙ

τητα, τὰ ἄγρια κατατόπια, τὶς ἔρημες ἀκρογιαλιές, τὶς σπηλιές, τὶς βαθειὲς ρεματαριές, τὶς κακὲς πλαγιές καὶ ράχες, τὰ γίδια καὶ τὰ ἀγριοκάτσικα πηδῶντας στὰ κατσάβραχα, τὰ ἀγριεμένα ἄλογα καὶ δέντρα, τοὺς σκλάβους ἀνθρώπους, τὸ φῆλος τοῦ μεγάλου βουνοῦ, που θὰ ἦταν ἴσως κάποτε ἠφαίστειο καὶ ἀπὸ τὴν κορφή του ἀνοίγεται ἀπλόχωρη μιὰ θεά, φανταχτερή, γύρω τριγύρω στὴ μεγάλη νησοσπαρμένη θάλασσα καὶ στὴ στεριά τὴ μακρινή, καὶ τὸ κάθε ὄνομα τοῦ κάθε τόπου εἶναι γνώριμο καὶ μουρμουρίζει γνωστὰ καὶ μαγεμένα λόγια καὶ τραγουδεῖ γνωστοὺς καὶ μυστηριώδικους παλιοὺς σκοποὺς, Αἰγαῖο, Θράκη, Σαμοθράκη, Ροδόπη, Πελασγοί, Ἕλληνες, Ὀρφέας, Κάβειροι, Ποσειδῶνας, —στὸ νησί μὲ τὴν Παλιάπολη, που βρῆκαν τὴν πάγκαλη, πολύτιμη Νίκη, κουτσουρεμένη ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ βάρβαρα, καὶ τὴν ἄρπαξαν ξένοι στὰ ξένα κ' εὗρηκαν τὰ θέμελα πεσμένων ναῶν καὶ τοίχους, τείχη πελασγικά, ἑλληνικά καὶ ρωμαϊκά καὶ τοίχους βυζαντινοὺς καὶ πύργους βυζαντινοὺς καὶ γενοβέζικους, —στὸ νησί ὄλων τῶν καιρῶν, ἀπὸ τότε που ἠφαίστειο ξεπρόβαλε ἀπὸ τὸ πέλαγο καὶ ὑψώθηκε μονομιᾶς κατὰ τὸν οὐρανὸ καὶ ἔσθησε καὶ σωριάστηκε καὶ πετρώθηκε, μὴ μπορῶντας ψηλότερα νὰ ἀνεβῆ, κ' ἔγινε γῆς πλούσια ἀπὸ μέταλλα, βρύσες ζεστὲς καὶ κρύες, κατάμαυρες σπηλιές, κατοτοπιές καὶ βράχια καὶ πλούσια ἀπὸ φυτὰ, φυτρώνοντας ἄθελα στὸ πλούσιο χῶμα, καὶ γέννησε τ' ἀγριοκάτσικα, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς Καβείρους, που παίζανε μυστικά μὲ τὶς φωτιές καὶ τὶς θαλασσο-

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

φουρτοῦνες καὶ ἔπλασαν μιὰ θρησκεία,—στὸ νησί, που ἔρχονταν ἀπ' ὅλες τὶς πολιτείες Ἕλληνες νὰ μνηθοῦν στὰ μυστήρια τῶν μεγάλων θεῶν νὰ μάθουν καὶ αὐτοί, οἱ λαχταρισμένοι, οἱ ποθοπλανταγμένοι, νὰ μάθουν ἐκεῖνα που ποθοῦσαν νὰ μάθουν, τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ τὸ τέλος, οἱ διψασμένοι, οἱ τρελοὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, ἄνθρωποι θεοί, γιατί κατέβασαν τοὺς θεοὺς στὴ γῆ καὶ τοὺς ἔκαμαν ὅμοιους μὲ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ὕστερα κουράστηκαν κι αὐτοὶ καὶ ἤρθαν ἄλλοι νὰ προσκυνήσουν τοὺς προστάτες θεοὺς, που τοὺς παραστέκονταν στὰ πολιτικά τους καμῶματα, καὶ ὕστερα ἀπόστασαν καὶ οἱ μεγάλοι θεοὶ οἱ ἴδιοι καὶ χύμιξαν τὰ κύματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοὺς σάρωσαν καὶ μπῆκαν στὴ θέση τους ἅγιοι μὲ εἰκόνες καὶ ξεφύτρωσαν χίλιες ἐκκλησίες καὶ παρεκκλήσια στὸ νησί καὶ γέμισε ἡ πολιτεία καὶ οἱ ἐρημιές ἀπὸ ἐκκλησιές, ξωκλήσια καὶ ρημοκλήσια καὶ ἀπὸ τὶς ἐκκλησιές αὐτὲς μονάχα ἐννιακόσιες ἐννενήντα ἐννιά βρίσκονται καὶ ἡ χιλιοστὴ ἀκόμα ναυρεθῆ μὲ τοὺς ἀρίφνητους κρυμένους θησαυροὺς της—στὸ νησί, που εἶδε κι αὐτὸ τοὺς Ρωμαίους νὰ γίνωνται Βυζαντινοὶ καὶ τοὺς Φράγκους ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς νὰ τὸ ἀρπάζουν καὶ τοὺς διψοαίματους Τούρκους νὰ τὸ παίρνουν ἀπὸ τοὺς Φράγκους, τοὺς Τούρκους, που ἀκόμα καὶ τώρα τὸ ὀρίζουν,—στὸ νησί, που μ' ἓναν ψευτοσηκωμὸ κατεπάνω στοὺς τυράννους βοήθησε κι αὐτὸ νὰ γίνῃ ἡ τωρινὴ Ἑλλάδα, γιατί ἂν δὲν εἶχε κουνηθῆ κι αὐτὸ θὰ ἦταν ἓνας σηκωμὸς καὶ χαλασμὸς λιγώτερος γιὰ νὰ συγκινήσῃ τὴ φιλελ-

ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΗΣΙ

ληνική Εὐρώπη, — στὸ νησι αὐτό, που εἶδε σφαγές και χαλασμούς και πειρατὲς και κατακτητὲς και θεοὺς και ἀνθρώπους νὰ περνοδιαβαίνουν και εἶδε και ἔζησε τὴν ἱστορία ὅλη ἐνὸς ἔθνους, — στὸ νησι αὐτό, που στὴν ἄπειρη ἡσυχία του σὰ νὰ ἀκούγεται τώρα ἡ αἰωνιότητα νὰ περνᾷ, — στὸ τιμημένο αὐτὸ νησι μπορούσα νὰ εἶχα γεννηθῆ και γώ, ἀφοῦ τὸ κατοικοῦν ἄνθρωποι τῆς φυλῆς μου. Και τὸ νησι αὐτὸ τὸ ἀγάπησα, μὰ ἡ ἀγάπη μου τώρα ἀποκάηκε. Γιατὶ κατέβηκε, τὰ πῆρε και τὰ ἔσβησε ὅλα ἡ μαύρη Νύχτα.

Ἦμουν ἔτοιμος γιὰ ἔργα νέα.

ΤΕΛΟΣ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Α' Σειρά - Λογοτεχνικά.

- 1 Τὸ Μονοπάτι, γράφηκε στὰ 1902, 1η ἔκδοση στὰ 1925.
- 2 Μαρτύρων καὶ Ἡρώων Αἶμα, 1η ἔκδ. 1907, 2η 1914.
- 3 Ἡ Σαμοθράκη, 1η ἔκδοση στὰ 1909, 2η στὰ 1926
- 4 Ὅσοι Ζωντανοί, 1η » » 1911, ἐξαντλημένη.
- 5 Τὸ Σταμάτημα, γράφηκε » 1917, ἀνέκδοτο.
- 6 Διάφορα, »

Β' Σειρά - Κριτικά, Κοινωνικά, Πολιτικά κλπ.

α' πρὶν πολιτευθῆ (ἕως εἰς τὰ 1915).

- 1 Ὁ Ἑλληνισμὸς μου καὶ οἱ Ἕλληνες, 1904-09, ἀνέκδοτο.
- 2 Ὁ Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς, 1η ἔκδοση στὰ 1913.
- 3 Διάφορα.

β' ἀφοῦ πολιτεύθηκε (1915 - 20).

- 4 Ἄρθρα, Λόγοι κλπ. 1915 - 17.
- 5 Ἡ Ἑλληνικὴ Τραγωδία, γράφηκε στὰ 1918, ἀνέκδοτο.
- 6 Ἄρθρα, Ὑπομνήματα κλπ. 1918 - 20.

Γ' Σειρά - Ἰδιωτικά.

- 1 Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του, ἀνέκδοτο.
- 2 » » τὸ ἡμερολόγιό του, »

